

Marja Holmila
Katariina Warpenius
Leena Warsell
Minna Kesänen
Irmeli Tamminen

Paikallinen alkoholipolitiikka

Pakka-hankkeen loppuraportti

RAPORTTI

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Taitto: Christine Strid

ISBN 978-952-245-018-0 (painettu)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISBN 978-952-245-019-7 (PDF)

ISSN 1798-0089 (PDF)

Gummerus Kirjapaino Oy

Jyväskylä 2009

Esipuhe

Pakka-hanke kasvoi kokemuksista, joita oli saatu aiemmista yrityksistä kehittää paikallista alkoholihaittojen ehkäisyä Suomessa. Rohkaisevia esimerkkejä tutkituun tietoon nojaavista hankkeista oli myös saatu USA:sta, Ruotsista ja Australiasta. Niiden innoittajina taas olivat olleet jo 1970-luvulla toteutetut kansanterveysprojektit, yhtenä tärkeimmistä myös suomalainen Pohjois-Karjala-projekti. Kuitenkin vasta 1990-luvulla alettiin meillä soveltaa yhteisöpohjaisen työn mallia alkoholiongelmien ehkäisyssä. Vuosina 1993–1994 toteutimme lahtelaisten toimijoiden kanssa WHO:n Euroopan osaston esimerkkiprojektin, Lahti-projektin. Se oli ensimmäinen suomalainen paikallisen yhteisöpohjaisen ehkäisytyön projekti, ja osoitti, että yhteisöpohjainen työskentely on mahdollista ja tuottaa tuloksia myös meillä. Vuosina 1997–1999 Tikkurilassa ja Myllypurossa toteutettu Metro-poli-projekti taas osoitti, että myös pelkästään asuinalueen omiin vähäisiin resursseihin ja lähinnä vapaaehtoisuuteen nojaten voidaan tehdä paikallista työtä, mutta sen tuloksellisuus jää tällöin vähäisemmäksi.

Pakka käynnistyi osana vuosien 2004–2007 Alkoholiohjelmaa. Aiempien projektien myönteiset kokemukset rohkaisivat ottamaan vastuullisen alkoholimyynnin erääksi hankkeen keskeiseksi toiminta-alueeksi, ja pyytämään alkoholia myyviä yrityksiä mukaan toimintaan. Hankkeen ajatuksena oli luoda alueellisten toimijoiden tueksi tuloksia tuottava malli. Työn tulisi perustua tiukkaan tieteelliseen arviointiin ja sen tulisi toimia kannusteena seudulliselle työlle myös muilla paikakunnilla. Hankkeen käynnistymisen taustalla olivat myös yhä hälyttävämiltä vaikuttavat tiedot kuntien päihdetyön vähäisistä resursseista ja perinteisten rakenteiden rapautumisesta. Paikallistason toimintaan ei myöskään enää jaksettu oikein uskoa edes toimijoitten itsensä keskuudessa. Samaan aikaan kuntien kannettavaksi tulevat alkoholin käytön aiheuttamat sosiaali- ja terveyskustannukset kasvoivat entisestään.

Ansio siitä, että hanke saatiin liikkeelle, kuuluu suurelta osin Sosiaali- ja terveysministeriössä työskenteleville hallitusneuvos Ismo Tuomiselle ja ylitarkastaja Kari Haavistolle. He näkivät alusta asti hankkeen mahdollisuudet, ja heidän tuellaan toiminnalle saatiin myös Alko Oy:n tuki. Kun toiminta-alueet oli valittu, lähestyttiin Jyväskylän kaupunkiseudun aluekeskusohjelman johtajia ja Hämeenlinnan seutuyhteistyökokeilun johtajia. Erityisen merkittävää tukea alkuvaiheessa, ja sitten koko hankkeen ajan, saimme perusturvaohjelmasta johtaja Erkki Torpalta ja kehitysohjelmasta johtaja Sakari Möttöselältä.

Ilman kummankin toiminta-alueen koordinaattoreita työstä ei olisi tullut yhtään mitään. Hämeenlinnan seudun koordinaattorina toimi Irmeli Tamminen ja Jyväskylän alueen koordinaattorina Minna Kesänen (kevät 2006–2007) ja Eeva-Liisa Vesterinen (vuosien 2004–kevät 2006). Heidän taitonsa, omistautumisensa ja

luovuutensa olivat hakkeen suuri voimavara. Minna Kesänen ja Irmeli Tamminen osallistuivat myös tämän raportin kirjoittamiseen. Kiitos suurta iloa ja oivalluksia tuottaneesta työtoveruudesta!

Molempien alueiden lääninhallitusten alkoholitarkastajat olivat koordinaattoreiden läheisiä kumppaneita ja antoivat työlle suuren panoksen. Etelä-Suomen läänihallituksen alkoholihallinnon Hämeenlinnan toimipisteestä on erityisesti mainittava ylitarkastajat Irja Haljoki ja Pirjo Partanen. Hämeenlinnassa myös komisario Kari Pitkänen oli keskeinen yhteistyökumppani. Jyväskylästä taas erityisesti alkoholitarkastaja Anneli Virtasen tarmo, aktiivisuus ja asiantuntemus mahdollistivat toiminnan jatkumisen silloinkin, kun oli eniten vaikeuksia.

Pakka-työhön osallistui satoja ihmisiä kummallakin seudulla. Osa heistä on mainittu nimeltä liitteenä olevissa työryhmien jäsenluetteloissa, mutta aivan kaikkia ei ole mahdollista erikseen mainita. Hankkeen toteutuminen oli kuitenkin kiinni kaikkien näiden ihmisten innostuneesta, osaavasta ja vastuullisesta osallistumisesta yhteiseen työhön, josta heille kaikille suuri kiitos.

Stakesin (nykyisin THL:n) tiimiin kuului joukko tutkijoita (Marja Holmila, Katariina Warpenius, Thomas Karlsson, Heli Mustonen, Kirsimarja Raitasalo, Christoffer Tigerstedt ja Esa Österberg) ja kehittämisspäälliköt Leena Warsell ja Saini Mustalampi. Tiimin ytimen muodostivat tämän raportin kirjoittajat. Tutkijoilla on oltava rohkeutta lähteä mukaan hankkeeseen, jonka mittauksen kohde syntyy vasta matkan varrella. Tästä kiitän kollegojani, erityisesti Katariina Warpeniusta. Leena Warsell ja Saini Mustalampi sopeuttivat kärsivällisesti ja ammattitaitoisesti kehittämistyön vaateet tutkimuksen edellytyksiin. Alueellisen seuranta-aineiston keruussa saimme erinomaista apua sekä poliisilta että ensiapuklinikoiden työntekijöiltä.

Alkoholitutkimuksen kansainvälinen tutkijayhteisö, ja sen puitteissa toimiva paikallisen ehkäisevän päihdetyön verkosto antoivat työlle paljon. Erityisen paljon apua ja kannustusta saimme Kaliforniassa toimivan Prevention Center -tutkimuslaitoksen nyt jo eläkkeelle jääneeltä johtajalta Harold Holderilta.

Hanke sai rahoitusta Stakesista, Terveyden edistämisen määrärahoista sekä tutkimuskuluihin vuosittaisen apurahan Alko Oy:stä. Alueellisen toiminnan kulut katettiin puoliksi Terveyden edistämisen määrärahoilla ja puoliksi Jyväskylän kaupunkiseudun aluekeskusohjelman ja Hämeenlinnan seutukuntakokeilussa mukana olevien kuntien varoista.

Helsingissä 9.2.2009

Marja Holmila

Tiivistelmä

Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen, Irmeli. Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 5/2009. Helsinki 2009. 123 sivua, hinta 22 €. ISBN 978-952-245-018-0

Raporttiin on koottu vuosina 2004–2007 toteutetun Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeen keskeisimmät tulokset. Tavoitteena oli kehittää alkoholihaittojen ehkäisyyn paikallinen yhteistyömalli, jossa keskeistä on alkoholijuomien saatavuuden sääntely. Osassa II kuvataan laajaan yhteistyöhön perustuva toimintamalli. Hankkeen aktiivisia toimijoita olivat viranomaiset, ravintolat, vähittäiskauppa, nuoret ja heidän vanhempansa, median edustajat, vapaaehtoistoimijat ja välillisesti myös kaikki seudun asukkaat. Lisäksi raportin tässä osassa eritellään koordinaattorien avainroolia ja yhteistyötä tutkijoiden ja kehittäjien kanssa. Osassa III esitellään arviointitutkimuksen tulokset.

Alkoholihaittojen ehkäisy kunnissa on viime vuosikymmeninä jäänyt melko vieraaksi työalueeksi. Työn organisointi, toteuttaminen ja kohdentaminen ovat olleet monin tavoin ongelmallisia. Pakka-hanke kehitti seututason alkoholihaittojen ehkäisyyn laajaan yhteistyöhön nojaavan mallin. Hankkeen tulokset selkiyttivät ehkäisevän työ ehtoja ja mahdollisuuksia paikallistasolla. Hanke lisäsi ennen kaikkea ymmärrystä siitä, mitä suomalaisessa paikallistodellisuudessa on mahdollista tehdä alkoholihaittojen vähentämiseksi ja miten se tehdään.

Hankkeesta saatuja tutkimustuloksia on pidettävä varsin hyvänä näyttönä Pakka-tyyppisen työotteen toimivuudesta paikallisella tasolla. Alaikäisten alkoholin saatavuus eri mittareilla tarkastellen väheni kaikilla alueilla selvästi. Saatavuuden väheneminen koski niin varsinaista alkoholikauppaa kuin myös alkoholin epävirallista (laitonta) välittämistä alaikäisille ystävien ja perheen toimesta, sekä asukkaiden mielipiteitä ja asenteita alaikäisten juomisen suotavuudesta. Humalaisille anniskelussa tapahtui myös vähentymistä. Projektin aikana alaikäisten raittius lisääntyi koko maassa. Hämeenlinnassa hiukan vanhempien, 18–24-vuotiaiden miesten juomatavoissa tapahtui myönteistä kehitystä. Seudun ravintoloissa tapahtuneet väkivaltatapaukset myös vähenivät ja seudun nuorten miesten yöaikaiset päivystyspoliklinikalla asioinnit vähenivät verrokkia enemmän.

Lyhyen projektin aikana ei ollut oletettavissa suuria muutoksia alkoholin käyttötavoissa. Useiden eri mittareiden antamat samansuuntaiset tulokset osoittavat, että paikallisella alkoholihaittojen ehkäisytyöllä voidaan saada aikaan mitattavissa olevia yhteisötason muutoksia.

Avainsanat: paikallinen alkoholipolitiikka, alkoholiongelmien ehkäisy, arviointitutkimus, humalajuominen, alaikäisten alkoholinkäyttö, vastuullinen alkoholi-
kauppa

Sammandrag

Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen, Irmeli. Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti [Lokal alkoholpolitik. Slutrapport från PAKKA-projektet]. Institutet för hälsa och välfärd, Rapport 5/2009. Helsingfors 2009. 123 sidor, pris 22 €. ISBN 978-952-245-018-0

I rapporten har man samlat de viktigaste resultaten från projektet Lokal alkoholpolitik (PAKKA), som genomfördes under åren 2004–2007. Syftet var att utveckla en lokal samarbetsmodell för förebyggande av alkoholens skadeverkningar framför allt genom att reglera tillgången på alkoholhaltiga drycker. I del II beskrivs en verksamhetsmodell som bygger på omfattande samarbete. Aktiva aktörer i projektet var myndigheter, restauranger, detaljhandeln, ungdomar och deras föräldrar, representanter för media, frivilliga aktörer och indirekt också alla invånare i trakten. Dessutom analyseras i denna del av rapporten koordinatorernas nyckelroll och samarbetet mellan forskarna och utvecklarna. I del III presenteras resultaten från utvärderingsstudien.

Att förebygga alkoholens skadeverkningar har i kommunerna varit ett ganska främmande arbetsområde under de senaste årtiondena, och att organisera, genomföra och fokusera arbetet har varit problematiskt på många sätt. PAKKA-projektet utvecklade en modell för att förebygga alkoholens skadeverkningar på regionnivå. Modellen stöder sig på omfattande samarbete. Resultaten från projektet klarlade villkoren och möjligheterna för det förebyggande arbetet på den lokala nivån. Projektet ökade framför allt förståelsen för vad som är möjligt att göra för att minska alkoholens skadeverkningar i den finländska lokala verkligheten och hur man gör det.

Projektets undersökningsresultat bör anses vara ett ganska bra bevis på att ett arbetssätt av PAKKA-typen fungerar på lokal nivå. Olika mätare visade att de minderårigas tillgång till alkohol minskade tydligt inom alla områden. En minskad tillgång gällde såväl den egentliga alkoholförsäljningen som inofficiell (olaglig) förmedling till minderåriga av vänner och familjemedlemmar, samt invånarnas åsikter och attityder angående önskvärdheten att minderåriga dricker. Också i serveringen till berusade personer skedde en minskning. Under projekttiden ökade nykterheten bland minderåriga i hela landet. I Tavastehus utvecklades dryckesvanorna positivt bland något äldre män i åldern 18–24 år. Våldsincidenterna på traktens restauranger minskade också och bland traktens unga män minskade antalet nattliga besök på jourpolikliniken mera än i jämförelsegruppen.

Under den korta tid som projektet varade kunde man inte förvänta sig stora förändringar i alkoholbruket. De samstämmiga resultat som olika mätare gett visar att man kan åstadkomma mätbara förändringar på samhällsnivå genom lokalt förebyggande av alkoholens skadeverkningar.

Nyckelord: lokal alkoholpolitik, förebyggande av alkoholproblem, utvärderingsstudie, berusningsdrickande, minderårigas alkoholbruk, ansvarsfull alkoholförsäljning

Abstract

Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen, Irmeli. Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti [Local Alcohol Policy. Final Report of the PAKKA Project]. National Institute for Health and Welfare, Report 5/2009. Helsinki 2009. pp. 123, price 22 €. ISBN 978-952-245-018-0

This report summarises the key results of the Local Alcohol Policy project (PAKKA), which was implemented from 2004 to 2007. The project aim was to develop a local co-operation model for the prevention of alcohol-related harms, with particular focus on regulating the availability of alcoholic beverages. Part II of the report describes an operational model that builds on extensive co-operation. The project included a number of engaged actors: authorities, restaurants, retailers, young people and their parents, representatives of the media, voluntary actors and, indirectly, all residents of the region. In addition, Part II specifies the key role of coordinators and the collaboration between researchers and developers. Part III, in turn, presents the results of an assessment study.

In recent decades, work on preventing alcohol harms has not been made widely known. Organising, implementing and allocating such work has been problematic in several ways. Drawing on extensive co-operation, the PAKKA project produced a model for the prevention of regional-level alcohol harms. The results of the project clarified the terms and possibilities of preventive work at the local level, and above all improved the understanding of what can be done in practical terms in Finland to prevent alcohol harms at the local level.

The research results of the project provide an excellent example of the effectiveness of a PAKKA-type work approach. According to a range of indicators, the availability of alcohol to minors decreased clearly in all regions. The decrease was achieved both in terms of the actual sale of alcohol and the unofficial (unlawful) supply of alcohol to minors by friends and family. The drop in availability also stemmed from residents' viewpoints and attitudes with regard to the acceptability of drinking among minors. A decrease was also observed in licensed serving to persons under the influence of alcohol, and the number of non-drinkers among the under-age population increased Finland-wide. In Hämeenlinna, the drinking habits of men aged 18 to 24 showed a favourable trend. In addition, violent incidents in Hämeenlinna restaurants decreased, as did night-time visits by local young men to the emergency clinic, compared to the control group.

No major changes in alcohol consumption were expected during such a short project. Parallel results based on a range of indicators suggest that local preventive work against alcohol harms can bring about measurable community-level changes.

Keywords: local alcohol policy, prevention of alcohol problems, evaluation, intoxication, under-age drinking, responsible beverage sales.

Sisällys

Esipuhe

Tiivistelmä

Sammandrag

Abstract

Taulukko- ja kuviluettelo..... 12

OSA I JOHDANTO..... 15

1 Raportin tarkoitus ja rakenne..... 15

2 Hankkeen taustaa..... 16

3 Hankkeen kehittämistavoitteet ja tutkimusasetelma..... 18

4 Hankkeen toimintaympäristöt ja organisoituminen seuduilla 20

Kokeiluseudut..... 20

Tutkimus- ja kehittämishankkeen käynnistäminen 22

Koordinaattorit aloittivat työnsä..... 23

5 Tutkijoiden ja kehittäjien rooli hankkeessa 26

OSA II PAKKA-TOIMINTAMALLI..... 28

1 Toimintamallin periaatteet 28

2 Kunta- ja aluetoimijat Pakka-hankkeessa 30

Lääninhallitusten alkoholitarkastajat 30

Poliisi 31

Kuntien työntekijät 32

Organisatoristen rakenteitten puute..... 33

3 Ravintoloiden vastuullinen anniskelu 34

Tieto ja lisääntynyt valvonta virittivät kehittämistyötä..... 34

Koulutusta ravintolahenkilökunnalle..... 36

Ravintolat paikallisissa tapahtumissa..... 37

Nuoret ravintoloiden vastuullisuuden arvioijina..... 37

4 Festarit anniskelupaikkana 41

5 Vähittäiskaupan vastuullinen myynti..... 43

Vauhtia ostokoetutkimuksista..... 43

Alko Oy edelläkävijänä ja yhteistyön avaajana Pakassa..... 44

Kassahenkilöstön koulutustilaisuudet..... 45

6 Miten nuoret osallistettiin hankkeeseen?..... 47

Nuoret toimijoina Pakka-hankkeessa 47

Nuoret osallisina tutkimuksessa 47

Opiskelijat opinnäytetöiden tekijöinä 48

Nuoret seminaareissa ja koulutuksissa..... 49

Nuoret materiaalin tuottajina ja toimijoina tapahtumissa 49

Miten nuorten vanhemmat saatiin mukaan? 51

7	Miten asukkaat saatiin mukaan: yhteisömobilisaatio.....	52
8	Yhteistyö median kanssa – Pakka mediassa ja media Pakassa.....	54
	Tiedotussuunnitelma ja yhteistyöneuvottelut	54
	Tiedottamisen kanavat	55
	Tiedottamisen onnistuminen – itsearviointi	55
9	Miten poliittisia päättäjiä lähestyttiin?	56
10	Koordinaattorin rooli	59
	Toimijaverkoston mukaan saaminen ja yhteiset tavoitteet	59
	Koordinaattorit paikallisiin tarpeisiin vastaajana ja uuden toiminnan synnyttäjänä	60
	Koordinaattorit hankkeen tiedottajina ja edustajina	61
	Koordinaattorit yhteistyön rakentajina.....	62
	Koordinaattorien yhteistyö voimavarana	63
11	Jatkuvuus: Pakka muuttuu valtakunnalliseksi.....	64
	Jatkuvuuden turvaaminen	64
	Vastuullinen vähittäismyynti.....	65
	Paikallinen kansalaisvaikuttaminen	66
	Alkoholin lupalausuntokokeilun jatkaminen	66
OSA III ARVIOINTITUTKIMUKSEN TULOKSET		67
1	Tutkimusasetelma ja mittarit.....	67
2	Prosessiarvio toiminnasta	69
	Yhteistyöverkostot ja toimintastrategia	69
	Paikalliset rakenteet.....	70
	Yhteisömobilisaatio ja media	71
	Vastuullinen myynti- ja anniskelukoulutus.....	73
	Alkoholitarkastajien valvontakäynnit ja viranomaisvalvonta.....	74
	Nuorten vanhemmat ja koulujen ehkäisevä työ	76
	Vertailualueiden toiminta	77
	Yhteenvedo prosessiarviosta	78
3	Vaikutukset toimintaan ja rakenteisiin	81
	Ikärajakontrolli tehostui Hämeenlinnan seudun kaupoissa	81
	Alkoholin välittäminen ja tarjoaminen alaikäisille: sosiaalinen saatavuus tiukentui	83
	Humalaisille anniskelu väheni Jyväskylässä.....	85
	Paikallislehtien alkoholiaiheiset kirjoitukset.....	86
4	Vaikutukset alkoholin käyttöön, riskikäsitteisiin ja haittoihin	90
	Humalajuominen, itse raportoidut alkoholihaitat ja riskitietoisuus.....	90
	Väkivalta väheni ravintoloissa.....	91
	Vaikutukset päiuvystyspoliklinikalla asiointiin	93
5	Tutkimuksen rajoituksista ja kvasikokeellisen arviointiasetelman ongelmista ja vahvuuksista	96

6	Tutkimuksen yhteenveto	97
	Paikallinen alkoholipolitiikka	97
	Vaikutukset alueiden alkoholihaittoihin.....	98
OSA IV KESKUSTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET		100
Kirjallisuus		105
Liite 1.	Koulutusohjelma ”Osaamista anniskeluun – kunnossa kotiin” Tiivistelmä palautteesta.....	109
Liite 2.	Vastuullisimman terassiin arviointilomake Jyväskylässä 16.6.2006	111
Liite 3.	Kutsu Pakka-koulutukseen.....	112
Liite 4.	Esimerkki koulutusohjelmasta.....	113
Liite 5.	Koulutusdiplomi (”myyjäpassi”).....	114
Liite 6.	Kuinka saat Pakka-mallin käyttöön ravintolassasi?	115
Liite 7.	Vinkkejä vähittäiskaupan yrittäjille ja myyjille.....	117
Liite 8.	Vinkkejä tiedottamisesta koordinaattorille	118
Liite 9.	Pakka-hankkeen kokemusten levittäminen muille paikkakunnille koordinaattorien toimesta	119
Liite 10.	Projektiorganisaatio (tarjonta-, kysyntä- ja organisaatioryhmien jäsenet)	121

Taulukko- ja kuvioluettelo

Taulukot

Taulukko 1.	Vastaukset kunnanhallituksille lähetettyyn kirjeeseen	58
Taulukko 2.	Yhteistyöverkostot ja työryhmät	69
Taulukko 3.	Yhteisömobilisaatio ja media	72
Taulukko 4.	Vastuullisen myynnin koulutukset	73
Taulukko 5.	Vastuullisen anniskelun koulutukset.....	73
Taulukko 6.	Nuorten vanhemmille suunnatut draamakoulutukset.....	76
Taulukko 7.	Toimenpiteet Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeessa, interventio- ja kontrollialueet 2004–2007	79
Taulukko 8.	Toimenpiteiden intensiteetti Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeessa 2004–2007 interventio- ja kontrollialueilla.....	80
Taulukko 9.	Miten helppoa ikäistesi on nykyisin ostaa keskiolutta kotisi lähikaupoista, kioskeista tai huoltoasemilta? Kouluterveys- tutkimus, 14–18-vuotiaat, %.....	82
Taulukko 10.	Niiden alle 25-vuotiaiden vastaajien osuus, joita ei ole pyydetty todistamaan ikäänsä alkoholin oston tai ravintolaan saapumisen yhteydessä, Pakka-kysely, %.....	82
Taulukko 11.	Onko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana itse ostanut tai hankkinut alkoholijuomia alle 18-vuotiaalle? Pakka-kysely, alle 25-vuotiaat vastaajat, %.....	83
Taulukko 12.	Miten hyvin tai huonosti mielestänne 15-vuotiaan sopii juoda pullo olutta tai lasillinen viiniä vanhempien läsnä ollessa? Pakka-kysely, kaikki vastaajat, %	84
Taulukko 13.	Hämeenlinnan ja Jyväskylän seutujen alkoholiasioita käsittelevien lehtikirjoitusten sisällöt, % kaikista seutua koskevista lehtileikkeistä.....	87
Taulukko 14.	Hämeenlinnan ja Jyväskylän seutujen alkoholiasioita käsittelevien lehtikirjoitusten tyypit, % kaikista seutua koskevista lehtileikkeistä.....	88
Taulukko 15.	Alkoholiasioita koskevien lehtikirjoitusten kanta alkoholihaittoihin puuttumiseen (Hämeen Sanomissa ja Keski-suomalaisessa), % kaikista lehtileikkeistä	88
Taulukko 16.	Alkoholin käytön ja haittojen muutokset interventio- ja kontrollipaikkakunnilla, yhdistelmätaulukko	91

Kuviot

Kuvio 1.	Interventio- ja kontrollialueiden asukasluvut.....	20
Kuvio 2.	Alkoholijuomien myynti asukasta kohti.....	22
Kuvio 3.	Alkoholitarkastajien valvontakäynnit vähittäismyyntilupa- paikkoihin.....	74
Kuvio 4.	Alkoholitarkastajien valvontakäynnit A-anniskelulupa- paikkoihin.....	75
Kuvio 5.	Vaikutukset alaikäisille myyntiin; koeostajalle myymisestä kieltäytyminen.....	81
Kuvio 6.	Mielipide todennäköisyydestä jäädä kiinni alkoholin välittämisestä alaikäiselle.....	85
Kuvio 7.	Vaikutukset humalaisille anniskeluun; koeostajalle tarjoilusta kieltäytyminen.....	86
Kuvio 8.	Poliisin tietoon tulleiden väkivaltatapausten kokonaismäärät kaupunkialueilla.....	92
Kuvio 9.	Poliisin tietoon tulleiden väkivaltatapausten määrät ravintoloissa....	93
Kuvio 10.	15–34-vuotiaat yöaikaiset päivystyspotilaat, miehet 2004–2007.....	95
Kuvio 11.	45–50-vuotiaat yöaikaiset päivystyspotilaat, miehet 2004–2007.....	95

OSA I

JOHDANTO

1 Raportin tarkoitus ja rakenne

Tähän raporttiin on koottu vuosina 2004–2007 käynnissä olleen Paikallinen alkoholipolitiikka -tutkimus- ja kehittämishankkeen (Pakka) keskeisimmät tutkimustulokset ja alueellinen toimintamalli. Aluksi käydään läpi hankkeen tausta, kehittämistavoitteet, tutkimusasetelma ja organisoituminen. Osassa I kuvataan Pakan toimintamalli, joka perustui laajaan yhteistyöhön paikallisten viranomaisten, ravintoloiden ja vähittäiskaupan kanssa. Hankkeen aktiivisia toimijoita olivat myös nuoret ja heidän vanhempansa, median edustajat, vapaaehtoistoimijat sekä välillisesti myös kaikki seudun asukkaat. Toimintamallissa esitellään aluksi yhteistyötä paikallisviranomaisten (mm. läänin alkoholitarkastajien, poliisin, nuorisotyön sekä kuntien perusturvatyöntekijöiden) kanssa. Sitten ovat vuorossa ravintoloiden vastuullisen anniskelu ja vähittäiskaupan vastuullinen myynti. Seuraavaksi toimintamallissa esitellään, miten nuoret ja nuorten vanhemmat, muut asukkaat, median edustajat ja poliittiset päättäjät saatiin hankkeeseen mukaan. Lopuksi kuvataan koordinaattorin avainroolia ja yhteistyötä Stakesin tutkijoiden ja kehittäjien kanssa hankkeen edetessä.

Osassa II esitellään arviointitutkimuksen tulokset. Käydään läpi prosessiarvio hankkeen toiminnasta, sitten eritellään hankkeella aikaansaatuja vaikutuksia toimintaan ja rakenteisiin, alkoholin käyttöön ja riskikäsitteisiin. Viimeisessä luvussa on tutkimustulosten yhteenveto ja paikallisen alkoholipolitiikan näkymien ja mahdollisuuksien pohdinta hankekokemuksen valossa.

2 Hankkeen taustaa

Alkoholin kulutus ja sen mukana alkoholihaitat ovat Suomessa olleet jo pitkään kasvussa. Tulevaisuutta ajatellen erityisen huolen kohteina kasvavan kulutuksen ja lisääntyvän saatavuuden oloissa ovat nuoret ja nuoret aikuiset, joiden juomatavat ja elämäntyyli ovat vasta muotoutumassa. Kulutustason nousu luo kasvavia paineita sosiaali- ja terveyspalveluista vastaavaa kuntasektoria kohtaan. Jos kunnat säilyttävät nykyisen palvelutasonsa, kuntien alkoholimenot tulevat lisääntymään huomattavasti (Karlsson & al. 2003).

Vastuuta alkoholihaitoista on 1980-luvun lopun jälkeen siirretty paikallishallinnolle, ja kuntien itsehallintoa on lisätty. Samanaikaisesti kuntien resurssit työhön ovat kuitenkin vähentyneet (Warpenius 2002, 36–44; Karlsson & al. 2003; Holmila 2002a; Warsell & Mustalampi 2002, 40–46).

Alkoholin myynnin valvonnan osalta vuoden 1994 alkoholilaki ja EU:hun liittyminen muuttivat toimintakentän radikaalisti. Alkon toiminta alkoholin myynnin ja anniskelun valvojana lakkautettiin ja tehtävät siirrettiin Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskukseen. Sittenmin niitä on siirretty kasvavassa määrin lääninhallituksille: vuonna 2004 jatkolupa-aikojen käsittely siirtyi lääninhallituksille (Laki alkoholilain muuttamisesta 764/2002), ja vuonna 2005 alkoholilupahallinto kokonaisuudessaan siirtyi lääninhallitusten alaisuuteen. Alkoholitarkastajien määrä on kuitenkin edelleen huomattavasti vähäisempi kuin 1980-luvulla. Vastuuta alkoholihaittojen ehkäisystä on kasvavassa määrin siirretty myös alkoholimarkkinoille.

Valtioneuvoston periaatepäätöksen nojalla vuosina 2003–2007 toteutetussa Alkoholiohjelmassa kutsuttiin eri tahoja laajapohjaiseen yhteistyöhön. Ohjelmassa lähdettiin myös siitä, että toimintaa tulee kehittää olemassa olevan ja uuden vaikuttavuutta koskevan tutkimustiedon perusteella. Suositeltiin, että toiminta rakennetaan toimiviksi todettujen lähestymistapojen varaan ja että toiminnan tuloksellisuutta arvioidaan ja toimintaa kehitetään jatkuvan arvioinnin ja laadun parantamisen kautta (Alkoholiohjelma 2004–2007, 21). Pakka-hanke oli osa tätä ohjelmaa.

Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus tarjoaa joitain lupaavia esimerkkejä paikallistason toimintamalleista, joilla alkoholihaittoja on pystytty vähentämään (mm. Babor & al. 2003; Holder 2000; Treno & Lee 2002; Wagenaar & al. 2000a & 2000b). Yhteistä näille alkoholihaittojen ehkäisyhankkeille on, että ne tukeutuvat yhteisö- ja järjestelmätasoisiin interventioihin, joiden päätavoitteena on paikallisten rakenteiden sekä sosiaalisten ja taloudellisten järjestelmien muuttaminen (ks. Holder 1998; Holder & Moore 2000). Tätä lähestymistapaa on kutsuttu ympäristöön vaikuttavaksi ennaltaehkäisyksi (Treno & Lee 2002; Treno & Holder 1997) tai yhteisölliseksi ennaltaehkäisyksi (Casswell 2000; Graham & Chandler-Couts 2000; Holmila 1997a). Hankkeissa alkoholijuomien saatavuutta sääntelevät toimenpiteet

on yleensä yhdistetty ns. pehmeämpiin menetelmiin, kuten asenteisiin vaikuttamiseen, julkiseen näkyvyyteen mediassa ja yhteisön juomista koskevien sosiaalisten sääntöjen ja alkoholikulttuurin tunnetuksi tekemiseen (Reynolds & al.1997; Treño & al. 2001; Wallin 2002). Tehokkuutta osoittava tutkimustieto voi legitimoida paikallista alkoholipolitiikkaa ja auttaa kohdentamaan ennalta ehkäisevät toimenpiteet tuloksellisella tavalla. Näyttöön perustuvat toimintamallit ovat siirrettävissä myös muille paikkakunnille.

Suomessa yhteisötasoisien alkoholihaittojen ennaltaehkäisyn tuloksellisuudesta on jonkin verran tutkimusnäyttöä (Holmila 1997b), ja paikallisia toimintaprosesseja ja niiden edellytyksiä on analysoitu seikkaperäisesti (Holmila 2001 & 2002a). Aikaisemman tutkimuksen valossa paikallistason alkoholisääntely edellyttää onnistuakseen kunnallisen päätöksenteon ja hallinnollis-poliittisen järjestelmän aktivoimista sekä koordinoitua yhteistyötä kuntasektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen välillä. Tähän tarvitaan myös rakenteellisia toimintaedellytyksiä, jolloin pelkkä kuntien ehkäisevän päihdetyön ammattilaisten aktivointi ei ole riittävää (Warpenius 2002). Alkoholihaittojen ennaltaehkäisy edellyttää yksittäisten kuntien rajat ylittävää seutukunnallista yhteistyötä ja lääninhallitusten alkoholiviranomaisten koordinaattoroolin vahvistamista.

3 Hankkeen kehittämistavoitteet ja tutkimusasetelma

Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeen tavoitteena oli vähentää alkoholihaittoja paikallisen tason toimenpiteillä ja antaa näyttöön perustuva esimerkki tehokkaalle paikalliselle ehkäisyydelle. Kohteena oli koko yhteisö, eivät niinkään yksilöt. Projekti painottui alkoholijuomien saatavuuden kontrolliin, ja sen keskeinen kohde-ryhmä olivat alaikäiset nuoret ja nuoret aikuiset (15–29-vuotiaat).

Etukäteen lukkoon lyödyt päätavoitteet korostivat koko väestöön, ei vain riskiryhmiin, kohdistuvaa ennaltaehkäisyä ja alkoholijuomien saatavuuden sääntelyä. Saatavuus ymmärrettiin kahdella eri tavalla. *Virallisella saatavuudella* tarkoitetaan kaupallisten kanavien eli Alkon, vähittäismyynnin ja anniskelun kautta tapahtuvaa alkoholin jakelua ja *epävirallisella tai sosiaalisella saatavuudella* tarkoitetaan alkoholijuomien välittämistä alaikäisille tai päihtyneille sekä tähän liittyviä sosiaalisia arvoja, käsityksiä ja normeja.

Yhteisöpohjaiset interventiot keskittyivät vastuulliseen myyntiin ja tarjoiluun erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten parissa. Pakka-hankkeen perusajatus oli, että *samaan suuntaan vaikuttavien yksittäisten toimien tehokkuutta voidaan lisätä toteuttamalla ne yhtäaikaaisesti ja koordinoitusti*. Erillisten toimenpiteiden synkronointi on mahdollista, mikäli laaja yhteistyöverkosto on mukana alkoholihaittojen ehkäisyssä. Ideana oli, että systemaattisesti yhteen liitetyillä paikallisilla toimenpiteillä alkoholihaittoja voidaan vähentää tehokkaasti.

Pakka-hankkeen toimintamallia lähdettiin kehittämään neljän työalueen puitteissa: 1) *Paikallisen alkoholipolitiikan pysyvien rakenteitten luominen*, 2) *Vastuullisen myynnin ja anniskelun kehittäminen viranomaisvalvontaa ja elinkeinon oma-valvontaa tehostamalla*, 3) *Nuoret ja perheet toimijoina* ja 4) *Yhteisömobilisaatio ja media*.

Hankkeeseen liittyvän tutkimuksen tavoitteena taas oli arvioida, onko alueellisilla alkoholin saatavuutta painottavilla ehkäisevillä toimenpiteillä todistettavia vaikutuksia alkoholihaittoihin. Tutkimuksella mitattiin alkoholin saatavuutta sääntelevien paikallisten toimenpiteiden vaikutuksia alkoholihaittoja kuvaaviin haitta- ja riski-indikaattoreihin. Hypoteesina oli, että alkoholin käyttötapoihin ja saatavuuteen liittyviä säännöksiä ja valvontaa korostava toimintamalli vähentää koealueilla humalajuomista, alkoholista koituvia haittoja ja alaikäisten alkoholin käyttöä. Paikallisen toiminnan prosessia ja vaikuttavuutta seurattiin kvasikokeellisessa tutkimusasetelmassa. Kahden toimintapaikkakunnan kehitystä verrattiin kehitykseen kahdella vertailupaikkakunnalla, joissa paikallista toimintaa ei erityisesti kehitetty (ks. kuvio 1, s. 20). Koeasetelmaa kutsutaan kvasikokeelliseksi, sillä se ei perustu randomisointiin eikä koetilanteen täydelliseen kontrollointiin.

Paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka) 2004–2007 -demonstraatioprojektilla haettiin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko paikallinen ehkäisytyö vaikuttavaa? Vaikuttavatko valitut interventiot
 - ikärajojen pitävyyteen ja humalaisille myynnin kieltoon eli alkoholin saatavuuden kiristymiseen
 - alaikäisten juomisen vähenemiseen ja juomisen aloitusiän nousumiseen
 - nuorten aikuisten humalajuomiseen
 - alkoholihaittojen vähenemiseen.
2. Millaiset ehkäisevät käytännöt ovat toimivia? Millaiset konkreettiset toimintamuodot luovat yhteistä toimintaa, ovat hyväksyttäviä ja kestäviä?
3. Millaiset rakenteet ehkäisevälle päihdetyölle tulisi luoda? Mikä on paras organisaatio?
 - Miten paikallinen alkoholihaittojen ennaltaehkäisy voidaan organisoida pysyvällä, taloudellisesti järkevällä ja eettisellä tavalla?

Vastauksia näihin kysymyksiin etsittiin arvioimalla toimintaa, jonka Hämeenlinnan ja Jyväskylän alueelliset viranomaiset ja toimijat, kansallisen Alkoholiohjelman vetäjät sekä Stakesin ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat ja tutkijat suunnittelivat ja toteuttivat vuosina 2004–2007. Toteutuksessa hyödynnettiin aiempaa tutkimustietoa ja toimintakokemuksia, mutta kyseessä oli myös uutta luova, etsivä ja kokeileva prosessi. Tutkimuksen ja seurannan haasteeksi jäi löytää menetelmät, joilla kyettiin sekä pitämään kiinni kurinalaisesta arviointiasetelmasta että ottamaan huomioon toiminnan muuntuminen toimijoiden valintojen suuntaisesti ja ennakoimaton kehitys.

4 Hankkeen toimintaympäristöt ja organisoituminen seuduilla

Kokeiluseudut

Hankkeen kohdepaikkakuntia ei valittu satunnaisesti, koska hankkeessa testattiin, miten toisiinsa systemaattisesti yhdistetyt interventiot vaikuttavat ihanteellisissa olosuhteissa. Paikkakuntien valintaa harkittiin tarkkaan ottamalla huomioon paikalliset toimintavalmiudet ja väestöpohjan riittävyys. Tavoitteena oli löytää kaksi sellaista seutua, joissa hankkeen onnistumisedellytykset olisivat mahdollisimman hyvät. Alueiden olosuhteita selvitettiin kuntien tiedotteiden, tilastojen ja asiantuntijakuulemisten avulla. Pyrittiin myös valitsemaan sellaisia seutuja, joiden kehitystä ei määrittele jokin voimakas erityispiirre, kuten esimerkiksi valtakunnan rajan läheisyys.

Ensimmäiseksi piti valita aluetaso, ja tässä päädyttiin seutukuntatasoon. Oli jo etukäteen arvioitavissa, ettei Suomen kuntarakenteelle tyypillisillä pienillä kunnilla olisi riittäviä taloudellisia mahdollisuuksia tuottaa erityispalveluita, jollaiseksi ehkäisevä päihdetyökin voidaan luokitella. Alueellisen ehkäisevän päihdetyön suuria ongelmia ovat 1980-luvun lopun jälkeen olleet resurssien vähäisyys sekä toiminnan haavoittuvuus ja katkonaisuus. Seutuyhteistyön kehittäminen sekä seudun ja lääninhallinnon yhteistyö nähtiin parhaana ratkaisuna ja hankkeen paikallistaksoksi valittiin seutukunta. Projektin aloitusvuonna 2004 kuntien yhteenliittymisiä ei vielä ollut tapahtunut ja seutuyhteistyö haki vielä muotoaan.

Pakka-yhteistyötä päädyttiin tarjoamaan Hämeenlinnan ja Jyväskylän seuduille. Ne edustivat paikkakuntia, joissa päihdehaittojen ehkäisytyö oli jo entuudestaan tuttua ja tarjosi siten hankkeen käynnistämiseksi hyvät mahdollisuudet. Toimintaseutujen valinnassa ei painotettu niiden väestöllistä edustavuutta vaan päihdehaittojen ehkäisyyn ja hoidon seudullisia rakenteita ja käytäntöjä. Arviointitutkimusta varten toimintaseuduille valittiin kaksi vertailualueutta (kuvio 1).

Asukasluku	
Interventioalueet	
Jyväskylän verkostokaupunkialue	142 869
Hämeenlinnan seutukunta	88 187
Vertailualueet	
Vertailualue 1	115 600
Vertailualue 2	98 641

KUVIO 1. Interventio- ja vertailualueiden asukasluvut vuonna 2004

Jo hanketta suunniteltaessa kävi ilmi, että erityisesti Hämeenlinnan seudulla tiedettiin toimivan monia sellaisia verkostoja ja organisaatioita, jotka voisivat edistää Pakka-hankkeen tavoitteiden toteuttamista. Hämeenlinna oli ollut jo vuodesta 2002 yksi sisäasiainministeriön seutukuntakokeilun (SEUTU-hanke) pilottiseutu. Seutukuntaan kuuluivat Hämeenlinnan kaupungin lisäksi seitsemän kuntaa: Hattula, Hauho, Janakkala, Kalvola, Lammi, Renko ja Tuulos. Hämeenlinnan seudulle oli seutukokeilulaissa ainoana Suomessa säädetty alkoholilupalausannon anto (Laki seutuyhteistyökokeilusta 28.6.2002/560). Käytännössä alkoholilupalausuntojen annosta ja päihdetyön koordinaatiosta vastasi Hämeenlinnan perusturvan päihdepalvelut. Perusturvan päihdepalvelun koordinoimana oli myös vuosia kokoontunut alueen erilaisia toimijoita, järjestöjä ja kansalaisia kokoava Päihdefoorumi, joka myös antoi hyvän lähtökohdan Pakka-toiminnalle.

Sittemmin Paras-hankkeen myötä osa Hämeenlinnan kunnista on sopinut yhdistymisestä yhdeksi kunnaksi. Hauhon, Hämeenlinnan, Kalvolan, Lammin, Renkon ja Tuuloksen valtuustot päättivät 26.11.2007 kuntien yhdistymisestä 1.1.2009 alkaen.

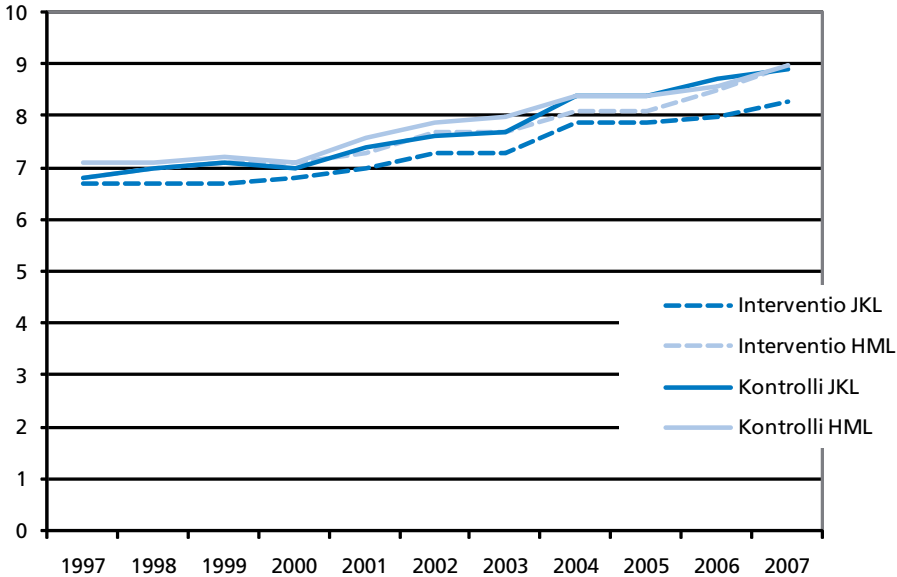
Jyväskylän seutukunta on seudullinen kasvukeskus, johon vuonna 2003 kuuluivat keskuskaupungin lisäksi seuraavat neljä kuntaa: Jyväskylän maalaiskunta, Laukaa, Muurame ja Uurainen. Kuntarajat ylittävä yhteistyö on kuitenkin ollut tätä laajempaa. Seudulle oli laadittu Jyväskylän kaupunkiseudun aluekeskusohjelma, jonka kärkihanke oli ns. Jyväskylän verkostokaupunkihanke vuosiksi 2003–2006. Yhteistyössä olivat mukana edellä mainittujen kuntien lisäksi Hankasalmi, Korpilahti, Petäjävesi ja Toivakka. Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta ja Korpilahti ovat sittemmin päättäneet yhdistyä 1.1.2009 alkaen yhdeksi kunnaksi.

Jyväskylän Aluekeskuksen ympärille rakentuvan verkostomaisen seutuyhteistyön ideana on ollut hakea kullekin julkisen sektorin toiminnolle mielekäs organisaatiomalli palvelujen turvaamiseksi. Päihdealalla Jyväskylässä kuntien välinen yhteistyö keskittyy Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiöön, joka aloitti toimintansa vuonna 2002. Säätiö kehittää ja kokoaa yhteen julkisen ja kolmannen sektorin päihdepalveluita. Mukana ovat peruskunnat (Jyväskylä, Jyväskylän mlk, Laukaa ja Muurame), Keski-Suomen sairaanhoitopiirin kuntayhtymä sekä lukuisia paikallisia ja valtakunnallisia järjestöjä. Jyväskylän seudulla päihdehaittojen ehkäisy oli kuitenkin hajanaisempaa kuin Hämeenlinnan seudulla, eikä kaikilla toimijatasoilla ollut totuttu systemaattiseen seutukohtaiseen päihde-ehkäisyyn ja sen strategiseen johtamiseen.

Ehkäisevä päihdetyö näytti Jyväskylän seudulla ennen Pakka-projektia painottuneen lähinnä kysynnän ehkäisyyn, nuorisotyöhön ja nuorten hyvinvointia edistäviin ja elämäntaitoja kehittäviin projekteihin ja kasvatushankkeisiin. Kaupungilla ei myöskään ollut omaa alan työntekijää. Paikallisen tason alkoholipoliittisia hankkeita Jyväskylän seudulla ei ennestään ollut, mutta lähiseudulla sijaitseva Keuruu oli 2000-luvun alkoholiohjelman kokeilupaiikkakunta. Siellä oli tehty mm.

kampanjaluonteisia tehovalvontaiskuja alkoholin myynti- ja anniskelupaikkoihin. Tässä työssä saatu kokemus helpotti myös Pakan käynnistymistä.

Alkoholin käytön suhteen Pakka-seudut eivät poikkea olennaisesti koko maan keskiarvoista eivätkä vertailupaikkakunnista. Myynnin volyymi asukasta kohden on viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana ollut kaikilla näillä seuduilla jatkuvasti nousussa (kuvio 2).

KUVIO 2. Alkoholijuomien myynti asukasta kohti (litraa 100 %:sta alkoholia)

Tutkimus- ja kehittämishankkeen käynnistäminen

Pakka-hanke on hyvä esimerkki kuntarajat ylittävän yhteistyön monista muodoista ja niiden välisen hallinnon monimutkaisuudesta. Siksi on hyvä kuvata, millä tavoin hankkeessa päästiin alkuun. Stakesista otettiin ensin yhteyttä seutujen kärkikaupunkien sosiaalityön johtoon ja esiteltiin hankkeen tavoitteet ja rahoitusmahdollisuudet. Puolet aluekoordinaattorien palkasta rahoitettiin alueen omilla varoilla ja toinen puoli terveyden edistämisen määrärahasista. Kummassakin kaupungissa yhteistyötarjous otettiin myönteisesti vastaan ja kummankin seudun johtavat virkamiehet antoivat arvokkaita neuvoja siitä, millaisen hallinnollisen menettelyn kautta hanke olisi mielekkäintä käsitellä. Jyväskylän verkostokaupungissa ja Hämeenlinnan seutusopimusliitossa menettelytavat ja käytännön ratkaisut poikkesivat toisistaan.

Jyväskylässä Stakesin edustajat esittelivät Pakka-hanketta sosiaalitoimen johtajien yhteistyökokouksessa, ja asiaa käsiteltiin myöhemmin myös useiden kuntien sosiaalilautakunnissa tai sivistys- ja vapaa-ajan lautakunnissa. Varsinaiset rahoituspäätökset tehtiin Aluekeskusohjelman kokouksessa, joka edusti kaikkia yhtätoista kuntaa ja teki päätöksen Pakka-hankkeeseen osallistumisesta. Kuntien rahoitusosuus päätettiin kattaa Aluekeskusohjelman yhteisistä varoista. Hankkeen käytännön järjestely delegoitiin Jyväskylän kaupungille, joka haki sosiaali- ja terveysministeriön terveyden edistämisen määrärahaa Aluekeskusohjelman kuntien puolesta. Pakka-hankkeen toteutus puolestaan sijoitettiin Päihdepalvelusäätiöön, joten myös paikallinen koordinaattori oli Päihdepalvelusäätiön palveluksessa.

Hämeenlinnassa Stakesin toimijat esittelivät hankkeen kahdella foorumilla: seudun kunnanjohtajien kokouksessa ja seudun sosiaalitoimen jaoston työvaliokunnan kokouksessa. Sosiaalitoimen johtajien kokous teki periaatepäätöksen osallistumisesta hankkeeseen, mutta kuntien määrä jäi avoimeksi. Kunnanjohtajat olivat päättäneet, että hankkeen kustannukset tulisivat kuntien perusturvalautakuntien katettaviksi. Asia käsiteltiin täten seudun kaikissa perusturvalautakunnissa ja ainoastaan Kalvola jättäytyi ulkopuolelle. Hankkeen rahoituksen hakijana STM:n suuntaan ja käytännön hallinnoijana olivat Hämeenlinnan kaupunki, perusturvalautakunta ja perusturvan päihdepalvelut.

Rahoituksen varmistuttua koordinaattorin tehtävä pantiin hakuun. Alueellisten toimijoiden ja Stakes-tiimin yhteisenä valintana projektin koordinaattoreina aloittivat vuonna 2004 Irmeli Tamminen (Hämeenlinna) ja Eeva-Liisa Vesterinen (Jyväskylä). Jyväskylän koordinaattori siirtyi vuoden 2006 puolivälissä muihin tehtäviin. Tilalle valittiin Minna Kesänen, joka toimi koordinaattorina vuoden 2007 loppuun. Koordinaattorin vaihdos hankkeen puolivälissä aiheutti väistämättä Jyväskylän seudulla toiminnan hetkellistä seisahtumista. Katkos pakotti myös tarkastelemaan uudelleen lähtökohtia, verkostoja ja tavoitteita.

Koordinaattorit aloittivat työnsä

Hämeenlinnan seudun koordinaattoriksi valittiin Irmeli Tamminen. Hän kutsui keskeiset toimijat Pakka-työryhmiin heti projektin käynnistyttyä. Hämeenlinnan seudun työskentelytapaa voisi kutsua *työryhmävetoiseksi*: ohjausryhmän lisäksi työskenteli useita alatyöryhmiä. Tärkeimmät niistä ovat tarjontatyöryhmä, jossa olivat edustettuina kaikki vastuulliseen myyntiin ja valvontaan liittyvät tahot, sekä kysyntätyöryhmä, jossa puolestaan oli edustajia ehkäisevän päihdetyön eri toimialueilta. Lisäksi hankkeelle perustettiin organisaatiotyöryhmä, jonka tehtävänä on tehdä linjauksia laajapohjaisen seututasoisen alkoholiehkäisyorganisaatiosta. Hämeenlinnan toimijat olivat hankkeeseen vahvasti sitoutuneita, mikä kävi hyvin ilmi 1.11.2006 pidetyssä toimijaseminaarissa.

Kahtena ensimmäisenä toimintavuonna Hämeenlinnassa koordinaattorin työpiste oli Hämeenlinnan päihdepalveluissa. Koordinaattori sai päivittäistä tukea Hämeenlinnan ehkäisevän päihdetyön ammattilaisilta. Vuoden 2006 alusta Hämeenlinnan päihdepalvelut kokonaisuudessaan annettiin ostopalveluina A-klinikasäätiön tuotettaviksi. Samassa kokonaisuudessa toimivat nykyisin myös A-klinikkatoimen asumispalvelut, ehkäisevä päihdetyö, Pakka-hanke ja ”Seudullisuus alkoholilupiin” -hanke. Tässä suhteessa Hämeenlinnassa seurattiin Jyväskylän seudun mallia, jossa seutukunnan kunnat olivat jo vuosia ostaneet päihdepalvelut yksityiseltä Päihdepalvelusäätiöltä.

Jyväskylän seudulla koordinaattoriksi valittiin Eeva-Liisa Vesterinen. Hänen toiminta-ajatuksensa lähti vahvasta verkostoitumisesta. Hän yritti käynnistää hanketta ilman siihen erikseen nimettyjä työryhmiä, ainoana poikkeuksena oli ohjausryhmä. Jyväskylän seudun yhteistyön alkua voisi kutsua *vapaamuotoiseksi ja verkostoituvaksi malliksi*. Alkoholielinkeinon ja lääninhallituksen edustajat kokoontuivat avoimiin Pakan koolle kutsumiin työkokouksiin noin joka toinen kuukausi. Ravintolaelinkeinolla ja vähittäismyynnin edustajilla oli oma vapaamuotoinen työfooruminsa. Poliisi oli alusta alkaen mukana yhteistyössä. Kunnat jatkoivat omatahtista verkostoitumistaan, mikä toi toimintaan paljon paikallisia ominaispiirteitä.

Jyväskylän Pakka sijoittui vuoden 2007 loppuun asti hallinnollisesti Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiöön (<http://www.paihdesaatio.fi>). Säätiön pääasiallinen tehtävä on vastata päihdepalveluista ja koordinoida alueen kehittämistoimintaa ja tutkimusta. Säätiö loi koordinaattorille hyvän ja monipuolisesti tukea antavan työyhteisön, mutta Pakan kannalta olennaisista toimijaverkostoista ei säätiöllä ollut käytännön kokemusta. Säätiön yhteyksiä kuntaorganisaatioon määrittää palvelujen tilaaja tuottaja-suhde, mikä ei ehkä ole paras mahdollinen asetelma yhteisökoalitioiden luomiselle. Vuoden 2008 alusta Pakka siirtyi Jyväskylän kaupungin organisaatioon.

Kummallekin seudulle valittiin ohjausryhmä, jossa olivat edustettuina alueen perusturvatoimen tai sosiaalitoimen johtoa, muita kuntapalvelujen asiantuntijoita, kunnan luottamushenkilöitä, Alko ja muu vähittäiskauppa, ravintolayrittäjät, lääninhallitukset, poliisitoimi, oppilaitokset, nuorisotyö, päihdehuolto, poliisitoimi ja kirkko (ks. jäsenluettelot liitteessä 10). Ohjausryhmien tehtävänä oli toimia koordinaattorin tukena ja neuvonantajina sekä edistää Pakan toimintaa myös omissa verkostoissaan. Koordinaattorit raportoivat säännöllisesti ohjausryhmille, ja niillä oli tärkeä rooli toiminnan sovittamisessa paikallisiin oloihin soveltuvaksi. Osa ohjausryhmien jäsenistä, erityisesti puheenjohtajat, esiintyivät myös Pakan seminaareissa ja muissa tilaisuuksissa.

Vaikka Pakka-seudut olivat lähtökohdiltaan erilaisia, niiden ennakoitiin toimivan yhteismitallisesti ja yhdessä. Seutujen välinen yhteistyö ja kokemusten vaihto eivät käynnistyneet heti, vaan seutujen välille syntyi eräänlaista kilpailua. Seudut eivät hyödyntäneet vastavuoroisesti toistensa innovaatioita, vaan kehittivät osittain päällekkäisiä ”omia” toimintatapoja. Hankkeen edetessä alueiden synergia lisääntyi

ja lopulta seudut toimivat esimerkillisesti vuorovedoin hyödyntäen toistensa kokemuksia. Jyväskylän seudun uusi koordinaattori Minna Kesänen hyödynsi lopulta nopeasti kaiken Hämeenlinnassa toimivaksi havaitun omalla kokeiluseudullaan, ja kilpailuasetelma muuttui luottamukselliseksi yhteistyöksi.

Kuntahallinnon lisäksi Stakes-tiimi otti hyvin varhaisessa vaiheessa yhteyttä valtionhallintoon kuuluviin läänihallintoon ja poliisitoimeen. Nämä kaksi aluehallinnon elintä olivat erittäin tärkeitä yhteistyökumppaneita. Kävi myös niin, että kummankin alueen koordinaattorit olivat työskennelleet muun muassa läänihallinnon tehtävissä ja tunsivat siis alkoholihallinnon ja valvonnan työkenttää ja henkilöstöä. Poliisin työssä alkoholihaittojen ehkäisy on tärkeää ja sisältyy mm. väkivallan vähentämisen ohjelmiin (Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi 2005). Alueiden yleinen turvallisuus ja viihtyisyys ja yrittäjien toimintaedellytykset ovat nekin sidoksissa paikallisten alkoholihaittojen kehitykseen. Anniskelu- ja myyntiluvan haltijoilta edellytetään omavalvontasuunnitelmia ja henkilökunnan kouluttamista vastuulliseen myyntiin ja anniskeluun (Laki alkoholilain muuttamisesta 764/2002).

5 Tutkijoiden ja kehittäjien rooli hankkeessa

Pakka-hanke etsi tutkimuksellisin keinoin hyvää alueellista toimintamallia, jossa sekä tutkijoilla että kehittämistyön toimijoilla oli omat roolinsa. Paikallisia alkoholihaittoja ehkäisevien paikallisprojektien arvioinnista vastaavien tutkijoiden rooli on eri tutkimuksissa hahmotettu hieman eri tavoin. Verrattaessa kolmea samaan aikaan käynnissä olevaa pohjoismaista projektia (Holmila & al. 2008) syntyi kuva kolmesta perustyyppistä. Toimijoiden näkökulmasta tutkija voi olla huomaamaton havainnoija, tekninen neuvonantaja tai toimintaa suunnitteleva osallistuja. Tyypit eivät ole puhtaita, vaan tutkijalla voi olla ominaisuuksia kustakin, ja hän voi projektin kuluessa myös liikkua tyyppistä toiseen. Kuhunkin suhtautumistapaan liittyy hyviä ja huonoja puolia.

Tutkijoiden rooli Pakassa muistutti eniten ”toimintaa suunnitteleva osallistuja” -tyyppiä, etenkin projektin alkuvaiheessa. Juuri tutkijat painottivat alkoholin saatavuuden kysymyksiä ja yhteistyötä yrittäjien kanssa ja huolehtivat projektin toiminnan pysymisestä tällä linjalla silloinkin, kun se paikallistasolle uutena lähestymistapana tuntui raskaalta.

Tutkijoiden lisäksi lääninhallitusten alkoholitarkastajat olivat keskeinen tutki projektin omaksuman alkoholi juomien saatavuutta painottavan toimintalinjan kannalta. Aikaa myöten tutkijoiden rooli muuttui enemmän havainnoijaksi ja loppuvaiheessa tutkijat vetäytyivät vähitellen lähes kokonaan arvioitsijan rooliin (ks. mm. Holmila, Warpenius, Warsell 2007). Kokonaisvastuu projektista oli alusta loppuun kuitenkin Stakesissa ja Stakesin ”Päihdetyö”-ryhmä vastasi kehittämistyön kokonaisuudesta ja ohjauksesta koko hankkeen ajan. Ryhmällä oli keskeinen rooli hankkeen kehittämistyön ohjauksessa, ja se vahvistui tutkijoiden keskittyessä enemmän tutkimuksen läpiviemiseen ja arviointityöhön.

Alkuvaiheessa tutkijat, Stakesin kehittäjät ja aluekoordinaattorit pyrkivät yhteiseen näkyyn yhteisissä suunnittelutiimeissä. Tehtävä ei ollut helppo, sillä piti rajata riittävän selkeä toimintakokonaisuus, jota oli mahdollista myös tutkia ja vertailla. Tutkijoilla ja kehittäjillä kesti jonkin aikaa päästä yksimielisyyteen riittävästä rajauksesta. Kehittäjien rooli selkeytyi sekä alue- että valtakunnallisella tasolla siinä vaiheessa, kun ehkäisevän päihdetyön laajasta ja pääosin kysynnän ehkäisyyn painottuvasta kokonaisuudesta rajattiin hankkeen painopisteeksi tarjontaan ja saatavuuteen liittyvät tavoitteet. Hankkeen rakenteita pohtiva kehittämistyö liittyi vahvasti ”Päihdetyö”-ryhmän Seutu-hankkeen kehittämistyöhön ja hankkeet tekivät tällä alueella yhteistyötä.

Näiden tavoitteiden pohjalta tehtiin ensimmäiset toimintasuunnitelmat, joita vielä jatkossa entisestään rajattiin. Koko hankkeen lähtökohtana ja eräänlaisena ohjelmateorian oli yhteisölähtöisyys, jonka mukaan mahdollisimman monella eri tavalla vaikuttamisen kohteena on koko yhteisö. Rajauksessa pyrittiin ottamaan huomioon, että vaikka sidosryhmäyhteistyön rakentaminen alkoholielinkeinon,

valvonnan ja poliisin kanssa nähtiin hankkeen päätoiminnaksi, kaikki sitä tavoitetta tukevat toimet (esimerkiksi alkoholin alaikäisille välittämisen ehkäisy) otettiin mukaan (virallinen ja epävirallinen saatavuuden kontrolli).

Riippumatta tutkijoiden omaksumasta roolista yhteisöpohjaisten interventioiden arviointi perustuu yleensä kehittäjien ja tutkijoiden väliseen enemmän tai vähemmän tiiviiseen yhteistyöhön. Tutkijat tuovat tutkimustuloksensa toimijoiden tietoon sitä mukaa kuin niitä kertyy, eivät ainoastaan projektin päätyttyä (vrt. Holder & Reynolds 1998; Riley 1999). Vastaavasti tutkimuksen kannalta on tärkeää saada kuvaa siitä, miten intervention implementointi sujuu, mitkä ovat toimijoiden vahvuudet ja miten suunnitelmat muuntuvat käytännöiksi. Onhan niin, että toteuttamisen tapa, osallistujien taidot ja suhde toimintaympäristöön saattavat vaikuttaa tuloksiin yhtä suurella määrällä kuin interventio-ohjelman tavoitteet ja sisältö (Terborg 1988; Casswell 2000, 55).

OSA II

PAKKA-TOIMINTAMALLI

1 Toimintamallin periaatteet

Pakan toimintamallissa julkinen säätely, vastuulliset markkinat, ehkäisevän päihdetyön toimijat sekä media ja kansalaiset yhdistävät voimansa paikallisella tasolla alkoholihaittojen minimoimiseksi. Mallin keskiössä on vähittäiskaupan vastuullisen myynnin ja ravintoloiden vastuullisen anniskelun edistäminen.

Toimintamalli on kehitetty paikallisen tason toimintaan. Siinä integroidaan virallinen valvonta ja säätely epäviralliseen sosiaaliseen sääteilyyn alkoholijuomien välittämisen estämiseksi, vastuullisen elinkeinotoiminnan edistämiseksi ja haittojen minimoimiseksi.

Tavoitteena on yhdistää sekä tarjonnan että saatavuuden sääntely paikallisella tasolla siihen ehkäisevään päihdetyöhön, jossa päätavoitteena on ollut vaikuttaa epäviralliseen sosiaaliseen sääteilyyn mm. vanhempien, nuorten ja nuorten aikuisten parissa. Malli perustuu yhteisömobilisaation ideaan, jossa pyritään tavoittamaan lopulta koko yhteisö ja sen kansalaiset.

Yhteiseen tavoitteeseen tähtäävä kehittämistyö läpäisee koko yhteisön, joka Pakassa on ollut yksittäisen kunnan sijasta koko seutukunta. Näin ehkäisevä työ vähitellen vahvistuu ja saa lisää vaikuttavuutta. Kuntia ja niiden muodostamaa seutukuntaa voidaan tarkastella kokonaisuutena ja nähdä selkeästi alkoholin aiheuttamat haittakustannukset ja niiden aiheuttama paine sosiaali- ja terveyspalveluille. Tällaista yhteisövaikutusta ei voi saavuttaa palvelujärjestelmän yksilöorientoituneissa työkäytännöissä, vaan siihen tarvitaan laajempaa infrastruktuuria ja kuntien johtamis- ja päätöksentekojärjestelmiä.

Paikallisen tason työ kytkeytyy monelta osin valtakunnallisiin päihdetyön linjauksiin, valvonnan resursointiin sekä ajan tasalla olevaan tietopohjaan. Siksi on tärkeää tuoda valtakunnan tason tietoon kaikki ne epäkohdat ja hankaluudet, joita alkoholilain toimeenpanossa paikallisella tasolla ilmenee. Yhteiskunnan toimet myös luovat sen toimintaympäristön, jossa alkoholielinkeino toteuttaa vastuullista markkinointi- ja myyntityötä.

Pakka-yhteistyön ydin on eri toimijoiden välinen luottamus. Luottamus ei synny hetkessä, vaan siihen tulee varata aikaa. Syntyneen luottamuksen varaan vas-

ta voidaan menestyksellisesti rakentaa yhteistä vastuullisen anniskelun, myynnin, valvonnan ja ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta. Esimerkiksi onnistunutta vastuullisen myynnin ja anniskelun koulutusta ei voi järjestää kuulematta ja sopimatta siitä ensin hyvin yksityiskohtaisesti elinkeinon harjoittajien itsensä kanssa ja sovitamalla se jo olemassa oleviin omavalvonnan kehyksiin.

Koska alkoholielinkeinin harjoittaminen on laillista liiketoimintaa, sen periaatteet on ehkäisevän päihdetyön toimijoiden hyvä tuntee. Vastaavasti elinkeinon harjoittajien on voitava luottaa siihen, ettei kyse niinkään ole liiketoiminnan haittaamisesta, vaan sen laadun kehittämistä elinkeinon itsensä ja asiakkaiden näkökulmasta. Toimintamallissa opetellaan tuntemaan yhteistyökumppanit ja heidän toiminta- ja ajatustapansa ja kunnioittamaan toinen toistaan. Alkoholin omavalvonta on toistaiseksi vapaaehtoista. Pakan toimintaperiaate on kannustaa elinkeinotoimijoita laadukkaaseen omavalvontaan luomalla yhdessä välineitä sen toteuttamiseksi ja arvioimiseksi.

Käytännössä toimintamalli on hyvin konkreettista työtä: tiukennetaan ikärajavaalvontaa, kieltäydytään myymästä ja anniskelemasta selvästi päihtyneille, opetellaan tunnistamaan hankalia myynti- ja anniskelutilanteita ja selviytymään niistä, tiedotetaan kansalaisille alkoholin aiheuttamista haitoista ja mobilisoidaan kansalaiset laajasti mukaan muutostyöhön median avulla. Lisäksi varmistetaan, ettei alkoholia markkinoida mainonnan avulla tai muin myynninedistämistoimin alaikäisille.

Elinkeinin (Alkon, muun vähittäismyynnin, ravintoloiden) edustajien, ehkäisevän päihdetyön työntekijöiden, läänien alkoholitarkastajien ja poliisin tiivistä yhteistyötä voidaan toteuttaa monella tavalla: voidaan perustaa pysyviä yhteistyöryhmiä, foorumeita tai kutsua toimijat tarvittaessa työkokouksiin. Alan lainsäädäntöön nojaavat valvontatoimet saavat tukea suostuttelun, neuvottelun tai media-vaikuttamisen kautta. Läänin alkoholivalvonnan, poliisin ja elinkeinin lisääntyvä yhteistyö mahdollistaa vähitellen toiminnan painopisteen siirtymisen jo sattuneiden tilanteiden sanktioinnista kohti ennaltaehkäisyä ja luottamuksellista yhteistyötä.

2 Kunta- ja aluetoimijat Pakka-hankkeessa

Viranomaiset tekivät yhteistyötä yrittäjätahon kanssa. Neuvottelut, avoin tiedottaminen ongelmista, yhteinen kehittäminen ja koulutuksen järjestäminen tulivat perinteisen kontrollin ja sanktioinnin rinnalle. Työhön vakiintuivat tehostetut alkoholin valvonnan vuosikontrollit, niiden seuranta ja sisällöllinen kehittäminen, ja niitä tehtiin aiempaa selkeämmin yhteistyössä elinkeinon kanssa. Yhteistyön tuloksena syntyi alkoholihaittoja vähentäviä uusia menettelytapoja ravintoloihin ja kauppoihin.

Lääninhallitusten alkoholitarkastajat

Alkoholitarkastajan roolia alkoholihaittojen ehkäisyssä ei voi liikaa korostaa. Molemmilla kokeiluseuduilla alkoholitarkastajat valvontaviranomaisina olivat avainhenkilöitä hankkeen kaikissa vaiheissa. Pakka-toimintaan onnistuttiin saamaan mukaan kehittämismyönteiset, vastuuta ottavat ja kokeneet alkoholitarkastajat (Irja Haljoki, Anneli Virtanen).

Alkoholitarkastajat olivat tärkeitä työpareja koordinaattoreille toiminnan sekä suunnittelussa että toteuttamisessa. Alkoholitarkastajat osallistuivat myös hankkeen ohjausryhmään ja tarjontatyöryhmään (Hämeenlinnassa alkoholitarkastaja oli ryhmän puheenjohtaja) sekä käytännön toiminnan ja tapahtumien järjestämiseen elinkeinon, poliisin ja muiden viranomaistahojen kanssa. Lääninhallituksen mandaatilla oli helppo saada nopeasti aikaan mittavia ja onnistuneita interventioita ja kehittämistoimenpiteitä.

Alkoholihallinnon laaja-alainen tieto yrittäjistä ja kehittämistä vaativista kohteista oli huomattavan tärkeää paitsi valvonnan myös kehittämistyön näkökulmasta. Alkoholilain noudattamisen valvonta on osa ehkäisevää päihdetyötä ja sen kehittämistä ja sopi erinomaisesti alkoholitarkastajien tehtäväkuvaan.

Alkoholitarkastajat toimivat myös laajasti hankkeen seminaareissa ja mediassa jakamassa tietoa alkoholilain mukaisista toimintatavoista. Alkoholitarkastajat olivat sekä lääninhallituksen sisällä sisäisinä viestijöinä että toivat alkoholivalvontaan liittyviä epäkohtia suoraan suuren yleisön ja median tietoisuuteen. He toimivat myös kuntien päätöksentekijöiden ja kaikkien ehkäisevää työtä (ei vain päihde-ehkäisyä) tekevien tahojen kanssa yhteistyössä ja veivät lääninhallinnon ehkäisevän työn näkyä koordinaattoreiden kanssa kuntatasolle.

Alkoholitarkastaja yhteistyössä

- antauduttava dialogiin, kuuntelu korostuu
- ei saa unohtaa perustehtävää
- nähtävä valvonnan merkitys haittojen ehkäisyn kokonaisuudessa

- annettava rakentavaa palautetta ravintoloille
- etsittävä aktiivisesti haittoja ehkäiseviä työtapoja
- kehittävä työote
- kestävä palautetta muilta.

Poliisi

Poliisi on alkoholihaittojen ehkäisyssä avaintoimija, joten poliisin saaminen mukaan hankkeeseen oli tärkeää. Poliisi osallistui Pakassa hankkeen ohjaukseen ohjausryhmän jäsenenä Hämeenlinnassa sekä käytännön toimintaan molemmilla seuduilla. Poliisi toimi molemmilla seuduilla hankkeen tarjontatyöryhmän jäsenenä sekä Hämeenlinnan kysyntätyöryhmän puheenjohtajana osallistumalla yhteisiin työkokouksiin ja ravintolahenkilökunnalle suunnattuihin koulutuksiin. Alkoholielinkeinon (vähittäiskaupan, ravintolatoimen) edustajat ja alkoholitarkastajat pitivät tärkeänä yhteistyötä poliisin kanssa. Poliisi osallistui myös seuduilla järjestettyihin kampanjoihin. Molemmille seuduille vakiintui poliisin ja lääninhallitusten alkoholitarkastajien yhteinen kehittämistyöryhmä, jonka tavoitteena on myös jatkossa tehostaa keskinäistä viestintää sekä kehittää uusia yhteistyömuotoja.

Vähittäiskaupan ja ravintolatoimen edustajat toivoivat poliisin tukea oma-valvonnan toteutuksessa. Poliisia kaivataan ongelmia ennalta estävänä toimijana aiempaa useammin ravintolaan ja kauppaan. Käytännössä poliisin työaika menee korjaavaan työhön, eikä poliisi näy katukuvassa ja yrityksien tiloissa elinkeinon mielestä vieläkään riittävästi. Yhteistyö ravintoloiden järjestyksenvalvojien ja poliisin kesken on tiivistynyt ja kehittynyt toimivaksi hankkeen aikana.

Poliisi toteutti useita tehovalvontoja Pakka-seuduilla yksin sekä yhteistyössä lääninhallitusten alkoholitarkastajien kanssa. Hämeenlinnassa myös moniammatillinen viranhaltijajoukko osallistui tehostettuihin valvontoihin. Erityisenä voimavarana tehovalvonnoissa oli myös Tampereen poliisikoulusta valmistuvien poliisien opiskelijaryhmä opettajineen. Tehovalvontaa toteutettiin kampanjaluonteisesti (esim. koulun päättymisviikko ja syyslomaviikon alku) ja tavallisina viikonloppuina. Valvontaa tehtiin sekä sattumanvaraisesti että etukäteen siitä yrittäjiä informoiden. Valvonta pyrittiin synkronoimaan ravintola- ja vähittäismyynnin koulutusten kanssa. Poliisi ja alkoholitarkastaja tehostivat yhteistyötä sekä lupasasioissa että valvontatyössä. Alkoholitarkastaja ja poliisi tapasivat myös yhdessä ongelmaisten ravintoloiden johtoa.

Poliisilla on vakaa asema mediassa. Poliisi on perinteisesti informoinut tulevista valtakunnallisista valvonnoista sekä niiden tuloksista. Hankeaikana poliisi tiedotti myös paikallisesti hankkeen toimenpiteistä. Hämeenlinnassa Pakka-hankkeesta kirjoitti näkyvästi mediaan erikoistunut poliisi-toimittaja.

Kuntien työntekijät

Seutujen nuorisotyöntekijät olivat edustettuina Pakka-työryhmissä. He toimivat Pakka-toimintojen käynnistäjinä ja toteuttajina kuntien moniammatillisissa ryhmissä. Hämeenlinnan seudulla kaikista kuntien ja seurakuntien nuorisotiloista tehtiin päihteettömiä ”yhteisen välittämisen mallin” nimissä. Nuorisotyöntekijät osallistuivat myös yhdessä nuorten kanssa alkoholin välittämiseen liittyvään toimintaan ja osallistuivat myös lukuisiin Pakka-interventioihin, mm. kampanjoihin, messutapahtumiin ja valvontaan.

Hankkeen käynnistymisen seutukunnan kunnissa toivottiin tapahtuvan kuntien ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöiden toimesta. Hankkeen suunnitteluvaiheessa heille kaavailtiin avainroolia Pakka-toiminnan jalkauttamiseksi oman kunnan alueelle. Jalkauttaminen onnistui niissä kunnissa, joissa yhdyshenkilöllä oli riittävästi resursseja tehtävän hoitamiseen. Useassa kunnassa yhdyshenkilön tehtävää hoidettiin kuitenkin oman työn ohella eikä jalkauttava työtä ollut mitenkään mahdollista liittää siihen.

Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajilla oli tärkeä rooli erityisesti varhaisen puuttumisen ja humalahakuisen juomisen estämisessä. Nuorten mini-interventioon on kehitetty Adsume-menetelmä, jota Pakassa sovellettiin aikuisten Auditmittarin tapaan. Terveystenhoitajat olivat myös humalahakuisen juomisen ehkäisyssä aktiivisesti mukana. He hoitivat mm. nuorten aikuisten promillemittauksia ravintoloissa (ks. tarkemmin luku 3 Ravintoloiden vastuullinen anniskelu). Terveystenhoitajat ovat omalta osaltaan prosessoineet kouluterveyskyselyn tuloksia sekä käynnistäneet kyselyn perusteella tarvittavia käytännön toimia ja olivat myös monissa neuvotteluissa ja kehittämistoimissa mukana.

Perusturvajohtajien päärooli oli taata paikallinen rahoitusosuus Pakka-toimintaan ja tukea käytännön toimenpiteiden onnistumista. Vaikutusvaltaisilta perusturvajohtajilta tehtävä onnistui hyvin. Pakassa on ollut mukana erityisesti poliisilaitoksen ja lasten erityispalveluiden sosiaalityöntekijöitä. He ovat osallistuneet työryhmiin ja interventioihin.

Toisen ja korkean asteen oppilaitosten opettajat toimivat Pakan työryhmissä suunnitellen käytännön toimenpiteitä ja osallistuen niihin, mm. ohjaten opintokokonaisuuksia alkoholin välittämisen kysymyksiin. Opettajien johdolla opiskelijaryhmät tekivät pienimuotoista selvitystyötä ja opettajat itse tekivät opinnäytetöitä jatko-opintoihin. Opettajat toivat myös oppilasryhmiä Pakan elinkeinokoulutuksiin, seminaareihin, päihdefoorumeihin, messuille. Ravintolakoulun tulevat ravintola-alan ammattilaiset olivat erityisen aktiivinen ryhmä. Autokoulun ajo-opetuksen opettajaopiston opettajat olivat mukana kehittämässä autokoulun humala-ajon opintokokonaisuutta Pakan osana.

Organisatoristen rakenteiden puute

Pakka-koordinaattorien haaste oli valmiiden organisatoristen rakenteitten puuttuminen. Eri viranomaistahot, yrittäjät ja kansalaiset saatiin yhteistoimintaan hankerakenteen puitteissa, vaikka alueilla ei vastuita ja työnjakoa sekä resursseja ole selkeästi määritelty. Halukkaiden ja osaavien toimijoiden löytäminen virkamiesten keskuudesta perustui pitkälti olemassa oleviin verkostoihin. Pakan jo jonkin aikaa toimittua järjestettiin seudun kunnille ns. teemanuovonpito (Hämeenlinna 26.5.2005). Siinä kuntien edustajat toivat esille, että ehkäisevän päihdetyön vaikeus on strategioiden jääminen paperille, vaikeudet elinkeinoyhteistyössä ja vanhemmuuden kipukohdat. Eri hallinnonalojen välinen yhteistyö ja yhteisen strategian laatiminen sen sijaan nähtiin positiivisina keinoina. Neuvonpito vahvisti sen, että yhteistyö onnistui kyllä ”samanmielisten” kanssa, mutta vaikuttaminen laajempaan yhteisöön koettiin vielä vaikeaksi.

3 Ravintoloiden vastuullinen anniskelu

Tieto ja lisääntynyt valvonta kehittämisen virittäjinä

Stakesin tekemässä hankkeen lähtötason ravintolaostokokeessa kävi ilmi, että selvästi päihtyneille anniskellaan paljon seudun ravintoloissa. Ostokokeiden tarkoitus oli selvittää, noudattavatko anniskelupaikat humalaisille asiakkaille myynnin kieltävää säännöstöä ja miten hyvin niiden omavalvonta toimii. Metodina käytettiin ostokoetta, jossa selvästi päihtynyttä esittänyt 28-vuotias miesnäyttelijä yritti tilata tuopin olutta. Asiantuntijapaneeli arvioi esityksen ennakkoon ja saadun palautteen nojalla esitys hiottiin uskottavaksi. Näyttelijä jätti tuoppinsa juomatta ja poistui huomaamattomasti. Tutkija oli kaikissa tilanteissa läsnä ja teki havaintomuistiinpanot ravintolassa kokeen aikana vallinneista olosuhteista. Kun kokeessa käytettiin näyttelijää, ravintolat eivät syyllistyneet tosiasialliseen rikkeeseen, vaikka myivätkin humalaiselta vaikuttavalle näyttelijälle alkoholia (Warpenius 2005).

Ostokokeiden tulokset toivat konkreettisesti esille, että alkoholilainsäädäntöä noudatettiin tältä osin huonosti. Samalla ne osoittivat, millaisista toimista kaikkien osapuolten hyväksymä yhteistyö voi muodostua. Tuloksia käsiteltiin yhteisissä seminaareissa ja paikallisessa mediassa. Tutkimustulos omalta osaltaan haastoi oivallisesti seutujen ravintoloita mukaan miettimään, kuinka tilanne muutetaan. Ravintolat toivoivat tilanteen korjaamiseksi asiantuntija-apua, koulutuksia ja yhteisen neuvottelutoiminnan tehostamista.

Myös paikallisilla selvityksillä ja opinnäytetöillä saatiin tärkeää tietoa paikallisesta tilanteesta ravintoloissa ja yökerhoissa. Esimerkiksi Anu Piirainen (2006) teki opinnäytetyön tarjoilijoiden työtavoista ja omavalvonnasta ja molemmilla seuduilla nuoret aikuiset suorittivat ”asiakasarviointikeikan” yökerhoihin, joissa he arvioivat alkoholilain toteutumista asiakkaan näkökulmasta.

Sanna Kopiloffin opinnäytetyön ”Nuorten aikuisten humalajuominen ja sen vähentäminen” lähtökohtana oli ennaltaehkäisy: promillemittausten avulla nuoret ravintola-asiakkaat saattoivat tunnistaa humalatilansa asteen. Työ toteutettiin kahdessa jatkoaikaravintolassa, jossa asiakkaat puhalsivat humalatilan promilleina osoittavaan alkometriin. Keskimääräinen puhallustulos oli naisilla 0,98 ja miehillä 1,34 promillea. Miehistä 40 prosenttia ja naisista 60 prosenttia puhalsi yli 1,5 promillea. Korkein puhallustulos oli 2,9 promillea. Osalle asiakkaista tehtiin haastattelu puhallusten jälkeen. Haastattelussa kartoitettiin heidän näkemyksiään ja ajatuksiaan omasta alkoholien käytöstään ja tarjottiin myös mahdollisuutta niin halutessaan mennä keskustelemaan päihteiden käytöstään Hämeenlinnan nuorten maksuttomaan terveysneuvontapisteeseen, jossa ei tarvita ajanvarausta. Haastatteluissa kävi myös ilmi, että nuoret aikuiset odottavat ravintolatyöntekijöiden seuraavan asiakkaiden humalatilaa ja puuttuvan päihtyneille anniskeluun (Kopiloff 2007).

Ravintolan nuoret asiakkaat olivat innokkaita puhallutettavia.

Pakka-hankkeen aikana alkoholitarkastajat lisäsivät määrällisesti ja kiristivät laadullisesti valvonta- toimintaa alueen ravintoloissa. Valvonta lisäsi alkoholitarkastajan tietoa ravintoloiden tilanteesta ja sanktiointi puolestaan ravintolahenkilökunnan halukkuutta miettiä asioita etukäteen ja uudella tavalla. Alkoholitarkastaja totesikin: ”Nyt on turha kenenkään sanoa, ettei tiedetä missä ravintoloissa mennään. Kukaan ei voi vedota, että jossain on asiat vielä huonommin kuin meillä, kun kaikki paikat tunnetaan hyvin.”

Molemmilla seuduilla löytyi tarjontatyöryhmään (työryhmien kokoonpanot, ks. liite 10) sellaisia ravintoloitsijoita, jotka halusivat sitoutua toiminnan kehittämiseen. Koordinaattorin tehtävänä oli luoda tarjontatyöryhmään tasa-arvoinen, oikeudenmukainen ja kunnioittava ilmapiiri, jossa kaikkien osapuolten ammattitaitoa arvostetaan ja hyödynnetään. Henkilökohtaisen tuntemisen, yhteisen kielen ja luottamuksen lisääntymisen myötä toiminta myös tehostui ja uudenlaiset avaukset olivat mahdollisia. Esimerkiksi Hämeenlinnassa ravintolayrittäjä suostui puhallutuskokeen järjestämiseen ravintola-asiakkaille. Baarista aamuyöllä poistuvat asiakkaat saivat halutessaan puhaltaa promillet ja saivat samalla lyhyen palautteen terveydenhoitajalta.

Tarjontatyöryhmän kokouksissa käsiteltiin ja toimeenpantiin seuraavia asioita:

- Tuotiin säännöllisesti Pakan tutkimukset pöydälle ja linjattiin toimet niiden mukaan.
- Valmisteltiin ja järjestettiin lukuisia koulutus- ja seminaaritilaisuuksia.
- Järjestettiin alkoholielinkeinon ja viranomaistahon useita yhteisiä työkokouksia konkreettisista epäkohdista.
- Kerättiin palaute koulutuksista, kehittämistoimista ja interventioista ja linjattiin arvioinnin pohjalta jatkotoimet.
- Tiedotettiin avoimesti kansalaisille, viranomaistahoille ja asianosaisille toimijoille.
- Palkittiin säännöllisin väliajoin ravintoloita, jotka hoitivat vastuullisesti anniskelutoimintaansa ja halusivat sitä edelleen kehittää.

Koulutusta ravintolahenkilökunnalle

Paikalliset toimijat kehittivät yhdessä räätälöidyt draamakoulutuspaketit. Hämeenlinnassa toteutettiin näyttelijä Jarmo Luttisen ja päihdeohjaaja Franz Lindströmin avustuksella 1,5 tuntia kestänyt koulutus ”Osaamista anniskeluun – kunnossa kotiin”, jossa asioita käsiteltiin alkoholitietoiskun ja draaman yhdistelmällä. Jyväskylässä koulutus koki muodonmuutoksia pitkin matkaa. Ensimmäinen koulutusjakso oli kolmen iltapäivän mittainen. Sitä pidettiin liian pitkänä ja koulutussisältöä osittain liian yleisenä. Ravintoloiden edustajia kuunneltiin uudelleen ja seuraavalla kerralla siirryttiin muutaman tunnin koulutusiskuun, itse asiassa samantapaiseen, jollainen Hämeenlinnassakin oli toteutettu. Ravintolaväen vastuullisen anniskelun koulutusta jatkettiin ja laajennettiin nimikkeellä ”Yhdet vielä?”.

Koordinaattorit toimivat koulutuksien järjestäjinä ja markkinoijina. Yritykset saivat toistuvaa tietoa ja kutsuja tulla mukaan ja vastaavasti koulutuksen jälkeen palauteyhteenvedot ja tehostuneet valvontatoimet. Myös hankkeessa mukana olleet alkoholitarkastajat markkinoivat valvontakierroksilla koulutusta ravintolahenkilökunnalle. Myöhemmässä vaiheessa puskaradio toi väkeä koulutukseen.

Koordinaattorit tekivät paljon työtä koulutuksen käynnistämisympäristössä ravintolahenkilöstön saamiseksi koulutukseen. Lääninhallituksen alkoholitarkastajan mukanaolo, kahdet lähetetyt kutsut, läänin kirjekuorien käyttö, valvonnan synkronointi koulutuksen kanssa ja puhelinsoitot olivat keinoja, joilla koulutukseen saatiin väkeä. Loppua kohti markkinointi kävi helpommaksi. Pakka-mallin ja koulutuksen tultua tutuksi ravintolaväki jo tiesi, mistä toiminnassa on kysymys.

Koulutustilanteissa kerättiin aina palaute, jonka tuloksia käytettiin kurssin kehittämiseen. Palautteessa kiitettiin mm. mieleenpainuvaa ja kiinnostavaa esittämistä ja toisaalta moitittiin liian nopeaa tempoa ja lyhyttä aikaa sekä toivottiin ongelmatilanteitten perusteellisempää käsittelyä (ks. koko palaute liite 1).

Ravintolat paikallisissa tapahtumissa

Koko hankkeen ajan läänin alkoholitarkastajat tehostivat valvontayhteistyötä elinkeinon yrittäjien kanssa. Neuvotteluissa kuultiin mm. ympäristön asukkaiden ääntä. Pakka-hanke järjesti tietyin välein kaikille kansalaisille ja viranomaisille avoimia päihdefoorumia ja seminaareja. Kehittämistä tehtiin hyvin laaja-alaisesti (alan seminaarit, foorumit, neuvottelut ja koulutusmateriaali, kutsut, ohjelma, palautteet, todistukset, palkitseminen ym.). Varsinkin alkuvaiheessa koordinaattorit tekivät paljon pohjustavaa työtä ravintoloiden mukaan saamiseksi. Asialle lämmitettiin hitaasti, mutta varmasti. Ensin piti rakentaa molemminpuolinen luottamus. Maltillisesti ja sinnikkäästi tehty valmisteleva työ palkittiin hankkeen kuluessa runsaalla osallistumisella ja toiminnan kehittämällä. Laaja-alaiset toimenpiteet tukivat toisiaan.

Koulutussessioita ja tehostettua valvontaa haluttiin vahvistaa myös muilla keinoilla. Alkoholien runsaaseen kulutukseen tarjottiin vaihtoehtona myös alkoholittomien drinkkien tuomista esille tarjonnassa. Hämeenlinnassa tarjottiin koko hankkeen ajan seminaareissa baarimestareiden valmistamia alkoholittomia drinkkejä ja smoothieja. Drinkkejä lanseerattiin myös kolmena kesänä elomessujen osastolla Hämeenlinnassa. Alkoholittomien drinkkien valmistuskurssille osallistui tarjoilija-opiskelijoita ja alan konkareita. Alkoholittomien juomien markkinoinnissa oli mukana Suomen baarimestareiden ja kannattajien kerho FBSK (liite 3).

Molemmilla seuduilla haastettiin ravintoloita mukaan kampanjoimaan vastuullisemman anniskelun puolesta. Hämeenlinnan keskustan kaikki yökerhot (8) sitoutuivat näyttävään ”Hauska ilta ravintolassa” -kampanjoihin liiallisen humalan vähentämiseksi ja yleisen turvallisuuden ja viihtyisyyden lisäämiseksi. Kampanja sai myös median valtakunnallisen huomion. Jyväskylässä ”Kunnossa kotiin!” -ravintolakampanjaan osallistui 14 ravintolaa sekä muut Pakka-toimijat. Kampanjaan liittyi poliisin ja läänin positiivisessa hengessä toteuttama valvonta, jossa keskityttiin ravintolan vahvuuksiin vastuullisessa anniskelussa. Kampanjoissa molemmilla seuduilla ravintolat viestittivät asiakkailleen vastuullisuudesta myös asiakkaiden toiminnassa.

Nuoret ravintoloiden vastuullisuuden arvioitsijoina

Hanke ”kilpailutti” Jyväskylässä ravintoloita ”Vastuullisin terassi” -kisan muodossa. Arvioinnilla haluttiin tuoda vastuullisesta anniskelusta käytävään keskusteluun myös asiakkaiden näkökulma elinkeinon ja viranomaisten näkökulman rinnalle. Jyväskylän seudun koordinaattori valitsi neljä nuorta aikuista arvioimaan kaupungin kävelykadun terassien vastuullisuutta. Neljän nuoren ryhmä kiersi syksyn 2006 alkupuolella kävelykadun terassit täyttäen arviointilomakkeen. Arvioinnin perusteella he valitsivat vastuullisimman terassin. Nuoret paneutuivat tehtävään huolel-

lisesti. He omaksuivat nopeasti vastuullisuuden kriteerit ja havainnoivat tarkasti henkilökunnan toimintaa terasseilla. Nuoret kertoivat, miten arviointi avasi heille aivan uuden tavan nähdä terassit. Koordinaattori Minna Kesänen esitteli voittajan, ja esittely julkaistiin Keskisuomalaisessa (ks. ohessa).

Tiedoksi Keskisuomalaisen toimitukseen

Hemingwayn tarjoilija sen osoitti; Vastuullinen anniskelu on ammattitaitoa!

Paikallisen alkoholipolitiikka hankkeen (PAKKA) järjestämän Jyväskylän kävelykadun vastuullisin terassi- kisan (16.6.2006) voitti ravintola Hemingwayn terassi raadin yksimielisellä päätöksellä. Raatina toimi ryhmä 18–19 vuotiaita nuoria.

Raadin perustelut:

Terassin palvelu oli nuorten mielestä vastuullista ja nuoria kunnioittavaa. Ovelta oli järjestyksenvalvoja. Sisään tullessa kysyttiin kaikilta ystävällisesti papereita. Nuoret kertoivat mielellään näyttävänsä papereita mutta siihen liittyvä järjestyksenvalvojan tai tarjoilijan ylimielinen tai jopa töykeä käytös ei tunnu mukavalta.

Terassilla ei näkynyt alkuillasta eikä myöhemmin yöllä selvästi päihtyneitä tai alaikäisiä, musiikki soi mukavasti eikä minkäänlaista häiritsevää käyttäytymistä havaittu. Erityisen vaikutuksen suhteessa muihin terasseihin teki kuitenkin Hemingwayn tarjoilija. Hän tuli pöytään ottamaan tilausta ja hän näki kenelle alkoholipitoiset juomat menevät. Tiskiltä ostettaessa suurimmassa osassa terasseja pystyttiin ostamaan useita alkoholijuomia kerralla tarjoilijan tietämättä, ketkä ne juovat. Tarjoilijan suhtautuminen oli luontevaa pöytäseurueen tilatessa alkoholittomia juomia. Hän sai seurueen tuntemaan olonsa tervetulleeksi ja hän kertoi valmistavansa alkoholittomat drinkit toiveiden mukaan. Alkoholittomat drinkit olivat huolellisesti tehty, kohtuu hintaisia ja hyvän makuisia. Useassa paikassa tarjolla oli vain kahvia tai limsaa ja seurue tunsikin olonsa kiusaantuneeksi kysyessään alkoholittomia juomia. Lisäksi tarjolla oli myös terassille suunniteltuja suolaisia naposteltavia: Lämmitetyt nachot kastikkeen kera kelpaavat varmasti myös muille kuin testiryhmälle. Tarjoilijalla oli myös selkeästi tiedossa terassin alaikäisiin liittyvät säännöt.

Paikallinen alkoholipolitiikka – hanke (PAKKA) palkitsee Hemingwayn terassin diplomilla ”Vielä yhdet?” – vastuullisen anniskelun koulutuksessa 18.9.2006.

Voittaja palkittiin diplomilla Pakka -koulutuksessa. Voittaneen ravintolan ravintolapäällikkö oli voitosta erittäin iloinen ja kertoi pienen lehtiuutisen tuoneen heille paljon positiivista palautetta sekä asiakkailta että kollegoilta. Kohderyhmä oli hyvin huomannut uutisen.

Ravintola KurrenRaitti Vuoden 2006 vastuullinen ravintola

PAKKA-
LEHTI
22.2.2007

Pakka-hanke myönsi Pakkassa sijaitsevalle ravintola KurrenRaitille "vastuullinen ravintola 2006"-palkinnon. Ravintola KurrenRaitin henkilökunta on osallistunut aktiivisesti vastuullisen anniskelun koulutukseen. Lisäksi yrittäjä **Anneli Oravainen** on osallistunut aktiivisesti vastuullisen anniskelun kehittämistyöhön.

KurrenRaitti on noudattanut anniskelussaan alkoholilainsäädäntöä eikä valvonnassa havaittu vuonna 2006 alkoholilainrikkomuksia. Palkinnolla halutaan erityisesti korostaa sitä, että vastuullinen anniskelu vaatii ammattitaitoa ja oikeaa asennetta ja yrittäjän ja ravintolanpäällikön vastuullisuus on ravintolan toiminnan kannalta avainasemassa.

Diplomin lisäksi ravintolahenkilökunta pääsee palkinnoksi viettämään Hyvän olon päivää Peurunkaan.

Minna Kesänen
Projektikoordinaattori
Pakka-hanke
Jyväskylän Seudun
Päihdepalvelusäätiö

Pakka-hanke palkitsi vastuullisen ravintolan.

Nuoret arvioivat myös yökerhoja. Ostokokeet (Warpenius 2005) olivat osoittaneet, että niissä on vaikeinta olla anniskelematta selvästi päihtyneelle ja että niihin tullaan myöhään ja pohjia nauttineena. Nuorten tekemällä asiakasarvioinnilla haluttiin herättää sekä Jyväskylässä että Hämeenlinnassa keskustelua yökerhojen turvallisuudesta ja viihtyisyydestä. Haluttiin myös antaa yökerhoyrittäjille palautetta yökerhon vastuullisuudesta sekä testata asiakasarviointia omavalvonnan ja viranomaisvalvonnan tukena.

Nuoret valittiin arvioijiksi sillä perusteella, että he ovat tavallisia nuoria aikuisia ja käyvät itse asiakkaina yökerhoissa. Heidät perehdytettiin tehtävään. Valmis arviointilomake (liite 3) toimi havainnoinnin tukena. Nuoret täyttivät lomakkeen

kadulla siirtyessään seuraavaan yökerhoon. Arviointi suoritettiin perjantai-iltana klo 23:n ja klo 3:n välillä.

Nuorten täyttämistä lomakkeista tehty yhteenveto esitettiin ravintoloiden työkokouksessa yrittäjille, järjestyksenvalvojille ja viranomaisille. Lisäksi nuorten kokemusten pohjalta koordinaattori kirjoitti lehtijutun, joka julkaistiin Suur-Jyväskylän lehdessä.

”Jokaisessa meissä asuu potentiaalinen porsas?”

Kun katse tottuu pimeään, kiinnittyy huomio kauniisti pukeutuneisiin juhliiviin nuoriin. Ei ole epäilystäkään siitä, että liikkeellä on aivan tavallisia nuoria aikuisia ja meno mukavaa. Minkälainen asiallisuuden koodi yökerhon ovella murtuu, kun nämä nuoret ryhtyvät juhlimaan? Yökerhojen lattioilla on paljon lasinsiruja ja jo puolilta öin ei kykene enää vessoihin menemään, kun ne lainehtivat paperia, virtsaa ja oksennusta. Tarjoilija yllättää kaverin polttamassa tupakalla reikää sohvaan. Juomat kaatuvat mutta siitä ei tarvitse ilmoittaa kenellekään saatikka tuntea syyllisyyttä. Penkeillä makaillaan ja nuokutaan. Portaikko, josta nuoret aamuyöllä humaltuneina siirtyvät narikkaan on lasinsirujen peitossa emmekä edes uskalla ajatella seurauksia, jos joku niihin humalassa kaatuu. Henkilökunta ei varmasti sotkemista hyväksy mutta on myös sen edessä selvästi voimaton. Kenen siis pitäisi lyödä nyrkkiä pöytään ja sanoa, että sikailu loppuu nyt tähän?” Hanke-koordinaattori Minna Kesänen

4 Festarit anniskelupaikkana

Tilapäisten tapahtumien ja festareiden alkoholin anniskeluun haetaan aina lupa lääninhallitukselta. Pakka-hankkeessa elinkeinon ja viranomaisten kanssa yhteistyössä on kehitetty hyvä käytäntö tilapäisten kesä- ja talvitapahtumien lupamenetelmästä. Hyvissä ajoin ennen varsinaisen luvan hakemista isojen festareiden järjestäjät ottavat yhteyttä lääninhallitukseen ja heidän kanssaan pidetään ennako- ja jälkipalaverit.

Ennakkopalaverit

Neuvottelussa ovat läsnä avaintoimijat viranomaisista ja yrittäjän taholta: festarijärjestäjä, anniskeluyrittäjä, poliisi, lääninhallituksen alkoholitarkastaja, tilan, tai maa-alueen omistaja, järjestyksenvalvonnan vastaava, paikallinen ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö. Koollekutsujana toimii poliisi tai alkoholitarkastaja.

Tavoitteet

Varmistetaan, että alaikäiset eivät saa alkoholia (mikäli tilaisuus on pääosin alaikäisille, perheille suunnattu, siihen ei myönnetä anniskelulupaa lainkaan).

Huolehditaan, että selvästi päihtyneille ei anniskella.

Ennalta ehkäistään häiriöt ja taataan turvallisuus laatimalla yhdessä kaikkia tyydyttävät ennakkosuunnitelmat (ohjelmisto, alueen rakenteet, henkilöstön ammattiosaaminen ja alkoholin myynnin koulutus, häiriöiden hoito, turvaavat oheispalvelut, asiallinen tiedotus, lähialueen vähittäiskaupan kanssa yhteistyö alkoholin myyntiä ja välitystä koskien, tarkka varautuminen häiriöihin, turvallisuussuunnitelma).

Otetaan ympäristön asukkaat huomioon mm. lupalausuntomenettelyn keinoin.

Keväällä kesäsesongin avautuessa pidetään kaupungissa yleinen kaikille avoin foorumitilaisuus, jossa kansalaiset, viranomaiset ja alkoholielinkeinon ovat läsnä ja sopivat tulevan kesän tapahtumista yhdessä.

Mediaviestintä ennen festareita ja niiden jälkeen.

Jälkipalaverit

Festareiden jälkeen pidetään yhteenvetotilaisuus samalla joukolla kuin ennakkoon.

Käydään läpi ennakkosuunnitelmassa sovitut asiat ja tehdään korjauslista tulevaan.

Yhteisen sopimisen ja neuvottelun menetelmä on koettu kaikilla toimijatahoilla hyväksi. Menetelmällä on herätetty alkoholilaki eläväksi ja lain noudattamisen kautta turvallisuus on lisääntynyt ja häiriöt vähentyneet merkittävästi. Valtakunnallinen

festarijärjestäjä lupautui mukaan Pakan festarikokeiluun vuosiksi 2005–2007. Yritys on soveltanut Pakka-menetelmää menestyksekkäästi maan eri osissa pidettyihin jättitapahtumiin. Yhteisen sopimisen ja neuvottelun menetelmä soveltuu hyvin myös yksittäisten vaatavien anniskelulupien ennakovalmisteluun (ks. liite 6).

Alkoholia alaikäisille?

Tiesitkö että:

- * **Alkoholin välittäminen alaikäiselle on rikos!**
 - o 10-40 päiväsakkoa
 - o Merkintä poliisin kirjoissa haittaa esim. kouluun tai töihin pääsyä 5 vuotta!
- * **Saatat kokea omantunnon tuskia, jos nuorelle sattuu jotain humalassa!**
 - o Voit saada syytteen!
- * **Jos suostut kerran voit olla varma, että sana leviää ja sinua pyydetään myöhemminkin**
- * **Alkoholin välittäminen alaikäiselle on rikos myös nuoren vanhemmilta ja hekin voivat joutua siitä edesvastuuseen**

*

**Jos välität nuorista,
älä välitä alkoholia!**

*

Pakka-hanke, paikallinen alkoholipolitiikka - Hattula, Hauho, Hämeenlinna, Janakkala, Lammi, Kalvola, Tuulos ja Renko

Koonnut: Janakkalan kunnan nuorisotoimen Tyttönuokkari

5 Vähittäiskaupan vastuullinen myynti

Vauhtia Pakan ostokoetutkimuksista

Vähittäiskauppaa eli päivittäistavarakauppojen, kioskien ja huoltamoiden yrittäjiä ei alussa ollut helppoa saada mukaan yhteistyöhön, koska valvonnan ja markkinoiden yhteistyö oli uutta. Koordinaattorilta vaadittiin sitkeyttä, sosiaalisia taitoja ja selkeää näkemystä yhteistyön tavoitteista, jotta erilaiset lähtökohdat voitiin sovittaa yhteen. Olennaista oli myös kyky ”pilkkoa” laajat strategiat toteutettavissa oleviksi konkreettisiksi askeliksi ja puhaltaa niihin henki.

Stakesin suorittaman tutkimuksen lähtötasomittauksiin kuuluivat Hämeenlinnassa alaikäisille myynnin ostokokeet vähittäismyynnissä vuoden 2004 syksyllä. Ostokokeet tehtiin samanlaisina koe- ja kontrollipaikkakunnilla ja toistettiin vuonna 2006.

Vähittäismyymälöissä ostokokeita tekivät alle 18-vuotiailta näyttävät, mutta sitä vanhemmat opiskelijat, jotka valittiin tätä tehtävää varten opiskelijoiden keskuudesta. Koeostajina oli yhtä monta tyttöä ja poikaa. Valinnan suoritti paneeli, jonka mielestä nuoret vaikuttivat alle 18-vuotiailta. Kyseessä oli eräänlainen ”valeostos”. Sen avulla saatiin selville, miten herkästi kaupoissa kysytään alaikäisiltä vaikuttavien henkilöiden henkilöllisyystodistusta ja miten usein heille myydään tai ollaan myymättä alkoholia. Käyttämällä faktisesti täysi-ikäisiä ostajia ei kuitenkaan syntynyt mitään eettisiä ongelmia, eivätkä kauppiat syyllistyneet rikokseen mydessään koeostajille alkoholia. Ostoyritysten määrät ja kohteet suunniteltiin huolellisesti niin, että erilaiset kaupat tulivat kokeeseen mukaan (Karlsson et al. 2008).

Ostokokeiden tulokset toivat konkreettisesti esille, millaisista toimista kaikkien osapuolten hyväksymä yhteistyö voi muodostua. Tuloksia käsiteltiin yhteisissä seminaareissa ja paikallisessa mediassa. Tärkeänä tiedollisena välittäjänä toimivat myös paikallisten ammatillisten oppilaitosten (Hämeenlinnan ammattikorkeakoulu HAMK ja Tavastian hotelli- ja ravintolalinja) opettajat ja oppilaat ja heidän paikallisiin alkoholioloihin liittyvät opinnäytetyönsä.

Hämeenlinnan seudun lähtötasomittauksessa ostokoe näytti ”punaista”, eli lähes puolet alaikäisistä pystyi itse ostamaan mietoja alkoholijuomia vähittäiskaupoista. Myös joistain Alkon myymälöistä pystyttiin hankkimaan juomia, vaikkakin niiden ostaminen oli paljon hankalampaa. Yrittäjät motivoituivat mukaan toimintaan nähdessään Stakesin ostokoemittausten tulokset. Ne esiteltiin paikallisille yrittäjille aivan tuoreeltaan jo ennen niiden laajempaa julkistamista. Ostokoe vauhditti kauppoja tekemään yhdessä korjaavia toimenpiteitä, jotka puolestaan sovittiin neuvotellen tarjontatyöryhmän kokouksissa.

Tarjontatyöryhmässä (ks. jäsenlista liite 10) sovittiin yhdessä myös valvonnan tehostamisesta. Alkoholin vähittäismyynnin viranomaisvalvonta on perinteisesti ollut paljon vähäisempää kuin ravintoloiden alkoholin anniskeluvalvon-

ta. Hämeenlinnan seudulla päätettiin tehostetuista vähittäismyynnin valvonnoista erityisesti alkoholin myynnin sesonkeihin, mm. koulujen päättymisen ja lomien alkamisen ajankohtiin. Molemmilla hankeseuduilla valvonnan tehostamista ylläpidettiin koko hankekauden ajan.

Hämeenlinnan ja Jyväskylän seudun vähittäiskaupoissa toteutettiin keväällä 2007 näyttävä kampanja ”Näytä paperit”, joka sai hyvän vastaanoton sekä kaupan henkilöstöltä että asiakkailta. Kampanjamateriaali – suuret lakanat ja julisteet – olivat edelleen vuonna 2008 myymälöissä esillä ja tarvetta niiden olemassaololle on tulevinakin vuosina. Kampanja yksin ei ole vaikuttava toimenpide, mutta se on vahvistanut merkittävästi muita laajoja hanketoimia.

Alko Oy edelläkävijänä ja yhteistyön avaajana Pakassa

Pakan useisiin työryhmiin saatiin heti alusta asti Alko Oy:n edustus. Alkolla on perinteisesti ollut vahva osaaminen alkoholin vastuullisessa myynnissä, joten Alkon aluejohton ja paikallisten myymälöiden päälliköiden mukaan saaminen oli mainio avaus myös muun vähittäiskaupan mukaan saamiseksi. Alko määrittä vuosille 2005–2007 kolme kärkitavoitetta: ikärajatarkistukset, humalaiselle myynnin estäminen ja alkoholin alaikäisille välittämisen estäminen. Alkon Hämeenlinnan ja Jyväskylän Pakka-toimijat välittivät kehittämistietoa työryhmien kautta muille Alko Oy:n toimijoille, vähittäiskaupan eri tahoille kuin myös viranomaisille. Alko Oy kehitti koko hankkeen ajan omaa vastuullista myyntiä valtakunnallisesti ja oli valmis jakamaan Pakka-hankkeen kanssa omat tuoreet kokemuksensa.

Pakka sai Alkolta tuekseen mm. erinomaista nuorille tarkoitettua materiaalia sekä informaatiota, joka viestitti tietoa alkoholin ostoikärajoista ja niiden kontrollista. Koko Pakka-hankkeen ajan Alkossa kehitettiin myyjille suunnattavaa koulutusta ja vastuullisuuspassin mallia. Pakan viimeisenä toimintavuotena 2007 Alkossa valmistui *vastuullisuusopas* kassahenkilöstön käyttöön. Alkon sisäiseen omavalvonnan kontrolliin kokeiltiin ja vakiinnutettiin ns. lumeostot, joilla voidaan mitata mm. ikärajatarkistuksien toteutumista ja tasalaatuisuutta kaikissa Alkon myymälöissä ja kassoilla. Alkon tavoitteena on estää kokonaan alaikäisille myynti kaikissa myymälöissään.

Hämeenlinnassa Tiiriön Alkon myymäläpäällikkö oli avaintoimija kutsuttaessa koolle kauppakeskusten Alkojen ja muun vähittäiskaupan tahot yhteistyön aikaansaamiseksi. Tavoitteena oli tehostaa kauppakeskusten mahdollisuutta torjua alkoholijuomien välittämistä alaikäisille yhteistyössä erilaisten myymälöiden ja niissä toimivien vartiointiliikkeiden kanssa.

Alko tuki myös merkittävästi Pakan paikallistiedottamisessa ja julkaisujen painatuksissa sekä julkaisi Pakka-artikkeleita henkilöstölehdissään hankkeen edetessä. Alko oli SOK-ketjun kanssa kevään 2007 Pakka-hankkeen ikärajatarkistuskam-

panjan vankka tuki ja puolestapuhuja mm. järjestämällä tiedotustilaisuuteen tilat ja markkinoimalla koko ketjussaan ikärajojen pitävyyttä ja tarkistuksia.

Kassahenkilöstön koulutustilaisuudet

Vähittäiskauppa toivoi erityisesti täydennyskoulutusta kassatilanteisiin ja yhteistyön tiivistämistä mm. lupaviranomaisten kanssa. Toiveen mukaisesti Pakka-hankkeessa valmistettiin räätälöity koulutus kassahenkilöstölle. Kauppiat toivoivat, että koulutus on yrityksille maksuton, tiivis ja konkreettinen ja että se järjestetään kaupalle sopivina hiljaisina aikoina. Vähittäiskaupan toiveet otettiin huomioon koulutuksen valmistelussa.

Koulutuspaketti ”Kassan kautta” valmistui ja se toteutettiin draaman muotoisena näyttelijäkouluttajien voimin. Koulutus sai heti hyvän vastaanoton ja sitä toistettiin koko hankekauden ajan. Hämeenlinnassa ”Kassan kautta” -koulutus tavoitti yli kolmasosan vähittäiskaupan kassahenkilöstöstä. Koulutuksella on edelleen jatkuva kysyntä, koska henkilöstön vaihtuvuus on runsasta johtuen työn osa-aikaisuudesta ja työvoiman liikkuvuudesta kaupan alalla (ks. liitteet 3, 4 ja 5).

Alkoholin välittämistä pyrittiin estämään yhteistyössä, jossa olivat mukana Alko, muut vähittäiskauppa-alan yrittäjät ja henkilöstön edustus jättimarketeista, vartiointiliikkeet, poliisi, alkoholitarkastajat Pakka-koordinaattorin toimiessa käynnistäjänä. Yhteistyön tekeminen vaati säännöllisen tilannearvion ja jatkuvaa työtä. Hankeseuduille juurrutetaan jatkossa käytännön läheinen paikallisen toiminnan menetelmä, jonka koordinointi tapahtuu lääninhallituksesta (ks. myös liite 7).

Tavoitteet:

- alkoholin välittämiseen puututaan kauppakeskuksessa, pihalla ja välittömässä läheisyydessä
- välittämiseen puuttuvat kaupan johto, koko henkilöstö, keskuksen kauppa-liikkeet yhdessä sekä vartiointiliikkeet
- välitön vastuu on kassoilla
- virka-avusta vastaavat poliisi ja alkoholitarkastus
- kameravalvonta on hyvä lisäapu, jotta havaitaan välittämisen paikat, henkilöt ja mm. ajoneuvojen rekisterit
- merkkejä välittämiseen ovat asiakkaiden rahanvaihto, isot nuorisoporukat, joissa on täysi-ikäisiä ja alaikäisiä, suuret ostosmäärät ja soluttautuminen nuoren kassahenkilön linjalle.
- välittämistä estävät alkoholijuomien sijoittelut niin, että kassat voivat valvoa niitä, selkeät yhdenmukaiset tiedotteet välittämiseen puuttumisesta ja kaupakeskuksen yhteisestä linjasta, erityisesti kausikassahenkilöiden koulutukses-

ta alkoholilain pääkohtiin myynnin kannalta tulee huolehtia, yhteistyön saumattomuus ja vartijoiden tuki ovat tärkeitä.

- kaupan omat lumeostot (mystery shopping) laadun tarkistamiseksi vuosittain.

6 Miten nuoret osallistettiin hankkeeseen?

Nuoret toimijoina Pakka-hankkeessa

Koska Pakka-hankkeen kohderyhmänä olivat nuoret, nuorten haluttiin osallistuvan hankkeen toimintaan. Nuoria lähestyttiin molemmilla seuduilla erilaisten verkostojen kautta. He olivat aktiivisesti mukana toteuttamassa nuorille ja aikuisille suunnattuja interventioita. Opiskelijat olivat mukana toteuttamassa sekä laajoja kokonaisuuksia että joitakin yksittäisiä toimenpiteitä. Mukana oli opiskelijoita peruskoulusta, ammattikoulusta, ammattikorkeakoulusta, yliopistosta ja työelämästä.

Pakka-hankkeessa nuoret ja nuoret aikuiset

- toteuttivat Pakka-aiheista opinnäytetöitä
- osallistuivat erilaisiin tapahtumiin
- osallistuivat alkoholihaittojen ehkäisyyn liittyvään kehittämistyöhön
- arvioivat asiakkaina ravintoloiden vastuullisuutta
- osallistuivat seminaareihin ja koulutuksiin
- suunnittelivat ja valmistsivat hankkeessa tarvittavia materiaaleja
- osallistuivat tutkimuksiin.

Nuoret osallisina tutkimuksessa

Nuoret osallistuivat Pakka-tutkimuksiin sekä tutkimuskohteina että tutkimuksen koehenkilöinä. Hämeenlinnan seudulla toteutettiin teemahaastattelututkimus alkoholin välittämisestä alaikäisille (Simonen & Tigerstedt, 2006) sekä vähittäiskaupoissa ostokoetutkimus (Holmila et al 2005; Karlsson et al. 2008), johon nuoret osallistuivat koeostajina. Osallistuminen tutkimukseen oli nuorille merkittävä asia, sillä se herätti keskustelua sekä lainsäädännöstä että Pakasta mm. netissä.

Hämeen ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat haastattelivat kevään 2005 aikana Hämeenlinnan seudulla sijaitsevien erilaisten alkoholin vähittäismyyntipaikkojen esimiehiä, kuten kauppiaita, myymäläpäälliköitä, liikepaikkavastaavia tai kioskin omistajia. Useimpien haastateltavien (20 henkilöä) mielestä kaupat voivat valvonnalla vaikuttaa alkoholin käyttöön tai juomisen aloitusikään eli kontrolloimalla, että ne eivät myy alaikäisille tai päihtyneille. ”Koko kylä kasvatetaan” -ajatus tuli esille kahdessa haastattelussa siten, että haastateltavat kertoivat puhuvansa nuorille, kuten vanhemmatkin tekevät. Lisäksi yksi haastateltava mainitsi, että kaupat voivat hinnoittelulla ja esillepanolla vaikuttaa juomien houkuttelevuuteen. Suurin osa suhtautui omavalvontaan yleisesti ottaen positiivisesti, mutta myös kriittisempi näkemys tuli esille, jolloin katsottiin, että vastuu ei kuulu kaupalle, eikä liioin nähty syytä ryhtyä yhteistyöhön haittojen vähentämiseksi. Oma-

valvonnan koettiin hankaloittavan kaupankäyntiä, koska kassalla on kiire, asiakkaat eivät pidä papereiden kysymisestä tai epäiltiin, että kilpailijat eivät noudata samoja sääntöjä. Lisäksi pohdittiin, että alaikäistä ja joskus päihtynyttäkin on vaikea tunnistaa, tai on vaikea vetää raja sille, kuka on liian päihtynyt. Myymästä kiellettyminen voi myös aiheuttaa uhkatilanteen, jolloin on parempi myydä kuin vaarantaa oma turvallisuus. Monet olivat sitä mieltä, että alkoholin välittämiseen on vaikea puuttua, ellei se tapahdu suoraan kassanhoitajan silmien alla. Pakka-hankkeen toivottiin vaikuttavan etenkin vanhempien ja muiden aikuisten asenteisiin, jotta he eivät ostaisi alkoholia alaikäisille. Omavalvontaan liittyvistä ongelmista huolimatta osa haastateltavista löysi myös positiivisia valvonnan vaikutuksia: valvonnalla voi saada aikaan viihtyisän ja turvallisen ilmapiirin, joka puolestaan houkuttelee asiakkaita.

Opiskelijat opinnäytetöiden tekijöinä

Jouko Someron vuonna 2005 valmistuneen opinnäytetyön ”Alko Oy:n viranomaissuhteiden nykytila ja osapuolten kehittämissuhteet Jyväskylän alueella” tarkoituksena oli kartoittaa Alko Oy:n ja sen viranomaissidosryhmien yhteistyötä Jyväskylän alueella. Tulokset paljastivat, että yhteistyö sidosryhmiin on paikallisesti melko vähäistä. Haastateltavat kertoivat Paikallinen alkoholipolitiikka -projektin olevan lähes ainoa aktiivinen yhteistyökanava Alkon kanssa. Alkon toimintaa ohjaavien, lääninhallituksen alaisten tahojen tyytyväisyys yhteistyön nykytilaan oli parempi kuin Jyväskylän kaupungin alaisten tahojen. Tulokset osoittavat myös, että sidosryhmät olisivat halukkaita kehittämään yhteistyötä Alkon kanssa.

Anu Piirainen Pirkanmaan ammattikorkeakoulusta selvitteli opinnäytteesään vuonna 2006 alkoholin anniskelun omavalvontaa. Tutkimus tehtiin kyselytutkimuksena Hämeenlinnan tarjoilijoille ja baarimestareille ja tavoitteena oli selvittää alkoholin anniskelun omavalvonnan kriittisiä pisteitä eli liika-anniskelua, ikärajojen valvontaa ja järjestyshäiriöitä tarjoilijan näkökulmasta. Yhteenvedona kartoituksen tuloksista voidaan päätellä, että suurin osa tarjoiluhenkilökuntaa on tyytyväinen esimiehensä toimintaan anniskeluasioissa. Erityisesti esiin nousi liika-anniskeluun liittyvä problematiikka. Omavalvonnan pitkäjänteisessä kehittämisessä tarvitaan esimiesten ja viranomaisten lisäksi myös käytännön työtä tekevän tarjoilijan näkemystä. Tarjoilijan yksilövastuuta anniskeluasioista tulisi korostaa (Piirainen, 2006).

Johanna Liukkonen, Hanna-Leena Niemelä ja Heini Luukkonen toteuttivat vuonna 2006–2007 Pakka-hankkeessa sosiaalityön projektiopinnot. Projektissa toteutettiin oppitunnit liittyen alkoholin välittämiseen, toteutettiin kysely liittyen alkoholin välittämiseen sekä suunniteltiin oppilaiden kanssa postikortti. Oppitunneille osallistui noin 70 oppilasta. Projekti tuotti kiinnostavaa tietoa nuorten asennoitumisesta alkoholin välittämiseen alaikäisille. Kyselyn tuloksista kävi ilmi,

että useat nuoret tuomitsevat vanhempien lapsilleen tekemät alkoholiostot. Kävi myös ilmi, että nuorilla on liukuva käsitys täysi-ikäisyydestä: usean kyselyyn osallistuneen mielestä 17-vuotias on ”vähemmän alaikäinen” kuin 14-vuotias. Useat kyselyyn osallistuneista myös näkivät, että vastuu alkoholin juomisesta on juoman juojalla eikä ostajalla.

Sanna Kopiloffin opinnäytetyötä nuorten humalasta ravintolassa on selostettu edellä sivulla 34.

Nuoret seminaareissa ja koulutuksissa

Keväällä 2006 Hämeenlinnassa järjestettiin kaksiosainen seminaari, jossa aamupäivällä oli nuorille tarkoitettu humalan haittoja käsittelevä seminaari ja iltapäivällä alkoholipolitiikkaa käsittelevä osio. Seminaariin osallistui 101 opiskelijaa. Nuoret pohtivat työryhmätyönä, miten voitaisiin puuttua alkoholin välittämiseen alaikäisille, hallita humalatilanteita, pohtivat alkoholin haittoja ja hyötyjä sekä seudun alkoholipolitiikan tilaa. Seminaari sai kokonaisuudessaan nuorilta hyvän palautteen, erityisesti seminaarin työryhmätyöskentelyä pidettiin erittäin hyvänä. Nuorten työryhmäraportti osoitti myös, miten nuoret itse kannattavat selvästi nykyistä tiukempia toimia alkoholipolitiikassa.

Jyväskylässä järjestettiin yhteistyössä Jyväskylän yliopiston oppilaskunnan kanssa opiskelijoille suunnattu ”Hyvät Bileet? – Alkoholipolitiikka 2000-luvulle” -seminaari osana yliopiston Hyvinvointiviikkoa. Seminaarissa käsiteltiin nuorten juhlimiskulttuuria ja alkoholihaittoja. Seminaariin osallistui 50 henkeä. Nuoret olivat innokkaita keskustelijoita ja esittivät tälläkin seudulla kritiikkiä vallitsevaa juomakulttuuria kohtaan.

Ravintola-alaa opiskeleville nuorille tarjottiin mahdollisuus osallistua myös Pakka-hankkeen järjestämiin ravintola- ja vähittäismyynnin koulutuksiin ammatilaisten ohella ja osa koulutuksista suunnattiin suoraa opiskelijoille. Nuoret pitivät draamaan perustavasta koulutuksesta ja antoivat siitä erityisen hyvää palautetta.

Nuoret materiaalin tuottajina ja toimijoina tapahtumissa

Hankkeen alussa järjestettiin Pakka-hankkeen logosta kilpailu nuorille. Tavoitteena oli sekä tehdä hanketta tunnetuksi että myös saada hankkeelle nuoren suunnittelema logo. Logo-kilpailun voitti Anniina Lundvall Jyväskylän ammattikorkeakoulusta. Kaksi nuorta valmisti kampanjamateriaalin ”Näytä paperit” -kampanjaan keväällä 2007. Toinen nuori suunnitteli ja toinen teki graafisen työn opinnäytteenä ammatillisiin opintoihinsa liittyen. Hämeenlinnan koulutuskeskus Tavastian lähitoimintaopiskelijat valmistelivat opintokokonaisuuden ”Mäyräkoira kainalossa”.

Korpilahdella paikallinen ehkäisevän päihdetyön työryhmä järjesti päihtetön koulunpäättymistapahtuman yläasteikäisille. Hanketta vetänyt opiskelija koordinoi hanketta, järjesti ohjelman ryhmän toiveiden mukaisesti sekä hankki tapahtumalle sponsorit. Korpilahden työryhmässä mukana oli myös Korpilahden lehden toimittaja, joka huolehti tapahtumaan liittyvistä lehtijutuista. Tapahtumaviikolla haastettiin myös vähittäiskaupat kysymään papereita nuorilta ostajilta. Paikallinen ravintola tarjosi tapahtuman alkoholittomat juomat nuorille ja kaikilta seudun yrittäjiltä saatiin arvontapalkintoja. Tapahtumassa oli runsaasti päiväohjelmaa. Illalla esiintyivät paikallisten nuorten bändit. Iltatapahtumaan oli puhallutus ovella. Tapahtumaan osallistui noin 100 nuorta ja sen järjestämiseen kaikkinaensa ainakin 50 aikuista. Tapahtuma palkittiin stipendillä parhaana nuorille järjestettynä koulunpäättymistapahtumana.

Nuoret osallistuivat myös kampanjointiin. *Älä välitä!* -kampanja toteutettiin koululaisvoimin Alkojen edessä Jyväskylän seudulla. Koululaiset jakoivat alkoholin välittämiseen liittyvää kampanjamateriaalia kaikkien Jyväskylän seudun Alkojen edessä perjantai-iltapäivästä iltaan. Kampanja oli paikallisten Pakka-toimijoiden mielestä erityisen onnistunut.

Jos välität nuorista, älä välitä alkoholia! oli Janakkalan nuorten itsensä toteuttama lennäkki-kampanja, jossa nuoret suunnittelivat materiaalin ja sen jakamisen nuorille käyttöön. Lennäkki mahtui lompakkoon ja sitä jaettiin nuorille, jotka myös käyttivät sitä.

Hallitse humala! -kampanjalla haluttiin nuorten itsensä kiinnittävän omaan juomiseensa huomiota Jyväskylän opiskelijoiden jokasyksyisessä tapahtumassa Kauppakadun approbatur, joka on opiskelijoiden ravintolaan sijoittuva juomatapahtuma. Tapahtumassa tuotiin esiin myös niitä tapoja, jolla omaa humaltumista on mahdollista hallita ja kontrolloida.

Kampanjan toteuttaneet opiskelijat pysäyttivät ravintolasta toiseen siirtyviä nuoria kävelykadulla. Nuoret olivat innokkaita vastaamaan kysymyksiin ja osa jäi juttelemaan ja pohtimaan omaa juomistaan laajemminkin. Jokaiselle nuorelle annettiin palkaksi juttelutuokiosta suklaapatukka. Nuorten kanssa keskusteltiin muun muassa humalan hallintatavoista. Lisäksi kysyttiin nuorten aikuisten mieliteitä vastuullisesta ravintolatoiminnasta.

Kampanjan opiskelijat pitivät tällaista ”humalanhallintabreikkiä” myönteisenä kokemuksena: kun pysäytetyt nuoret tajusivat, ettei heille aiota myydä mitään juomaa eikä muutakaan tavaraa, suurin osa keskusteli mielellään ja mietti omia humalan hallintakeinojaan. Tehokkaimpana pidettiin veden juomista sekä syömistä. Näihin kampanjahaastatteluihin osallistui lähes sata nuorta.

Miten nuorten vanhemmat saatiin mukaan?

Molemmilla seuduilla yritettiin jo alusta lähtien tavoittaa myös lasten ja nuorten kasvatusvastuussa olevia tahoja. Eri toimijoiden kokouksissa ja neuvotteluissa todettiin vanhempien olevan yksi keskeinen toimijaryhmä, johon Pakan toivottiin vaikuttavan.

Pakan toimesta järjestettiin vuosina 2005–2007 koulujen vanhempainiltoja teemanaan ”Eväitä vanhemmuuden reppuun”. Näissä käsiteltiin vanhempien omaa vastuuta ikärajojen noudattamisesta ja turvallisten rajojen asettamisesta nuorille. Iltojen ohjelma laadittiin draaman muotoon. Vanhempainiltojen viesti tuki Pakan tavoitteita alaikäisten juomisen estämisestä ja alkoholin saatavuuden tiukentamisesta siten, että vanhemmat eivät välittäisi alkoholia alaikäisilleen. Osallistujilta kerätyn palautteen mukaan kokonaisuutta pidettiin hyvänä ja draamaa hyvänä keinona käsitellä vakavaa asiaa siten, että huumoria on mukana. Draama jäi palautteen mukaan myös paremmin mieleen verrattuna pelkkään luento- tai tilastotietoon. Esiintyjiä kiiteltiin (”mahtava ilta”, ”draamat olivat loistavia”, ”todella hienosti toteutettu esitys”, ”monipuolista”, ”antoi valmiuksia”). Palautteen mukaan vanhempien ja lasten erilaiset maailmat tuotiin hyvin esille ja niitä kuvattiin todenmukaisesti.

Esitys pani miettimään omia toimintatapoja nuorten kanssa ja auttoi huomaamaan, jos omissa toimintamalleissa oli jotain korjattavaa. Esityksessä korostuivat tärkeät asiat: lasten ja nuorten kuuntelu, heistä välittäminen, säännöt, rajojen vetäminen. Lisäksi osanottajille vahvistui käsitys siitä, että ”on oikeus olla aikuinen, uskallettava olla aikuinen ja on oikeus kieltäytyä hakemasta alkoholia nuorille”.

7 Miten asukkaat saatiin mukaan: yhteisömobilisaatio

Yhteisömobilisaatiolla tarkoitetaan sellaisia toimia, joiden tavoitteena on luoda ymmärrystä, hyväksyntää ja tukea yhteisötason ehkäisyinterventioille. Siinä media nähdään strategiseksi välineeksi, jonka tavoitteena on edistää yhteisön hyvinvointiin ja terveyteen liittyviä aloitteita ja toimia. Pakka-hankkeessa pyrittiin löytämään pääasiassa tiedotusvälineitä kiinnostavia uutisia. Tätä kautta voitiin vaikuttaa niin alueen päättäjiin kuin asukkaisiinkin. Myös erillisiä seminaareja ja päihdefoorumeja järjestettiin sekä Jyväskylässä että Hämeenlinnassa. Media nosti molemmilla seuduilla esiin hankkeen tavoitteiden suuntaisia teemoja sekä uutisointina että laajempina reportaaseina ja artikkeleina. Paikallisen alkoholipolitiikan kysymyksiä on pohdittu laajoissa yhteistyöfoorumeissa. Epäviralliset yhteistyömuodot ovat olleet arvokkaita Pakan tavoitteiden näkyvyydelle ja sitouttamiselle.

Seudun päättäjät lähestyttiin eri tavoin, mm. valtuustovierailuin ja aloittein. Kuntapäättäjiä lähetettiin Hämeenlinnassa keväällä 2006 maaherran ja perusturvan toimitusjohtajan allekirjoittama kirje, jossa kiinnitettiin huomiota nuorten vapaa-ajan viettomahdollisuuksiin ja nostettiin erityisesti esiin tilakysymykset. Kirjettä käsiteltiin kuntien eri elimissä ja siihen vastattiin, mutta vain kahdessa kunnassa päätettiin ryhtyä toimenpiteisiin.

Hämeenlinnassa jo pitkään toiminut päihdefoorumi on ollut Pakka-projektissa erinomainen työkalu. Foorumi on kaikille kuntalaisille avoin tilaisuus. Sen kautta hanke julkisti paikallisille toimijoille kaikki Pakassa tuotetut tutkimustulokset tuoreeltaan. Pakkaa koskevaa tietoa käsiteltiin kaikissa foorumeissa. Aiheina ovat olleet mm. ”Saavatko alaikäiset helposti hankittua alkoholiuomia?”, ”Alkoholi ja asenteet”, ”Hämeenlinnalais-nuorten päihdeasenteet ja päihteiden käyttötavat”, ”Taksiautoilijat ja muut yhteistyökumppanit alkoholi-asiassa”, ”Miten puuttua nuorten päihteiden käyttöön”, ”Alaikäiset, vapaa-aika ja päihteet Turengissa” ja ”Mielenterveys ja päihteet”. Foorumeista on myös kerätty osallistujilta palautetta. Jyväskylässä tällaista kansalaisille avointa foorumiperinnettä ei ole ollut.

Lisäksi Hämeenlinnassa järjestettiin 1.11.2005 Pakan toimesta teemaseminaari paikallisesta alkoholipolitiikasta. Sen tavoitteena oli sekä nostaa paikallinen näky laajalti seudun asukkaiden tietoisuuteen että erityisesti virittää paikalliset poliittiset päättäjät asian taakse. Seminaariin osallistui kaikkiaan 52 henkilöä, joista luottamusmiehiä oli 12, viranhaltijoita 8, Pakka-työryhmän jäseniä 5 ja muita yhteistyötahoja 8. Palautteen antoi 33. Vain kolmella osanottajalla ei ollut mitään tietoa Pakka-hankkeesta. Runsaasti lisätietoa paikallisesta alkoholipolitiikasta kertoi saaneensa kaikkiaan 8 osanottajaa ja jonkin verran sitä oli saanut 17.

Osanottajille oli syntynyt lukuisia uusia ideoita ja kehittämistoimia, joita voisi itse olla tekemässä. Alkoholialan yrittäjiä kaivattiin vielä enemmän mukaan yhteis-

seen työhön, valmius puuttua erilaisiin anniskelualan epäkohtiin vahvistui, koulu- ja kaivattiin mukaan vahvemmin, seurakunnan ja kunnan nuorisotyön yhteistyötä haluttiin lisätä sekä virittää myös kuntien eri lautakuntien alkoholiaiheista päätöksentekoa. Pakkaa haluttiin esitellä kunnanvaltuustoille ja päättäjät piti saada sitoutumaan laaja-alaiseen paikalliseen vaikuttamiseen. Seudullista yhteistyötä ja ennalta ehkäisevän näkökulman merkitystä painotettiin monessa kannanotossa.

Pakka-hanke oli laajasti esillä Hämeenlinnan seudun Elomessuilla 13.–14.8. Elomessut on Hämeenlinnan seudun tunnetuin vuosittainen tapahtuma ja kävijöitä messuilla on ollut yli 40 000. Pakan osasto oli Hämeenlinnan kaupungin osaston yhteydessä. Pakalla oli näyttävää alkoholiaiheista ohjelmaa, mm. ”Kadotettu vastuu” -performanssi, rattijuopumusta käsittelevä demonstraatio pyörivässä autossa Liikenneturvan ja autokoulun opettajaopiston ohjaamana sekä FBSK:n baarimestareiden alkoholittomien juomien valmistus ja esittely sekä yleisökilpailu, johon osallistui reilut tuhat messuvierasta. Seudun Pakka-toimijat toimivat esittelijöinä osastolla. Elomessuilla luovutettiin myös näyttävästi kansanedustaja Satu Taiveahon toimesta parhaan kesäterassin palkinto.

8 Yhteistyö median kanssa – Pakka mediassa ja media Pakassa

Tehokkaalla viestinnällä voidaan edistää kulttuurista muutosta. Se vaatii uutiskynnyksen ylittämistä yhä uudelleen kiinnostavilla tapahtumilla ja puheenaiheilla. Koordinaattorilta se vaatii median toimintatapojen tuntemusta, kurinalaista tiedottamista, nopeaa reagointia ja mielikuvitusta.

Pakka-hanke oli yhteisövaikuttamisen hanke. Median kautta haluttiin sekä tiedottaa hankkeesta alueen kaikille toimijoille että vaikuttaa päättäjien, asiantuntijoiden ja kansalaisten asenteisiin. Englanninkielisissä maissa tästä työskentelytavasta käytetään käsitettä ”media advocacy” (Holder et al. 1997; Casswell, 2000). Hankkeen paikallisesta tiedottamisesta vastasivat koordinaattorit ja valtakunnallisesta tiedottamisesta vastasi Stakes. Koordinaattorit keräsivät seudun päällehistä kaikki alkoholi-aiheiset artikkelit ja uutiset tutkimuskäyttöön.

Tiedotussuunnitelma ja yhteistyöneuvottelut

Pakan toimintasuunnitelmaan liitettiin hankkeen alkuvaiheessa myös tiedotussuunnitelma koordinaattoreiden työn tueksi. Tiedotussuunnitelma ei kuitenkaan ollut riittävän systemaattisessa käytössä, vaan tiedottaminen tapahtui lähinnä spontaanisti. Parhaiten tiedottaminen onnistui sellaisesta toiminnasta, jossa se oli keskeinen toiminnan osa, kuten esimerkiksi kampanjoissa ja palkitsemisissa. Aktiivisimmassa hankevaiheessa tiedottaminen laajentui useille verkostotoimijoille molemmilla seuduilla. Toimijat kertoivat haastatteluissa, että heidän toimintansa liittyy Pakkaan.

Mediatyöskentelyyn haluttiin mukaan luottotoimittajia maakuntalehdistä. Se ei kuitenkaan onnistunut. Ainoastaan Korpilahdella toimittaja tuli mukaan Pakkatyöryhmään ja myös kirjoitti Pakka-aiheista ja toiminnasta Korpilahti-lehteen. Toimittajat eivät halunneet sitoutua erilliseen hankkeeseen henkilökohtaisesti, vaan korostivat olevansa sitoutumattomia ja tekevänsä juttuja kiinnostavista asioista. Hankkeet ja projektit eivät toimittajien näkemyksen mukaan lukeudu kiinnostavimpiin media-aiheisiin. Kiinnostavinta ovat ihmiset ja uudet asiat.

Jyväskylässä järjestettiin yhteisiä median ja päihdealan neuvotteluja. Keski-suomalaisen kanssa järjestettiin keväällä 2006 yhteinen seminaari ”Ennaltaehkäisyä, markkinointia vai moralismia”, jossa sekä median edustajat että päihdealan asiantuntijat käyttivät puheenvuoroja. Seminaarin tavoitteena oli yhdessä pohtia päihdetiedotusta sekä median että päihdetyön näkökulmasta. Seminaarissa lehden uutispäällikkö kiteytti paikallisen alkoholipoliittisen julkisen kirjoittelun vaikeuden: alkoholipolitiikka mielletään edelleen valtakunnalliseksi, ei niinkään paikal-

liseksi. Seminaarissa myös todettiin, että päihdetiedotusta tarvitaan enemmän, ja pidettiin muun muassa tarpeellisenä synnyttää päihdeasiantuntijoiden ja lehdistön vuoropuhelua.

Tiedottamisen kanavat

Pakka-toiminnasta tiedotettiin tasaiseen tahtiin erityisesti maakuntalehtiin: Keski-suomalaiseen ja Hämeen Sanomiin. Juttuja julkaistiin vaihtelevasti. Erityiseksi piirteeksi molempien seutujen lehtikirjoittelussa koordinaattorit kokivat, että alkoholisti kirjoitetaan usein arvolatauksin, vaikka jutun perusteena oli toimitukselle lähetettyä neutraalia asiaa. Paikallislehdet ja ilmaisjulkaisut tekevät myös isoja juttuja alkoholiaiheesta. Usein paikallinen tapahtuma on helppo saada nimenomaan paikallislehteen. Myös erilaiset ammattijulkaisut tekivät Pakasta juttuja ja artikkeleita. Pakalla oli myös omat internetsivut, joita kyllä hyödynnettiin laajalti, mutta niitä olisi voinut hyödyntää vielä enemmän.

Merkittävä tiedottaja oli myös paikallinen radio ja TV. Radiojutut olivat haastatteluja ja tapahtumien uutisoitteja ja niissä pääsivät esiin erityisesti hankkeen laajat verkostotoimijat. Radiotoimittajien suhtautuminen tuntui koordinaattoreista jonkin verran tietoon ja faktoihin orientoituneemmalta kuin muun median. Molemmilla seuduilla radiojutuista tuli myös kansalaisilta myönteistä palautetta. Hanke pääsi myös muutamaa TV-uutisiin ja asiaohjelmiin. Hankkeen levitysvaiheessa 2008 myös Pakan toimintamallia hyödyntävät muut hankkeet ovat olleet hyvin esillä mediassa.

Tiedottamisen onnistuminen – itsearviointia

Hankkeen aikana saatiin kokemusta siitä, minkälainen uutisointi ja kirjoittelu menee paikallismediassa läpi. Resurssihin nähden tiedottaminen onnistui hyvin ja rakentavat ja korrekrit suhteet mediaan säilyivät koko hankkeen ajan. Eri toimijoiden välistä ymmärrystä lisättiin myös median ja päihdeasiantuntijoiden yhteisellä seminaarilla. Hämeenlinnan seudulla tehtiin paikallislehden kanssa yhteistyössä yhden kerran ilmestynyt kaikkiin talouksiin jaettu julkaisu, Topakka-lehti. Hankkeen kuntatoimijat toimittivat myös itsenäisesti Pakka-tiedotteita paikallisiin lehtiin ja radioon ja saivat hyvin mediatilaa. Se laajensi hankkeen tunnettuisuutta ja sitoutumista seudulla. Tiedottamista olisi voinut tehdä enemmän, säännöllisesti ja suunnitellummin, mutta siihen ei ollut aikaa eikä resursseja. Pakassa opittiin, että tylsätköt uutiset ja virkatiedotteet eivät saa palstatilaa ja että usein jokin välitön ajankohtaisuutinen jätti paikallisen alkoholiasian sivuun. Eri toimittajien vaihtelevat asenteet ja intressit lisäävät koordinaattorin vastuuta tiedotuksen onnistumisesta.

9 Miten poliittisia päättäjiä lähestyttiin?

Hankkeena tavoitteena oli saada myös vaaleilla valitut luottamusmiehet kunnissa kiinnittämään huomiota alkoholiasioihin. Kunnan viranhaltijat (kunnanjohtajat, sosiaalijohtajat ja ehkäisevästä työstä vastaavat kuntayhdyshenkilöt) voivat kunnissa toimia alkoholipoliittisiin kysymyksiin liittyvien toimenpiteiden viestinviejinä luottamushenkilötahoille.

Luottamushenkilöiden toivottiin

- osallistuvan järjestettäviin alkoholipoliittisiin seminaareihin, jotta he olisivat vieneet hankkeessa syntyneen tutkimus- ja kehittämistiedon kunnan (jopa valtakunnan) päätöksentekoon
- seuraavan hankkeen onnistumista ja tukevan vaikuttavien toimenpiteiden muuttumista hyväksi käytännöiksi
- ottavan hoidettavakseen ja omaksi vastuualueekseen alkoholin aiheuttamien haittojen ennaltaehkäisyn koko yhteisön (seutukunta) tasolla
- osallistuvan hankkeen foorumeihin ja kokouksiin ja arvioivan tulosten perusteella jatkotoimenpiteitä omalla alueellaan.

Nämä toiveet eivät toteutuneet kovinkaan suuressa määrin. Luottamushenkilöt osoittautuivat usein kovin työllistetyiksi ja kiireisiksi. Heitä ei pystytty houkuttelemaan mukaan siinä laajuudessa kuin alun perin oli kuviteltu. Hanke jäi pääasiallisesti viranhaltijatahon tiedoksi, eikä sitä juuri sellaisenaan käsitelty luottamuselimissä alkurahoitusosuuden hyväksymisvaihetta lukuun ottamatta. Pakka-hankkeessa kiinnitettiin alusta lähtien huomio siihen, että työryhmissä oli edustettuina sekä valtakunnan tason että paikallisen tason poliittisia päättäjiä.

Hämeenlinnan seudulla mukaan saatiin paikallinen kansanedustaja (Satu Taiveaho) sekä vaikutusvaltaisia luottamushenkilöitä. Kansanedustaja toimi linkkinä paikallisen alkoholipoliittisen kehittämistyön ja kansallisen alkoholipoliittikan välillä. Kansanedustajan mukanaolo tuki oivallisesti paikallisia kehittämistoimenpiteitä. Jyväskylän seudulla poliitikot olivat alkujaan hyvin kiinnostuneita hankkeesta, mutta heitä ei sitten lopulta kuitenkaan onnistuttu sitouttamaan hankkeeseen riittävästi.

Perusturvan toimitusjohtaja Erkki Torppa oli Hämeenlinnassa keskeinen toimija jo ennen hanketta ja koko hankkeen ajan. Perusturvalautakunnan puheenjohtaja veti paikalliset päihdeforumit, joissa viranomaiset, luottamushenkilöt ja kansalaiset käsittelevät alkoholipoliittikkaa. Hankkeessa kävi ajan mittaan ilmi, että jos työryhmissä ei ollut riittävästi luottamushenkilöstön edustusta, oli vaikeaa välittää niiden asioita poliittiseen päätöksentekoon.

Luottamushenkilöitä oli helppo saada alkoholipoliittisiin seminaareihin puhujiksi, mutta ei muuten osallistumaan. Hämeenlinnassa seminaari ”Hämeenlin-

nan seudun kunnat valtakunnallisen ja paikallisen alkoholipolitiikan kehittäjinä” -seminaari vuonna 2005 sai mukaan 18 luottamushenkilöä. Pakka-syysseminaari vuonna 2006 oli myös onnistunut tilaisuus, ja paikalla oli kuusi luottamushenkilöä. Jyväskylässä seminaari ”Alkoholimainonta ja tuottajien vastuu” vuonna 2005 keräsi hyvin luottamushenkilöitä paikalle. Seminaarissa pidetty esitys vaati poliitikolta alkoholiasioihin perehtymistä, mikä puolestaan edisti sitoutumista ja ymmärryksen lisääntymistä. Pakassa suunniteltiin hankkeen keskivaiheilla tehtäväksi kattava kaikkiin seutujen kuntiin suunnattu valtuustoinfo. Valtuustot eivät kuitenkaan olleet kovin innokkaita ottamaan hankevieraita vastaan. Hämeenlinnan seudun kahdeksasta kunnasta info toteutui kahdessa melko pienessä kunnassa.

Pakka-hanke lähetti vuonna 2006 Hämeenlinnan seudun kahdeksalle kunnanhallitukselle maaherra Anneli Tainan ja perusturvan toimitusjohtajan Erkki Torpan allekirjoittaman kirjeen, jossa kiinnitettiin huomiota nuorten vapaa-ajan viettomahdollisuuksiin ja nostettiin erityisesti esiin tilakysymykset. Kirjettä käsiteltiin kuntien eri elimissä ja siihen vastattiin, mutta vain kahdessa kunnassa päätettiin ryhtyä toimenpiteisiin. Vetoomuksessa heräteltiin kunnan päättäjiä ottamaan kantaa nuoria koskeviin alkoholipolitiikan kysymyksiin ja ennalta ehkäisevien palveluiden tuottamiseen. Vastausta toivottiin kaikilta kunnilta. Tähän tarvittiin kuitenkin useita kirjelmiä. Vetoomus osoitti, että alkoholipolitiikan kysymyksiä ei koeta tärkeiksi tai niihin ei kyetä vastaamaan. Taulukkoon 1 (s. 58) on koottu Hämeenlinnan seudun kuntien eri hallintokuntien vastaukset maaherran ja perusturvajohdajan aloitteeseen.

Vaalien yhteydessä alkoholikysymykset nähtiin tärkeinä. Jotkut ehdokkaat halusivat profiloitua erityisesti alkoholikysymysten ja sitä tietä myös Pakka-hankkeen kautta. Vaalien jälkeen kiinnostus väheni. Kunnan tasolla vastuunkanto luottamushenkilöiden mukaan saamiseksi ei ollut tarpeeksi hyvin suunniteltu eikä resursoitu. Hankkeen tavoitteiden ja paikallisen alkoholipolitiikan kehittämistyö ja sen suunnittelu olivat ilmeisesti liian suppeita asioita vietäväksi sellaisenaan lautakuntiin, kunnanhallituksiin tai valtuustoihin. Muutenkin kunnan luottamushenkilöiden päätettäväksi viedään perinteisesti perustoimintaa, investointeja ja talousasioita koskevia vuosittain toistuvia päätösehdotuksia. Kunnan kannalta äärimmäisen tärkeän kehittämistyön on vaikeaa saada kovin helposti tilaa luottamuselinten asiailistoilla. Hankkeen johdon tai koordinaattorin taholta ei ollut mahdollista eikä taroituksenmukaista kiertää kymmenien kuntien lukuisissa luottamuselimissä, vaan se työ oli alun perin ajateltu paikallisten viranhaltijoiden tehtäväksi.

TAULUKKO 1. Vastaukset kunnanhallituksille lähetettyyn kirjeeseen

Kunnat	Aloitetta käsitellyt taho	Yhteistyö alkoholielinkeinon kanssa	Järjestöyhteistyö	Nuorten kuuleminen
Hattula	Viranhaltijan sijainen	ei	ei	nuorisotiloissa
Hauho	Kulttuuri- ja vapaa-aika- ltk.	ei	yhteistyöneuvottelut	nuorisofoorumi 2/v
Hämeenlinna	Kaupunginhallitus ja perusturvaltk.	ei	ei	vaikuttamo, v-päivä, nuorisofoorumi, opilaskunnat
Janakkala	Kunnanhallitus ja liikunta- ja nuorisoltk.	ei	jonkin verran, satunnaista	ei
Kalvola	Kunnanhallitus	ei	ei	ei
Lammi	Sivistysltk.	suunnitteilla	yhteistyöneuvottelut	säännöllistä, nuoriso valtuusto
Renko	Sivistysltk.	ei	4H-kerho	ei
Tuulos	Ei vastausta	ei	ei	ei

10 Koordinaattorin rooli

Toimijaverkoston mukaan saaminen ja yhteiset tavoitteet

Koordinaattorin tehtävänä Pakka-hankkeessa oli tukea, ylläpitää ja kehittää sellaisia rakenteita, jotka auttavat eri toimijoita sekä yhdessä että omassa työssään kehittämään ja toteuttamaan alkoholihaittoja vähentämään pyrkivää toimintaa. Paikallisyhteisön mukaan saaminen vaati koordinaattorilta selkeää perusviestiä hankkeen tavoitteesta ja lähtökohdista. Tavoitteen pitää olla riittävän ymmärrettävä, hyväksyttävä ja käytäntöön sitoutuva. Perusviesti profiloi hanketta ja koordinaattorin työtä ja vaikutti siihen, kuinka hyvin kohderyhmät sitoutuivat toimintaan.

”Tavoite on ollut myydä ja markkinoida alkoholipolitiikkahanketta myönteisenä ja uudenaikaisena toimintamahdollisuutena seudulle, sekä ylittää tai sivuuttaa mahdolliset etenemisen esteet takertumatta niihin.”
(Irmeli Tamminen, Hämeenlinnan alueen koordinaattori 2006)

Hämeenlinnan vahvuutena oli koordinaattorin hyvä paikallisen toimijajoukon ja ympäristön tuntemus. Mukaan kutsuttavia avainhenkilöitä mietittiin huolellisesti etukäteen ja heitä lähestyttiin suoraan hankkeen alussa. Hankkeen alusta saakka työryhmiin osallistui lähes 60 toimijaa, ja koordinaattori kuului jokaiseen työryhmään avaintoimijana. Työryhmien puheenjohtajavalinnat koettiin myös hyvin tärkeiksi ja niihin onnistuttiin saamaan vastuulliset ja tavoitehakuiset toimijat. Ratkaisevaa oli myös mukana olevien henkilöiden henkilökohtainen ja organisaatorinen mahdollisuus toimia ja vaikuttaa muihin. ”Hyvien tyyppien” löytäminen ja mukaan saaminen oli hankkeen onnistumisen kannalta tärkeää.

Hämeenlinnassa tiukka sitoutuminen Pakka-hankkeen tavoitteisiin mahdollisti yhteistyön ja toiminnan käynnistymisen nopeasti. Vastuullisuus -käsitteen avulla oli helppo rakentaa sellainen viesti, joka oli kaikille mukana oleville osapuolille mahdollista vastaanottaa. Erityisen valmiita olivat eri yhteisöt, myös alkoholin myyjät, toimimaan vastuullisuuden nimissä alaikäisten juomisen estämiseksi.

Hankekoordinaattori Irmeli Tamminen arvioi paikallista toimintaa Hämeenlinnassa vuonna 2006 itsearvioinnissaan seuraavasti:

”Koordinaattorina koen oman osuuteni oleellisena hankkeen paikalliselle onnistumiselle. Olemme laajan toimijaryhmän kanssa aktiivisessa yhteistyössä määrätietoisesti panostaneet hankkeeseen. Laajan toimijajoukon henkilökohtainen osaaminen, hyvät entiset ja uudet käytännöt ja luova työote ovat edesauttaneet tavoitteiden saavuttamisessa. Hanketyö on vaahtunut runsaasti sinnikkyyttä ja periksi antamatonta asennetta.”

Jyväskylässä ei ollut alun perinkään samanlaisia seudullisen alkoholipolitiikan perinteitä kuin Hämeenlinnan seudulla. Pakka sijoittui hallinnollisesti Päihdepalvelusäätiöön, joka vastaa korjaavasta työstä. Säätiö loi koordinaattorille hyvän ja monipuolisesti tukea antavan työyhteisön, mutta sillä ei ollut riittävästi käytännön kokemusta ehkäisevästä työstä eikä luonnollisia verkostoja ehkäisevän päihdetyön kenttään. Koordinaattori meni mukaan verkostoihin, joissa korostui alkoholin kysyntään vaikuttaminen yksilön ratkaisuna. Näissä verkostoissa toimintaa ohjasi kysymys, kuinka nuoret ja aikuiset saadaan juomaan vähemmän henkilökohtaisena valintanaan, eikä niinkään se, mitä yhteisö voisi tehdä, että nuoret eivät saisi alkoholia ja että aikuiset joisivat vähemmän. Rakenteita elinkeinon kanssa toimimiseen ei seudulla ollut. Verkostoituva malli myös veti koordinaattorin mukaan perinteiseen toimintaan sen sijaan, että hän olisi saanut verkostot toimimaan hankkeen tavoitteiden mukaisesti. Moniammatillisissa työryhmissä oman selkeänkin viestin läpisaaminen ja muuttaminen toiminnaksi vievät enemmän aikaa, kuin hankkeen puitteissa siihen tuntuu mahdolliselta käyttää.

Jyväskylässä haluttiin herättää uudelleen henkiin raittiusliike osittain osana Pakan kansalaisvaikuttamista. Pakka-projektiryhmän ja koordinaattorin kesken käytiin kipakkaakin keskustelua siitä, voidaanko raittiuskäsitettä kytkeä vahvasti hankkeeseen. Myös paikallisissa ryhmissä asiasta keskusteltiin ja yrittäjät sanoivat, että he eivät halua olla mukana raittiusliiketoiminnassa, koska raittiusliike ja siihen liitettävät mielikuvat ovat viesti, johon alkoholia myyvien tahojen oli vaikea liittää omaa toimintaansa (Anniskelu-alan Pakka-kehittäjäryhmän kokousmuistio 18.5.2005). Raittiuštavoitteet jätettiin tässä hankkeessa sivuun, vaikka raittiuuden edistämistä sinänsä pidettiin arvokkaana henkilökohtaisena asiana.

Koordinaattori paikallisiin tarpeisiin vastaajana ja uuden toiminnan synnyttäjänä

Hankkeisiin ja projekteihin ollaan kovin väsyneitä paikallistason työssä. Erityisesti yhteistyöhön motivoitumista hankaloittaa kokemus siitä, että hankkeet tulevat vaatimaan jo muutenkin ylityöllistetyiltä työntekijöiltä lisää työtä ja vaivaa. Koordinaattorin oli kyettävä näyttämään osallistuville työntekijöille selvästi, mikä hankkeen hyöty tai ”lahja” oli työntekijälle, hänen työyhteisölleen tai asiakkaille. Hankkeen onnistumiset oli myös kyettävä jakamaan niille, jotka ovat panostaneet työhön.

Tutkimuksellisessa kokeiluprojektissa koordinaattorille tuli vielä lisähaasteeksi sovittaa yhteen paikallistason toiveet ja tutkimuksen näkemykset siitä, mikä on tehokasta alkoholihaittojen ehkäisyä. Yhteensovittaminen vaati neuvotteluja ja kompromisseja. Esimerkiksi paikallisesti toivottiin osana Pakka-toimintaa niin paljon ja monelta taholta vanhemmille valistusta alkoholista, että vanhempainil-

tojen käynnistäminen oli perusteltua, vaikka valistus ei hankkeen ensisijaisena toimintaideana ollutkaan.

Koordinaattorin työn haasteet paikallisen toimintavalmiuden ja ajattelutapojen ja projektin tavoitteiden yhteen sovittajana ilmenevät hyvin Jyväskylän koordinaattorin Minna Kesäsen itse- arvioinnissa vuoden 2006 lopussa:

”Suunnitelmallinen kokonaisnäkemys on ajoittain ollut hukassa. Mitä enemmän olen koordinaattorin työssä kyennyt jäsentämään paikallista puhetta suhteessa hankkeen tavoitteisiin järkeväksi, toteutuskelpoiseksi yhteistoiminnaksi, sitä palkitsevammaksi ja kenties myös tehokkaammaksi työ on käynyt. Koordinoinnin vaarana on hukkuminen erilaisten toiveiden ja tavoitteiden kaaokseen, joka ei konkretisoidu mitenkään.”

Uudella tiedolla ja sen selkeällä tuomisella paikallisten käyttöön on uusia tarpeita synnyttävä vaikutus. Koordinaattorit toivat paikallisten käyttöön uusinta ehkäisevän päihdetyön tutkimusta vaikuttavista toimenpiteistä sekä Pakka-tutkimuksen tuloksia paikallisesta tilanteesta. Mitä ei ehkä aikaisemmin nähty ongelmaksi tai puuttumista vaativaksi asiaksi, alkoi uuden tiedon valossa muuttua sellaiseksi.

Koordinaattorit hankkeen tiedottajina ja edustajina

Koordinaattorit edustivat molempien seutujen paikallismediassa Pakka-hanketta. He joutuivat usein kommentoimaan Stakesin hankkeesta saamia tutkimustuloksia, ja kampanjoiden uutisoinnin yhteydessä koordinaattoreita haastateltiin vilkkaasti. Esimerkiksi hankkeen toimijoille annettujen palkintojen julkistamisista tuli aina mieluinen uutinen sekä palkittavalle kohteelle että medialle, ja ne uutisoitiin näytävästi. Koordinaattorit toimivat tiedottamisen lisäksi toimijoiden kokemusten välittäjänä sekä julkiseen keskusteluun osallistujana.

Lehdet ovat halukkaita ottamaan vastaan valmiita tiedotteita, mielipidekirjoituksia ja kannanottoja. Keskusteluun osallistumisessa oli kuitenkin tiedostettava koordinoinnin laaja rooli siltojen rakentajana ja ymmärryksen lisääjänä, joten jokaista kirjoitusta piti pohtia useasta eri näkökulmasta ennen sen lähettämistä. Haastavaa koordinaattoreille oli myös se, että keskusteluun osallistuminen vaati nopeaa reagointia, median toimintalogiikan tuntemusta sekä sujuvaa ja napakkaa kirjoittamisen taitoa (ks. liite 8).

Stakes järjesti hankkeen alussa alueiden toimijoille tiedottamisesta pikakurs- sin sujuvan tiedottamisen takaamiseksi, koska kummankaan koordinaattorin organisaatiosta ei löytynyt tiedottamisen ammattiosaamista hankkeen käyttöön. Varsinaista ammatillista koulutusta koordinaattoreilla ei tiedottamiseen ollut. Tiedottamisen ammattiosaamisesta olisi ollut paljon hyötyä. Joihinkin tapahtumiin hankittiin ostopalveluna freelancetoimittaja julkisuuden varmistamiseksi. Koordi-

naattorit tekivät paikallisesta toiminnasta mediatiedotteita, jotka lähetettiin sähköpostitse. Hankkeen edetessä koordinaattorit oppivat ennakoimaan tiedottamisen tarvetta ja varaamaan aikaa puhelinhaastatteluille sekä suhtautumaan kevyemmin siihen, mitä julkisuudessa kirjoitettiin.

Koordinaattorit yhteistyön rakentajina

Koordinaattorien tehtävänä oli rakentaa puitteet, joissa elinkeinon ja viranomaisen yhteistyö oli mahdollista. Yhteistyössä koordinaattorit huolehtivat rakentavan ja kehittämismyönteisen ilmapiirin säilymisestä silloinkin, kun toimijoiden intressit olivat ristiriidassa keskenään. Koordinaattorin tehtävänä oli yhä uudestaan saada toimijat vastakkain asettumisen sijasta samalle puolelle pöytää, etsimään yhdessä keinoja vastuullisuuden lisäämiseksi sekä ravintoloissa että vähittäiskaupoissa.

Koordinaattori yhteistyössä

- Tuo toimijoille alkoholihaittojen ehkäisyn asiantuntemusta
- On neutraali taho
- Rakentaa dialogia
- Luo puitteet ymmärryksen lisääntymiseen toimijoiden välille
- Liittää vastuullista anniskelua ja myyntiä laajempaan haittojen ehkäisyn kokonaisuuteen
- Vastaa toistuvasti kysymykseen ”miksi pitäisi?”
- Synnyttää ongelmapuheesta realistista yhdessä hyväksyttyä toimintaa
- Tiedottaa laajasti sekä sisäisesti että mediassa
- Arvostaa kaikkia osapuolia ja jakaa kunnian saavutuksista toimijoille ja kantaa tarvittaessa tappiot

Hankkeen sujuva eteneminen vaati koordinaattoreilta työn tehokasta organisointia. Työ sisälsi paljon käytännön järjestelyä ja monen eritasoisen työn yhteensovittamista. Oli hallittava sekä pitkän aikavälin suunnitelmat että päivittäiset pikkutyöt, sihteerin tehtävät ja yhteyksien pito. Usein uuden toiminnan toteuttamisessa oli myös vaikea nähdä etukäteen, kuinka paljon työaikaa se vaatii. Käytännön avun puuttuessa koordinaattorit tekivät myös paljon aikaa vievää postitus- ym. toimitustyötä.

”Pakka-hankkeen yleiset tavoitteet ovat linjanneet itselle asetettuja tavoitteita siten, että olen pyrkinyt toimimaan mahdollisimman päämäärähakuisesti, rationaalisesti ja välttämään merkityksettömiä toimia. Tavoitteena on ollut rytmittää paikallinen hanketyö siten, että toiminnan suunnittelu, valmistelu, toiminnallisten tapahtumien järjestäminen, tiedotus, hankehallinnoinnin ja raportoinnin tehtävät lomittuvat toisiaan

seuraavaksi jatkumoksi ja työ etenee varmasti tavoitetta kohti. Hankkeen koordinoititehtävä on ollut työmäärältään suuri ja laaja. Tähän liittyen olen pyrkinyt jakamaan hankkeen tehtäviä kuntien ja seudun avaintoimijoille.” (Irmeli Tammisen itsearviointi, Vuosiraportti 2006)

Pakassa erityishaasteena olivat uuden toimijatahon, alkoholia myyvän elinkeinon, mukaan saaminen ja elinkeinolle järjestettävien koulutusten, tapahtumien ja seminaarien ”myyminen” alan yrittäjille ja laajalle henkilöstölle. Ennen kuin koulutukset alkoivat markkinoida itse itseään, koordinaattorit käyttivät paljon aikaa kaupan henkilökunnan ja ravintolahenkilökunnan houkuttelemiseksi koulutuksiin sekä kirjeitse että puhelimitse.

Koordinaattorien yhteistyö voimavarana

Koordinaattorivaihdoksen myötä Hämeenlinnan ja Jyväskylän koordinaattoreiden tiivis yhteistyö entisestään lisääntyi ja yhdessä tekeminen tehosti toimintaa erityisesti Jyväskylässä. Uusi koordinaattori saattoi ottaa käyttöön hyväksi havaittuja toimintoja suoraan Hämeenlinnan seudulta myös Jyväskylän seudulle. Toimintaa suunniteltiin ja kehitettiin yhdessä samanaikaisesti toteutettavaksi molemmilla seuduilla. Koordinaattorit myös rajasivat ja jakoivat työtehtäviä keskenään. Keskinäinen tiivis tuki ja lojaalisuus auttoivat molempia koordinaattoreita selviämään paineisista tilanteista paremmin.

Koordinaattoreiden työn tukena oli Stakesin tutkijoista ja kehittäjistä koostuva työryhmä, joka kokoontui säännöllisesti linjaamaan, kohdentamaan ja kommentoimaan paikallisesti toteutettavaa toimintaa. Työryhmä konsultoi koordinaattoreita myös sähköpostitse aina tarvittaessa. Hankkeen toimintavaiheessa sähköpostin lähettäminen oli päivittäistä. Koordinaattorit myös raportoivat työstään työryhmälle. Työryhmän jäsenet osallistuivat tarvittaessa paikallisiin tapahtumiin ja työryhmiin.

Koordinaattorit kokivat Stakesista saadun prosessiohjauksen hyvin tärkeäksi. Ohjaus auttoi tarkastelemaan toimintaa suhteessa hankkeen tavoitteisiin, arvioimaan suunnitellun toiminnan toteutettavuutta, ennakoimaan vaikuttavuutta ja seuraamuksia ja ratkaisemaan toteutuksessa eteen tulleita ongelmia. Ohjaus auttoi myös sitomaan yhteen oman paikkakunnan konkreettista toimintaa valtakunnallisiin prosesseihin.

Hämeenlinnan ja Jyväskylän avaintoimijat sekä Stakesin työryhmä kokoonoutuivat vuosittain myös yhteiseen työkokoukseen miettimään hankkeen etenemistä ja paikallista toimintaa. Koordinaattoreille tapaamiset olivat tärkeitä, koska niissä oli mahdollista tavata toisen hankeseudun toimijoita ja peilata seutujen toimintaa suhteessa hankkeen tavoitteisiin. Kesällä 2005 hankkeen kärki kokoontui Hämeenlinnassa, jouluna 2005 Tampereella ja kesällä 2007 Jyväskylässä.

11 Jatkuvuus: Pakka muuttuu valtakunnalliseksi

Jatkuvuuden turvaaminen

Pakan toimintakautena kansallisen tason politiikkavirtaukset vaikuttivat Pakassa omaksuttujen tavoitteiden laajaan leviämiseen. Alkoholielinkeinon vastuullisuus ja ikäraja-problematiikka olivat vahvasti esillä kansallisessa Alkoholiohjelmassa, jonka osa Pakka-hanke oli. Alkoholin myynnin vastuukysymyksistä alaikäisille myynnin estäminen olivat myös kaupan tavoitteissa voimakkaasti esillä, humalaisille myynti vähemmän. Yhtenä taustamotiivina oli todennäköisesti Päivittäistavara-kaupan liiton pitkäaikainen tavoite saada päivittäistavara-kaupoille oikeudet viininmyyntiin (ks. www.paivittaistavara-kauppa.fi). Osoittautumalla vastuullisen alkoholikaupan taitajiksi elintarvikeliikkeet todennäköisesti parantaisivat mahdollisuuksiaan saada viinin myyntioikeudet. Myös yleinen mielipide tuomitsi alaikäisille myynnin.

Toisaalta paikallisessa ehkäisevässä päihdetyössä vallitsi eräänlainen ”lama”. Pitkään jatkunut resurssipula, organisaatioiden hajaannus, vastuusuhteitten epäselvyys ja myös itse ehkäisevän päihdetyön käsitteen hämärtyminen loivat väsymystä ja näköalattomuutta kentälle (ks. Warpenius 2002; Karlsson et al. 2003; Holmila 2002a; Warsell ja Mustalampi 2002). Pakka heijasti ilmeisesti ajattelua, johon monella paikkakunnalla oli jo valmiutta, joskaan ei ehkä uskallusta eikä osaamista. Onnistunut käytännön esimerkki kiinnosti siis myös muiden alueiden kuin Pakka-interventiopaikkakuntien toimijoita jo projektin toteutuksen aikana.

Pakka-projektin jäsenet osallistuivat aktiivisesti kokemusten levittämiseen ja tiedonvälitykseen. Pakka-koordinaattorit Irmeli Tamminen ja Minna Kesänen osallistuivat jo hankkeen aikana useisiin alueellisiin läänien ja valtakunnallisen päihdetyön verkostokokouksiin kertoen yksityiskohtaisesti Pakan työtavoista (ks. liite 9). Pakan työkaluja kuten esim. draama-koulutusta ”lainattiin” ja siitä tuli draaman esittäjille myytävä oma tuote. Hankkeen tutkimustuloksista ja siinä tehtävästä kehittämistyöstä kerrottiin vuosittain erilaisissa päihdetyön tapaamisissa, kuten Päihdepäivillä ja TerveSos-tapaamisessa ja Alkoholiohjelman kokouksissa.

Kesällä 2006, kun ostokokeiden lähtömittausten tuloksista raportoivat artikkelit ilmestyivät Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä, valtakunnallinen lehdistö kirjoitti laajasti sekä vähittäismyynti- että ravintolaostokokeiden tuloksista. Lisäksi tutkijat pitivät useita esitelmiä päihdealan valtakunnallisissa tapaamisissa, mm. Päihdepäivillä, TerveSos-päivillä ja Terve Kunta -tapaamisissa. Pakka toi muidenkin alueiden ehkäisevään päihdetyöhön uusia aineksia.

Nämä prosessit olivat arviointitutkimuksen kannalta haaste: nehen heikensivät koasetelman toimivuutta. Projektiryhmä teki kuitenkin yhdessä päätöksen, että saatuja kokemuksia ja kehitettyjä työtapoja ei ”piilotella”. Matala profiili olisi ollut vastuutonta tuhlausta, sillä yhtä edullista poliittista tilaisuutta ei ehkä taas pitkään aikaan tulisi. Piilottelu ei sitä paitsi tuntunut mahdolliselta maassa, jossa am-

mattilaisten väliset verkostot ovat hyvin kehittyneitä. Ei myöskään ollut helppoa arvioida, miten hyvin lähestymistapa leviäisi, ja kenties jossain määrin aliarvioimme kiinnostuksen määrää. Tehtäväksi jäi siis pikemminkin tutkimusmenetelmän luova kehittäminen kuin ripustautuminen ennalta suunniteltuun.

Hanke pyrki myös valmistelemaan toimintatavan hankkeen loputtua mm. neuvottelemalla asiasta sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön virkamiesten kanssa. Uusin Alkoholiohjelma (2008–2011) jatkaa osaltaan myös Pakka-mallin implementointia. Myös resurssi- ja organisaatio-ongelmista käytiin keskustelua ja siinä saavutettiin tärkeitä parannuksia. Vuoden 2008 ajaksi palkattiin kaksi uutta aluekoordinaattoria ministerin erityismäärärahalla, ja vuonna 2008 saatiin kaikkiin maan lääneihin ehkäisevän päihdetyön aluekoordinaattorien määräaikaiset toimet osana Alkoholiohjelmaa.

Vastuullinen vähittäismyynti

Kaikissa maan lääneissä alkoholivalvojat ottivat keskeiseksi toimintakohteekseen ikärajoja koskevan lainsäädännön toimeenpanon ja valvonnan lisäämisen. Myös elinkeinon omavalvonnassa on vastuullinen ote vahvistunut. Alko Oy kehitti ikärajavaltontaa mittavin kampanjoin ja koulutti syksyn 2006 aikana kaikki myyjänsä vastuulliseen myyntityöhön. Vastuullisuusopas ja myyjäpassi on otettu käyttöön. Alko tekee myös sisäisen laadun tarkkailua kaikkiin myymälöihin tavoitteena estää alaikäisten ostoyritykset. Kassajärjestelmä tuottaa tiedot kaikista kassojen tekemistä alkoholilain mukaisista ostokontrolleista. Alko myös tiedottaa näistä toimenpiteistään kuluttajille, erityisesti nuorille asiakkaille. Ikärajakontrollien määrä myyntitilanteissa on kasvanut (Alkoholiyhtiön kertomus, 2007, 13–27).

Pakka-hankkeen aikana alkoholijuomien ostoikärajojen pitävyyssuhteukset tuotiin esiin vähittäismyynnin omissa toimintaohjelmissa (Päivittäistavarakauppaliiton tiedote 12.12.2007). Päivittäistavarakauppaliitto (PTY) lanseerasi myös uudet ikärajojen valvonnasta muistuttavat tarrat kassoille ja otti Pakka-toimintamallin laajentamisen osaksi ohjelmaansa vuosiksi 2007–2011. Lääninhallitusten ja kaupan kesken perustettiin v. 2007 alkoholi-asioiden neuvotteluryhmä, jonka tuloksena on syntynyt yhteistyösuunnitelma. PTY:n toimesta myös koko maan kassajärjestelmät ja kassahenkilöstö valjastettiin 2007 ikärajatarkastuksiin (alkoholi, tupakka, rahapelit) kouluttamalla ja luomalla yhtenäisen toimiva järjestelmä. Kaikki kassahenkilöt tulevat suorittamaan myyjäpassin. Suurimmat kaupan alan ketjut ovat kehittäneet kassajärjestelmänsä tuottamaan tiedot kaikista alkoholilain mukaisista ostokontrolleista. Erityisen aloitteellinen ja aktiivinen on ollut S-ketju. Myös Kioskiliitto tehosti vastuullisen myynnin kampanjointia omissa sisäisessä tiedottamisessaan.

Paikallinen kansalaisvaikuttaminen

Pakka -seuduilla on kehittynyt myös kuntalaisten kuuleminen ja kansalaisvaikuttaminen alkoholin myyntiin. Hämeenlinnan seudulla jää kokeiluun ja jatkokehitykseen alkoholin myynnin epäkohtia koskeva ilmoituskäytäntö. Kaupungin internet-sivujen kautta on mahdollisuus ilmoittaa alkoholin myyntiin liittyvistä epäkohdista. Havainnot välitetään ehkäisevän päihdetyön koordinaattorin toimesta lääninhallituksen alkoholitarkastajille. Kansalaisia varten kokoontuu myös säännöllisesti kaikille avoin päihdefoorumi, jossa alkoholista aiheutuvia haittoja käsitellään ja keskustellaan.

Alkoholin lupalausuntokokeilun jatkaminen

Pakan rinnalla Hämeenlinnassa hankkeena toiminut ”Seudullisuus alkoholilupiinhanke ” kehitti toimivan käytännön, millä kuntien ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöt ja paikalliset viranomaiset voivat ottaa kantaa seudulle myönnettäviin alkoholin myyntilupiin. Myymälöiden ja ravintoloiden lupahakemukset, joista on odotettavissa selvää haittaa ympäristölle, voidaan luvan hakuvaiheessa jättää myöntämättä. Lupalausuntomenettelyä aiotaan jatkaa v. 2009. Lausuntomenettelyssä ovat mukana VALVIRA (aik. STTV), lääninhallituksen alkoholihallinto ja Hämeenlinnan seudun kunnat.

OSA III

ARVIOINTITUTKIMUKSEN TULOKSET

1 Tutkimusasetelma ja mittarit

Kvasikokeellista asetelmaa käytetään yleisesti yhteisöllisten interventioiden tuloksellisuuden mittaamisessa. Randomisoitu tutkimusasetelma ei yleensä sovellu näihin tutkimuksiin (Holder 2000; Biglan et al 2004; Holmila 2002b). Tämänkin tutkimuksen asetelma on kvasikokeellinen: kaksi interventioaluetta valittiin ja niille etsittiin samankaltaiset ja -kokoiset vertailualueet. Koska kyseessä on demonstraatioprojekti, jossa haetaan mallia hyvin suoritettavalle työlle, interventioalueiksi haettiin sellaisia seutuja, joilla voi olettaa olevan keskimääräistä paremmat edellytykset menestykselliseen toimintaan. (Tarkemmin tutkimuksen suorittamisesta ks. Holmila & Warpenius 2007; Holmila et al. 2008).

Tuloksellisuutta kuvaavista indikaattoreista tehtiin mittaukset sekä interventioalueilla että vertailualueilla ensin ennen toimintaa ja toisen kerran samalla menetelmällä toiminnan jälkeen. Vaikuttavuutta mitattiin sekä erillisiä toimintaosioita tarkastelevilla välillisillä tulosmittareilla että projektin kokonaisvaikuttavuutta kuvaavilla lopullisilla tuloksellisuusmittareilla.

Arvioinnin kohteena olleen toiminnan suunnittelu oli dialoginen prosessi, jossa tuli sovittaa yhteen sekä aiempien arviointitutkimusten tuottama tietämys, kansalliset alkoholiohjelman päälinjaukset (”top-down”) että paikalliset toimintatraditiot ja eri toimijaryhmien kiinnostuksen kohteet (”bottom-up”). Keskeisiä lopullisen toimintasuunnitelman muotoilijoita olivat alueelliset sosiaali- ja terveystyöntekijät, alkoholi- ja valvonnan ammattilaiset, joiden kanssa käytyä vuoropuhelua Pakka-koordinaattori organisoiti. Näillä ammattilaisilla oli ennestään runsaasti aiemmasta työstä kertynyttä kokemusta. Projektin johdosta käsin tehdyt olennaiset ennakkovalinnat liittyivätkin ennen kaikkea siihen, keihin ensimmäiseksi otettiin yhteyttä ja millaisena projektin päätavoitteet esiteltiin.

Prosessiarvioinnissa toiminnan määrää ja muotoja kuvattiin seuraavilla asioilla:

- yhteistyöverkostot, niiden luomisen prosessi ja laajuus
- yrittäjille tarjotun vastuullisen myynnin ja tarjoilun koulutukseen osallistujien määrät
- vanhemmille järjestettyjen tapahtumien osallistujien määrät
- alkoholitarkastajien valvontakäyntien määrät

- nuorten ja nuorten aikuisten aktivointi erilaisina tapahtumina ja oppilastöinä
- paikallisten toimintarakenteiden kehitys
- toiminnan laajeneminen maan muihin osiin.

Toiminnan tuloksellisuutta tarkasteltiin seuraavien mittarien avulla:

- ikärajakontrollin tehostuminen alueiden kaupoissa ja nuorten käsitykset siitä
- alkoholin sosiaalinen saatavuus (alkoholin välittäminen, vanhempien asenteet)
- humalaisille tarjoilun vähentäminen ravintoloissa ja baareissa
- nuorten aikuisten riskikäsitteet ja mielipiteet humalasta
- paikallislehtien alkoholikirjoittelu
- alaikäisten raittius
- nuorten aikuisten humalakulutuksen muutokset
- kokemukset humalan aiheuttamasta hallinnan menetyksestä ja juomisen yhteydessä sattuneet haitalliset tai ikävät tapahtumat
- poliisin tietoon tulleet väkivaltatapaukset kaupungin alueella ja ravintoloissa
- päivystyspoliklinikan yöaikaiset asiointit.

2 Prosessiarvio toiminnasta

Kahdella kokeilupaiikkakunnalla toteutettiin yhteistä Pakka-toimintamallia, jota on kuvattu edellä. Jaetuista tavoitteista ja keinoista huolimatta projektin toteutuksessa ja interventioiden painopisteissä oli paikkakuntakohtaisia eroja. Näitä tarkastellaan seuraavassa prosessiarvioinnissa. Interventioiden toteutusprosessilla on merkitystä vaikuttavuusarvioinnin kannalta. Prosessiarvioinnin tarkoituksena on ensinnäkin kuvata toteutettujen interventioiden määrällistä vaihtelua kahdella Pakka-toimintapaikkakunnalla. Toisaalta arvioinnissa tarkastellaan Pakka-vertailupaikkakuntien alkoholihaittoja ehkäiseviä toimenpiteitä.

Yhteistyöverkostot ja toimintastrategia

Kummallekin seudulle perustettiin ohjausryhmät ja alatyöryhmiä erilaisia aihealueita suunnittelemaan ja implementoimaan. Hämeenlinnassa Päihdepalvelut oli jo kymmenen vuoden ajan järjestänyt kaupungintalolla kaikille avoimia Päihdefoorumi-keskustelutilaisuuksia, ja yksikön työntekijöillä oli hyvät verkostot ennalta ehkäisevän työn alalla. Yhteistyöllä virkamiesten, poliittisten päättäjien, alueen oppilaitosten, median ja kansalaisjärjestöjen kanssa oli siis jo perinteitä. Niinpä ohjausryhmän toiminta käynnistyi jo perustamissyksynä ja työryhmien toiminta aktiivisesti jo ensimmäisenä kokonaisena toimintavuonna 2005.

Jyväskylässä vastaavia verkostoja ei ollut olemassa Pakka-hankkeen alkaessa. Niinpä toiminta Jyväskylän seudulla ei päässyt yhtä nopeasti vauhtiin kuin Hämeenlinnan seudulla. Projektikoordinaattori sai vain vähän tukea alueen muilta päihdetoimijoilta, läänin alkoholitarkastajia lukuun ottamatta. Ensimmäisinä vuosina tehtiin harharetkiä mm. raittiustoiminnan ja seudullisen päihdestrategian suuntaan.

Taulukko 2. Yhteistyöverkostot ja työryhmät

Kokoontumisten lkm	Hämeenlinna					Jyväskylä				
	2004	2005	2006	2007	Yht	2004	2005	2006	2007	Yht
Ohjausryhmä	1	3	2	3	9	-	3	2	2	7
Tarjontatyöryhmä	-	6	7	6	19	-	4	4	3	11
Kysyntätyöryhmä	-	7	8	6	21	-	-	-	-	-
Organisaatiotyöryhmä	-	6	4	3	13	-	-	-	4	4
Ehkäisevän päihdetyön ryhmä	1	6	8	5	20	1	3	6	-	10

Aivan uutta Pakka-hankkeessa oli alkoholialan yrittäjien mukaan saaminen yhteistyöelimiin. Tätä varten Hämeenlinnassa perustettiin tarjontatyöryhmä. Tarjontatyöryhmä vakiintui vuoden 2006 aikana, toiminnan luonne muuttui konsultaatiosta enemmän yhdessä tekemiseen ja se toimii edelleen. Työryhmässä on poliisin, läänin, Alkon, Palvelualan ammattiliittojen, ravintolayrittäjien ja -ammattilaisten sekä vähittäiskaupan edustus. Ryhmä kokoontui 19 kertaa hankkeen aikana. Kun Jyväskylässä perustettiin sekä ravintoloiden että vähittäiskaupan edustajien ”tarjonta”-työryhmät, niihin ei Hämeenlinnan tapaan heti nimetty pysyviä edustajia, vaan ryhmät olivat kaikille toimijoille avoimia keskustelufoorumeja. Väljärajaisia tapaamisia oli hankkeen aikana 11 kertaa.

Muista työryhmistä Hämeenlinnassa kysyntätyöryhmä paneutui lähinnä nuorten alkoholin käytön ehkäisyyn (kaikkiaan 21 kokousta) ja organisaatioryhmä seudullisen päihde-ehkäisyn rakenteellisiin kysymyksiin (kaikkiaan 13 kokousta). Jyväskylässä vastaavia ryhmiä ei ollut, mutta viimeisenä toimintavuonna seudun avainhenkilöt kokoontuivat miettimään seudullisen koordinaation rakenteellisia kysymyksiä (4 kokousta). Seudun kuntien ehkäisevän päihdetyön tekijät kokoontuivat hankkeen aikana 20 kertaa Hämeenlinnassa ja 10 kertaa Jyväskylässä.

Seutuyhteistyön mutkikkuus näkyi pulmina myös Pakka-hankkeen käynnistämässä ja toiminnassa. Jyväskylässä kunnat eivät alkuvaiheessa saaneet riittävästi tietoa siitä, että seututason elin oli päättänyt ”heidän puolestaan” lähteä mukaan hankkeeseen. Ainoastaan Päihdepalvelusäätien peruskunnat olivat hyvin informoituja. Osa seudun kunnista jäi siis alkuvaiheessa ”ulkokehään”. Lisäksi Jyväskylän kaupungissa Pakka-hankkeen sijoittuminen yksityiseen Päihdepalvelusäätioon kaupungin omien elinten ulkopuolelle mutkisti yhteistyösuhteita. Pakka-koordinaattorilla kului paljon työtä perusverkottumisessa.

Hämeenlinnassa taas seudullisen yhteistyöelimen päätös ei sitonut yksittäisiä kuntia, joten asiaa oli käsiteltävä kunkin kunnan omassa lautakunnassa. Etuna tästä oli se, että tieto kulki välittömästi kuhunkin kuntaan asti, mutta varjopuolena oli rinnakkainen ja päällekkäinen hallinnollinen käsittely, jota vielä sekoitti samanlainen, valtionhallinnon sisällä koordinoimaton kumppanuusprosessi Kansallisen alkoholiohjelman kanssa.

Paikalliset rakenteet

Päihdehaittojen ehkäisy kuuluu kuntien tehtäviin. Pakka-kysely kuitenkin osoitti, että kansalaiset eivät juuri koe vaikuttavansa. Heillä ei myöskään ole tietoa asioista. Kaikkien neljän alueen asukkaista vain kuusi prosenttia koki pystyvänsä vaikuttamaan oman paikkakuntansa alkoholipoliittiseen päätöksentekoon edes jonkin verran, 68 prosenttia ei lainkaan ja 26 prosenttia ei osannut vastata. Lomakkeella ei pyydetty arvioimaan, pitäisikö tällaista vaikutusvaltaa vastaajan mielestä olla. Asukkailta kuitenkin kysyttiin, oliko kunnilla heidän mielestään riittävästi vaikutusvaltaa anniskelu- ja myyntilupien myöntämisessä ja valvonnassa. Enemmistö

kaikkien neljän alueen asukkaista, naiset useammin kuin miehet, vastasi, että ”en osaa sanoa”. Rungas viidennes piti kunnan vaikutusvaltaa sopivana ja noin 15 prosenttia riittämättömänä. Yleiskuvaksi jäi, että paikallinen alkoholipolitiikka on tavallisille kansalaisille hyvin etäinen asia.

Tutkijat tekivät paikallisten alkoholiolojen ja toimintaehtojen erikoisiantuntijoiden keskuudessa ryhmähaastattelun (Holmila, Warpenius & Tigerstedt 2006). Haastattelussa paikalliset toimijat asetettiin keskelle alkoholipolitiikan ja ehkäisevän päihdetyön tekemistä ja heitä keskustelutettiin alkoholihaittojen ehkäisyn ratkaisu- ja toteuttamistavoista sekä niiden paikallisista, kansallisista ja kulttuurisista ehdoista. Kaikkien ryhmien haastateltavilla oli samantapaisia näkemyksiä paikallisen alkoholipolitiikan nykytilasta ja vaikeuksista. Analyysi toi kuitenkin esiin eroja ryhmien ”voimaantumisessa” ja kuvasi toimivan paikallisen alkoholipolitiikan mallin ulottuvuudet. Jyväskylän seudun avaintoimijoiden ryhmähaastattelut toivat esille, että paikallisten koalitioiden muodostaminen oli edelleen alkuvaiheessa. Hajanainen keskustelu heijasti voimattomuutta, vastuun palauttamista kansalaisille ja eri toimintamuotojen polarisoitumista enemmänkin kilpaileviksi kuin toisiinsa tukeviksi ennaltaehkäisyn muodoiksi.

Hämeenlinnassa keskusteluryhmien jäsenet olivat työskennelleet vuosia yhdessä näiden asioiden parissa, ja heidän oli helpompi saada myös ryhmäkeskustelussa esille selkeä ja yhtenäinen ehkäisevän päihdetyön käsite. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että valtion politiikka tukee paikallista työtä. ”Voimaantuneen” ryhmän ajattelussa yhdistyivät kansalaisten osallistaminen, paikallisten alkoholimarkkinoiden säätely ja kuntien asukkailleen antamat hyvinvointipalvelut. Toimivalle mallille ovat ominaisia paikallisen tason erityisyyden näkeminen, vision ja keinojen johdonmukaisuus sekä usko vaikutusmahdollisuuksiin. Tässäkään visiossa alkoholihaittojen ehkäisy ei ole yksinkertaista. Mutta – haastateltavien sanoin – ”meillä ajatellaan, että näille asioille voidaan tehdä jotain”. (Holmila et al. 2006, 608.)

Yhteenvedona voi todeta, että kun asiaa tarkastellaan työryhmien kokousmäärien valossa, Hämeenlinnan toimintarakenteet olivat pysyvämpiä, toimijat laajemmin sitoutuneita ja aktiivisempia kuin Jyväskylän. Aktiivisesti kokoontuvien ryhmien kääntöpuolena on kysymys verkostoitumisen ja yhteistoiminnan itsetarkoitukseellisuudesta. Institutionaalisen jatkuvuuden kannalta Hämeenlinnan vahva verkostopanos on ilmeinen, toisaalta Jyväskylässä interventiot toteutettiin vähemmillä organisatorisilla ja rakenteellisilla järjestelyillä.

Yhteisömobilisaatio ja media

Paikallista väestön alkoholitietoisuuteen ja toimintamalleihin pyrittiin vaikuttamaan yhteisöä aktivoivien seminaarein ja paikallisiin päihdefoorumein. Paikallispoliittiseen päätöksentekoon tahdottiin vaikuttaa esittelemällä paikallisia alkoholioloja kuntakäynnillä valtuustoissa. Lisäksi mediatyöllä tehtiin alkoholiasiat näkyviksi paikallisyhteisön tasolla.

TAULUKKO 3. Yhteisömobilisaatio ja media

Toimenpide	Hämeenlinna					Jyväskylä				
	2004	2005	2006	2007	Yht	2004	2005	2006	2007	Yht
Päihdefoorumit	3	3	2	3	11	-	1	-	-	1
Teemaseminaarit	2	1	3	2	8	2	1	1	2	6
Kuntapäätäjät/käynnit	-	1	2	-	3	-	-	-	-	-

Erityisesti Hämeenlinnassa hyödynnettiin jo aiemmin luotuja käytäntöjä paikallisten alkoholihaittojen tematiikan esille nostamiseksi väestön, ammattilaisten ja päättäjien tietoisuuteen. Hyvä esimerkki tästä ovat jo perinteeksi muodostuneet seudulliset päihdefoorumit. Pakka-hankkeen tematiikkaan liittyviä päihdefoorumeita järjestettiin Hämeenlinnassa yhteensä 11 kertaa, ja niihin liittyi mediatiedottaminen. Jyväskylässä vastaavaa rakennetta ei ollut olemassa. Niinpä kansalaisfoorumi jäi kertaluonteiseksi kokeiluksi vuonna 2005, mutta tyrehtyi tämän jälkeen.

Myös teemaseminaareilla tavoiteltiin paikallisia asukkaita ja toimijoita. Vaihtelevien alkoholiaiheiden tiimoilta seminaareja järjestettiin Hämeenlinnassa 8 ja Jyväskylässä 6 kertaa. Teemaseminaareilla saavutettiin myös paikallisia nuoria aikuisia humalajuomisen riskejä käsittelevissä tapahtumissa. Pakan tilaisuuksista ja tapahtumista järjestettiin tiedotustilaisuuksia kansalliselle ja paikalliselle medialle. Tiedotus oli systemaattista, vaikka yksittäiset tiedotustilanteet jäivät usein kertaluonteisiksi yhteisöä aktivoiviksi ponnistuksiksi. Esimerkiksi syksyllä 2004 Jyväskylän seudulla ja sen verrokissa tehtiin humalaisille tarjoilun ostokoemittaukset ravintoloissa, baareissa, pubeissa ja yökerhoissa. Samana syksynä tehtiin ostokokeet vähittäismyymälöihin Hämeenlinnassa. Ostokokeet herättivät runsaasti kiinnostusta niin mediassa kuin Pakan ympärille kerätyissä toimijaryhmissä. Ostokokeiden lähtökohta mittausta oli siis tärkeä interventio, joka suuntasi projektin toimintaa.

Kaiken kaikkiaan Pakan omia teemaseminaareja järjestettiin kummallakin kokeilupaiikkakunnalla yhtä taajaan. Sitä vastoin Hämeenlinnassa päihdefoorumi ja sitä kautta avautunut paikallinen julkisuus olivat suuri etu yhteisömobilisaatiossa Jyväskylään verrattuna. Mediatiedottamisen osalta seutukunnat olivat tasavahvoja, projektin loppua kohden tiedotustoiminta oli myös usein seutujen yhteistä toimintaa.

Kertaluonteisin kampanjoin ja tempauksin kiinnitettiin huomiota humalajuomisen ja alaikäisten juomisen haitallisuuteen. Näitä on tarkemmin esitelty edellä toimintamalli-osiossa. Kampanjoiden merkitystä on vaikea yksilöidä, mutta toimijoiden kokemuksen mukaan niillä on tärkeä rooli toimijoiden sitouttamisessa ja innostamisessa.

Vastuullinen myynti- ja anniskelukoulutus

Alkoholiyrittäjien vastuullista myyntiä ja anniskelua edistettiin koulutuksin. Hämeenlinnan seudulla järjestettiin myymälähenkilökunnalle tarkoitettu draamamuotoinen koulutus (”Kassan kautta”) ja kummallakin kokeiluseudulla ravintolahenkilökunnan draamaa ja luennointia yhdistävä omavalvontakoulutus (”Osaamista anniskeluun – kunnossa kotiin”). (www.lampotila.fi/palvelut.htm).

Vähittäismyyntikoulutukset tavoittivat Hämeenlinnassa 277 kaupan alalla toimivaa henkilöä. Vuoden 2005 syksyllä muutamat vähittäiskaupan kauppaketjut tilasivat Pakan koulutuspakettia sisäiseen koulutuskäyttöön, mikä helpotti työntekijöiden osallistumista työajalla tapahtuviin tilaisuuksiin, joita oli yhteensä 10. Jyväskylässä ei järjestetty vähittäismyyntikoulutusta. (Taulukko 4.)

Syksyllä 2005 Pakka järjesti ensimmäisen vastuullisen anniskelun koulutuksen ravintoloiden työntekijöille. Kaiken kaikkiaan Jyväskylässä järjestettiin 12 koulutuskertaa, joissa yhteensä osallistujia oli 344. Vastaavasti Hämeenlinnassa koulutuksia järjestettiin neljä kertaa ja osallistujia oli 248. Hämeenlinnan suuri osallistujamäärä suhteessa koulutuskertojen vähäiseen määrään selittyy ravintola-alan oppilaitosten aktiivisuudesta: merkittävä osa koulutukseen osallistuneista oli alan opiskelijoita. (Taulukko 5.)

Vastuullisen myynnin ja anniskelun koulutuksissa kokeiluseutujen välillä oli alun perin työnjako, jossa Hämeenlinna keskittyi ensin vähittäismyyntiin ja Jyväskylä anniskeluun. Tämän käynnistämävaiheen jälkeen tarkoituksena oli siirtää toimintamallit ristiin seudulta toiselle. Käytännössä Hämeenlinnan seutu kehitti ja toteutti kummatkin koulutuspaketit Jyväskylän keskittyessä anniskelukoulutuksiin.

TAULUKKO 4. Vastuullisen myynnin koulutukset

Vähittäismyynti	Hämeenlinna					Jyväskylä				
	2004	2005	2006	2007	Yht	2004	2005	2006	2007	Yht
Koulutusten lkm	-	3	4	3	10	-	-	-	-	-
Osallistujien lkm	-	122	123	32	277	-	-	-	-	-

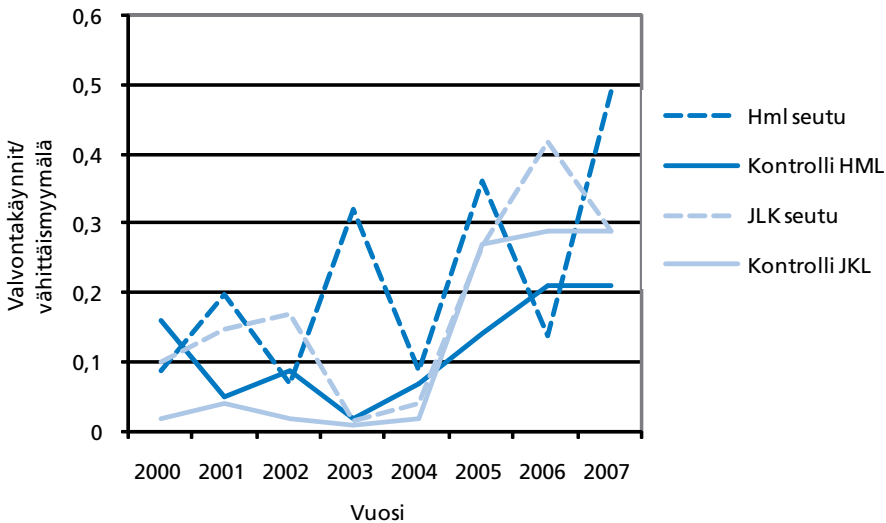
TAULUKKO 5. Vastuullisen anniskelun koulutukset

Anniskelu	Hämeenlinna					Jyväskylä				
	2004	2005	2006	2007	Yht	2004	2005	2006	2007	Yht
Koulutusten lkm	-	1	2	1	4	-	1	6	5	12
Osallistujien lkm	-	81	134	33	248	-	15	159	170	344

Alkoholitarkastajien valvontakäynnit ja viranomaisvalvonta

Läänin alkoholivalvonta ja seudun poliisi toimivat kiinteässä vuorovaikutuksessa elinkeinon kanssa omavalvonnan kehittämiseksi ja toisaalta valvonnan tehostamiseksi. Poliisin edustaja oli mukana työryhmissä, ja poliisin toimesta järjestettiin kaksi tehostettua valvontaiskua, joissa kiinnitettiin erityisesti huomiota alaikäisten nuorten juomiseen ja alkoholin välittämiseen heille. Toiminnassa pyrittiin luomaan koulutuksen ja valvonnan sykli, jossa suostuttelua ja sanktioita käytetään vuorotellen toimintatapojen muuttamisessa. Tehovalvonnat ajoitettiin niin, että ne tukisivat kysynnän ja tarjonnan rajoittamistoimia. Kun pohdittiin alkoholin välittämistä ja päihtyneiden kontrollia erilaisissa ”välitiloissa”, jollaisia muodostuu vähittäisliikkeiden ja anniskelupaikkojen ympäristöön, mukaan tulivat myös vartiointiliikkeet.

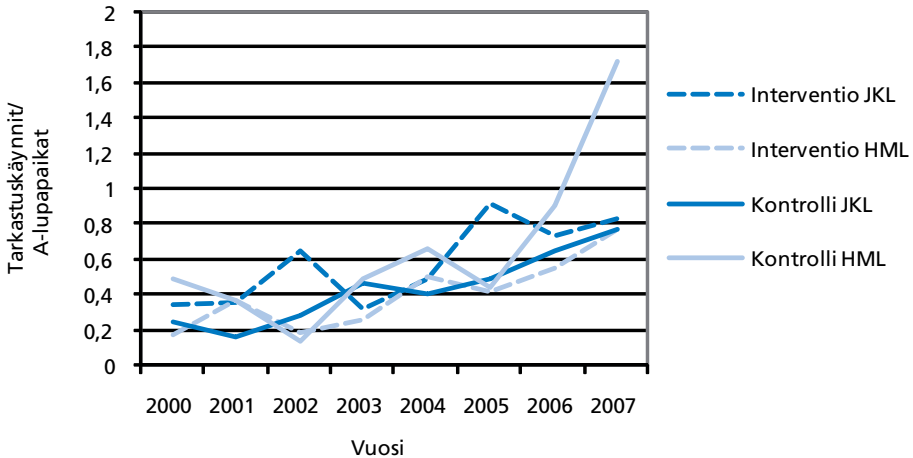
Alkoholitarkastajien valvontakäynnit vähittäismyyntilupaapaikkoihin olivat Hämeenlinnan seudulla alhaisimmillaan vuonna 2003 ja lisääntyivät sen jälkeen vuoteen 2007 asti. Vuonna 2007 tarkastuskäyntejä oli noin 0,5 kutakin vähittäismyymälöiden kokonaismäärää kohti, eli kuhunkin myymälään tehtiin yksi tarkastuskäynti keskimäärin joka toinen vuosi, mikä oli enemmän kuin Hämeenlinnan vertailupaikkakunnalla (kuvio 3).

KUVIO 3. Alkoholitarkastajien valvontakäynnit vähittäismyyntilupaapaikkoihin

Myös A-luvat omaaviin (lupa anniskella kaikkia alkoholijuomia) ravintoloihin tehdyt tarkastuskäynnit kasvoivat Hämeenlinnassa tasaisesti vuoden 2001 pohjalukemista. Vuonna 2007 käyntejä oli noin 0,8 per ravintola, siis selvästi enemmän kuin

vähittäismyymälöissä. Hämeenlinnan kontrollipaikkakunnalla ravintolatarkastukset lisääntyivät vielä enemmän, ja niitä oli vuonna 2007 noin 1,7 per ravintola (kuvio 4).

KUVIO 4. Alkoholitarkastajien valvontakäynnit A-anniskelupaikkoihin

Läänin alkoholitarkastajien valvontakäynnit anniskelupaikkoihin ja vähittäismyymintapaikkoihin lisääntyivät Jyväskylän seudulla. Erityisen voimakasta kasvu oli vähittäismyymälöihin suuntautuvien tarkastusten määrissä vuosina 2004–2006: 0,04 käynnistä per myymälä määrä kymmenkertaistui 0,4 käyntiin kutakin myymälää kohti (ks. kuvio 3). Myös anniskelupaikkoihin suuntautuneet tarkastuskäynnit lähes kaksinkertaistui (vuonna 2004 niitä oli 0,49 per ravintola ja vuonna 2007 jo 0,83 per ravintola). (Ks. kuvio 4).

Alkoholitarkastajien käyntien lisäksi Hämeenlinnassa järjestettiin vuosittain kaksi tehovalvontaiskua, joissa poliisi, ehkäisevän päihdetyön ammattilaiset ja alkoholihallinnon viranomaiset tekivät yhteistyötä. Lisäksi vuodesta 2004 Hämeenlinnan kihlakunnan poliisilaitoksen johdolla oli toiminut myös Ankkuri- projekti, joka pyrki puuttumaan varhaisessa vaiheessa alaikäisten rikolliseen käyttäytymiseen, vähentämään perheväkivaltaa ja lisäämään sisäistä turvallisuutta moniammatillisella yhteistyöllä (www.intermin/hankkeet/ankkuri). Tämä projekti vaikutti samansuuntaisesti kuin Pakka mm. katuväkivaltaan ja nuorten miesten humalahaittoihin. Vuodesta 2007 toiminta on vakinaistunut osaksi alueen pysyvää työtä.

Alkoholitarkastajien valvonta tehostui siis sekä Pakka-toiminta- että kontrolliseuduilla. Kaiken kaikkiaan alkoholihallinnon desentralisaatio vuonna 2004 on merkinnyt viranomaisvalvonnan tehostumista koko maassa (Holmila & Warpenius 2009). Hämeenlinnan erityisvahvuus olivat tehovalvontatapahtumat, jotka oli aloitettu jo ennen Pakka-hankkeen alkamista.

Nuorten vanhemmat ja koulujen ehkäisevä työ

Yksi ensimmäisistä Pakka-hankkeen toimista Hämeenlinnan seudulla oli vanhempaindraaman räätälöinti Pakka-hankkeen tavoitteita tukemaan. Vanhempaindraamalla pyrittiin myöhentämään alaikäisten alkoholikokeiluja ja tiukentamaan alkoholin saatavuutta mm. siten, että vanhemmat eivät välittäisi alkoholia lapsilleen ja että he valvoisivat lastensa toimia tarkemmin ja keskustelisivat heidän kanssaan alkoholin käytöstä. Draama käsitteli alkoholin kokeilua, alkoholin saatavuutta ja päihderiippuvuuden syntymistä ja kesti noin 2 tuntia. Myös Jyväskylässä aloitettiin Hämeenlinnan Pakan kehittämät ”Työkaluja vanhemmuuden reppuun” -vanhempainillat vuonna 2006.

Hämeenlinnassa osallistuneita vanhempia oli yhteensä vähän yli tuhat seudun kaikissa kahdeksassa kunnassa. Tilaisuuksia järjestettiin yhteensä 22. Seudun pienten kuntien kouluissa osallistujia oli vähän koulutusta kohden. Jyväskylän vanhempainilloissa kävi vuosina 2006–2007 yhteensä 1 371 vanhempaa, ja niitä järjestettiin kaikkiaan 9 kertaa, kussakin seutukunnan kunnassa ainakin kerran. Seutujen väkilukuun suhteutettuna Hämeenlinnan seudun vanhempainillat saavuttivat suuremman osan vanhemmista kuin Jyväskylän seudun. (Taulukko 6.)

Hämeenlinnassa Pakka-hanke panosti myös koulujen ehkäisevään päihdetyöhön. Kouluissa sekä pyrittiin puuttumaan suoraan nuorten juomiseen että tuettiin nuorten omaehtoista raittiutta. Seudun kouluterveydenhoitajia koulutettiin käyttämään ns. ”adsume”-mittaria nuorten alkoholin käytön haittojen havaitsemiseen ja puheeksi ottoon. Hämeenlinnan koululaisia puolestaan haastettiin kampanjan avulla keskustelemaan alkoholin välittämisen haitallisuudesta. Lisäksi Hämeenlinnan seudun nuorisotoimen kanssa kehitettiin yhteisen välittämisen malli kaikkiin nuorisotiloihin ja nuorisotoimen järjestämiin tapahtumiin. Jyväskylässä erityisiä Pakka-interventioita kouluissa ei tehty vanhempaindraamojen lisäksi.

TAULUKKO 6. Nuorten vanhemmille suunnatut draamakoulutukset

Toimenpide	Hämeenlinna					Jyväskylä				
	2004	2005	2006	2007	Yht	2004	2005	2006	2007	Yht
Koulutusten lkm	-	17	3	2	22	-	-	2	7	9
Osallistujien lkm	-	900	70	56	1 026	-	-	630	741	1 371

Vertailualueiden toiminta

Hämeenlinnan vertailualue

Kuten edellä todettiin, Pakka- hankkeen ikäraja-problematiikka ei rajoittunut toimintapaikkakunnille, vaan oli osa kansallista huolta ja liikehdintää. Pakka-projektissa koe- ja vertailupaikkakunnat sijaitsivat saman läänin alueella, vaikkakin eri alueyksiköissä. Koko läänin alkoholivalvonta tehostui. Valvontakäynnit vähittäismyyntilupaikkoihin (oikeus myydä enintään 4,7 tilavuusprosenttia alkoholia sisältäviä juomia) kasvoivat vuoden 2001 pohjalukemista vuoden 2007 0,2 käyntiin per myymälä, mikä kuitenkin on vielä selvästi vähemmän kuin vastaava luku Hämeenlinnassa (0,5). (ks. kuvio 3) Tarkastuskäynnit A-luvat omaaviin ravintoloihin kehittyivät verrokissa vuoteen 2005 tasaisesti aika lailla samalla tavoin kuin Hämeenlinnassa, minkä jälkeen tapahtui voimakas kasvu. Käyntejä oli vuonna 2007 noin 1,7 per ravintola (ks. kuvio 4).

Oma vaikutuksensa lienee myös ollut ammattilaisten välisellä tiedonvälityksellä ja yhteistyöllä. Hämeenlinnan verrokin alueella toimiva asiantuntija totesi tutkijan tekemässä puhelinhaastattelussa, että hän oli alkuvaiheessa mukana Pakan toiminnassa Hämeenlinnassa ja oli vuosien mittaan seurannut projektin toimintaa. Vertailupaikkakunnan koulutustilaisuuksissa oli kuultu Hämeenlinnan edustajia, ja projekti oli monella tavalla antanut eväitä myös tämä alueen toiminnalle. (Asiantuntijahaastattelut 10.10.2007 ja 19.10.2007.)

Muutenkin kysymys alaikäisille myynnin rajoittamisesta ja omavalvonnan kehittämistä oli myös läänin tässä toimipisteessä ollut jo pidemmän aikaa keskiössä. Verrokki erosi Hämeenlinnan alueesta kuitenkin siinä, että siellä alkoholi-hallinnon ja perinteisen, kysyntään vaikuttavan ehkäisytyön välillä on kuitenkin ollut vain vähän yhteistyötä. Yhteistyö yrittäjien ja läänin kanssa oli suunnitelmisaa (Asiantuntijahaastattelu 9.10.2007).

Jyväskylän vertailualue

Jyväskylän alueen verrokialueella ei ollut kokonaisia ehkäisevän päihdetyön virkoja, ja sen keskuskaupungissa työtä tehtiin kysynnän ehkäisyn kentällä ainoastaan vapaaehtoisuuspohjalla. Seudullista yhteistyötä ei myöskään ollut ehkäisevän päihdetyön tekijöiden kesken. Sen sijaan läänin alkoholihallinnossa oli aktiivisia alkoholitarkastajia, jotka pyrkivät haittojen ennaltaehkäisyyn ja myös kuntarajat ylittävään yhteistyöhön. Toiminta oli ennen kaikkea yrittäjien koulutusta ja omavalvonnan kehittämisen tukemista. Alkoholihallinnon verkostot tällä seudulla muodostuivat ennen kaikkea poliisista, yrittäjistä ja kansalaisjärjestöistä. Yhteys kuntapäätäjisiin oli vähäistä ja alkoholihallinnon edustajan näkemyksen mukaan kontakteja oli vaikea saada (Asiantuntijahaastattelu 17.10.2007).

Jyväskylän seudun Pakka-toiminta vaikutti myös verrokkialueella: Jyväskylän seudun alkoholitarkastajien kanssa oli vilkasta tiedonvaihtoa, ja Pakka-hankkeen aineistoja käytettiin myös verrokkialueen koulutuksessa ja tiedotuksessa. Lisäksi alueella toteutettiin samanlaista vastuullisen myynnin koulutusta kuin Hämeenlinnassa, jopa samojen näyttelijöiden toimesta. Pakka-tutkimuksen koeeasetelma ”vuoti” siis myös Jyväskylän verrokin suuntaan.

Verrokkialueen alkoholivalvonta kasvoi sekä 2000-luvun alun pohjalukemista ja seurasi Jyväskylän seudun kehitystä, kuitenkin jonkin verran alemmalla tasolla (ks. kuviot 3 ja 4).

Yhteenveto prosessiarviosta

Verrattuna kontrollipaikkakuntiin Pakan eritysvahvuus ja -kontribuutio olivat yhteistyön rakenteellisessa koordinoinnissa sekä erilaisessa tiedotustoiminnassa (koulutuksessa, kampanjoissa ja mediatyössä), joilla alkoholijuomien saatavuuden sääntely nostettiin osaksi paikallista ehkäisevää päihdetyötä. Tällaista viranomais-toimintaa tukevaa erityispanostusta ei tutkimuksen vertailualueilla ollut.

Jotkut toiminnot tehostuivat sekä Pakka-toiminta- että kontrollialueilla. Vanhempiin koulujen kautta suuntautuvaa ehkäisevää päihdetyötä tehtiin myös kontrollialueilla, ainakin jossain mitassa. Viranomaisvalvonnan tehostuminen oli myös kansallinen ilmiö Pakka-toimintavuosina (Holmila & Warpenius 2009). Taulukoon 7 on koottu Pakka-hankkeen toimenpiteet osalohkoittain toiminta- ja vertailualueilla.

Pakka-toimintapaikkakuntien keskinäiset erot näkyvät taulukossa 8 (s. 80). Hämeenlinna oli Jyväskylää aktiivisempi yhteistyön rakenteiden luomisessa, väestöön kohdistuvassa yhteisövaikuttamisessa ja vähittäismyyntiin kohdistuvassa koulutuksessa. Myös kouluissa tehty ehkäisevä päihdetyö oli monipuolisempaa kuin Jyväskylässä. Toisaalta Jyväskylä keskittyi anniskelun vastuullisuuden tehostamiseen, mikä toteutui hyvin.

Yksi projektiin liittyneen arvioinnin haittapuoli lienee ollut se, että kahden paikkakunnan vertailu johti toimintaa haittaavaan kilpailuun (vrt. Cook & Campbell 1979). Toimijoille syntyi paineita olla ”se paras”. Vasta vuoden 2006 aikana päästiin siihen, että Pakka-alueet lakkasivat kilpailemasta keskenään ja koordinaattorit aloittivat aktiivisen ja täysin avoimen yhteistyön, esimerkiksi yhteisen aineistotuotannon, kokemusten jaon ja kontaktien jakamisen.

Kaiken kaikkiaan Pakka-toiminta oli laajempaa ja kokonaisvaltaisempaa Hämeenlinnan seudulla. Tähän vaikuttivat alueella hankkeen alussa jo olemassa olleet rakenteet ja toimintakulttuuri. Niinpä on mahdollista, että Pakka-hanke heijastuu myös tulosuuttujissa, joita tarkastellaan seuraavassa luvussa.

TAULUKKO 7. Toimenpiteet Paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka) -hankkeessa, interventio- ja kontrollialueet 2004–2007

Alue	Yhteistoimintarakenteet	Yhteisömobiliisaatio ja media	Vastuullisen myynnin ja anniskelun koulutukset	Kampanjat	Viranomaisvalvonta ja sanktiot	Vanhemmat
JKL Interventio	Yhteistyöryhmät seminaarit päihdefoorumit	Seminaarit nuorille aikuisille, mediatiedotus Ei valtuustokäyntejä	Noin puolet anniskelulupa- paikoista osallistui koulutukseen Ei vähittäismyyntikoulutusta	Asiakasarvioinnit, kauppakadun appro, vastuullisen yrittäjän palkitseminen	Tehostuneet valvontakäynnit ja lisääntyneet sanktiot	Draamakoulutus välittämisestä
HML Interventio	Erittäin aktiiviset yhteistyöryhmät, seminaarit, päihdefoorumit	Seminaarit nuorille aikuisille, mediatiedotus Kuntavaltuustokäynnit	Koulutettu noin 60 % anniskelupaikoista ja 50 % vähittäismyymälöistä	Asiakasarvioinnit, hauska ilta ravintolassa, puhallutukset, vastuullisen yrittäjän palkitseminen	Tehostuneet valvontakäynnit ja lisääntyneet sanktiot joka toinen vuosi, tehovalvontakampanjat	Draamakoulutus välittämisestä
JKL Kontrolli	Ei erityisrakenteita	Ei mediatyötä/valtuustovaikuttamista	Ei erityiskoulutusta	Ei kampanjoita, Alkon tiedotus	Tehostuneet valvontakäynnit ja lisääntyneet sanktiot	Koulujen ehkäisevä päihdetyö
HML Kontrolli	Ei erityisiä rakenteita	Ei mediatyötä/valtuustovaikuttamista	Ei erityiskoulutusta	Ei kampanjoita, Alkon tiedotus	Tehostuneet valvontakäynnit ja lisääntyneet sanktiot	Koulujen ehkäisevä päihdetyö

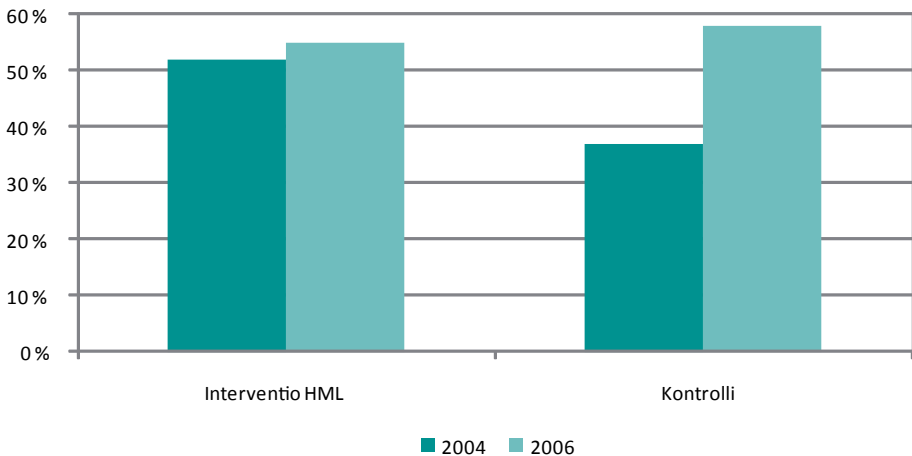
TAULUKKO 8. Toimenpiteiden intensiteetti Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeessa 2004–2007 interventio- ja kontrollialueilla.

Alue	Yhteistoimintarakenteet	Viranomaisvalvontaanniskelussa	Viranomaisvalvontavähittäismyynnissä	Koulutusanniskelu	Koulutusvähittäismyynti	Kampanjat	Vanhemmat ja koulut	Yhteisö-mobilisaatio ja media
JKL Interventio	+++	+++	+++	++++	-	+++	+++	+++
HML Interventio	+++++	++	+++	+++	++++	++++	++++	++++
JKL Kontrolli	-	++	+++	-		-	+	-
HML Kontrolli	-	+++++	++	-		-	+	-

3 Vaikutukset toimintaan ja rakenteisiin

Ikärajakontrolli tehostui Hämeenlinnan seudun kaupoissa

Ikärajakontrollin toimivuutta mitattiin ostokokeiden avulla Hämeenlinnan ja verokkiseutukunnan alueella (Karlsson et al. 2008; Holmila et al. 2005). Niitä tehtiin vähittäismyymälöihin neljän päivän aikana marraskuussa 2004 ja loka/marraskuussa 2006 eli ennen interventioita ja niiden jälkeen. Ostokokeita tehtiin elintarvikekauppoihin, huoltoasemille, kioskeihin, joilla oli alkoholin vähittäismyyntilupa, sekä Alkoihin. Ostokokeiden avulla pyrittiin testaamaan, miten hyvin ikärajakontrollin periaatteet toteutuvat käytännössä eli miten herkästi nuorilta kysytään papereita ja miten usein heille myydään tai ollaan myymättä alkoholia. Vastaavaa mittausta ei tehty Jyväskylän seutukunnassa (kuvio 5).

KUVIO 5. Vaikutukset alaikäisille myyntiin; koeostajalle myymisestä kieltäytyminen

Tulokseksi saatiin, että alaikäisten alkoholin saanti kaupoista oli vaikeutunut niin Pakan kokeilupaiikkakunnilla kuin vertailualueillakin. Vuonna 2004 Hämeenlinnan nuorten tekemistä alkoholinostoyrityksistä epäonnistui 52 prosenttia, eli noin joka toisella kerralla myyjä kieltäytyi myymästä koeostajalle. Vuonna 2006 kieltoprosentti oli noussut 55 prosenttiin. Hämeenlinnan hyvä lähtötaso selittyy ainakin osittain koealueen aktiivisesta paikallistoiminnasta jo ennen Pakka-hankkeen alkua. Esimerkkinä tästä paikallistoiminnasta oli vuonna 2003 käynnistetty K-18-projekti, jonka tarkoituksena oli edistää vastuullista alkoholin myyntiä, anniskelua ja ikärajojen pitävyyttä eli samoja tavoitteita kuin Pakka-hankkeessa.

Vertailupaikkakunnalla kontrolli kiristyi selvästi, 37 prosentista 58 prosenttiin. Kieltoprosentti nousi siis suurin piirtein samalle tasolle kuin Hämeenlinnan seudulla oltuaan vuonna 2004 huomattavasti alempana. Kehitys selittyy verrokkipaikkakunnan valvonnan tehostumisesta ja Pakka-intervention ”valumisesta” saman läänin alueella toimivalle kontrollipaikkakunnalle (Holmila et al. 2008) sekä samanaikaisesta, maanlaajuisesta vähittäiskaupan ikärajakampanjoinnista.

Kouluterveyskyselyssä (<http://www.stakes.fi/kouluterveys>) vastaajina olevilta 14–18-vuotiailta kysyttiin heidän käsitystään alkoholin ja siiderin ostamisen helpoudesta oman paikkakunnan vähittäismyyntipisteistä. Tulokset ovat samansuuntaisia ostokokeen tulosten kanssa: nuorten oli entistä vaikeampi hankkia alkoholi-juomia, ei vain Hämeenlinnassa, vaan myös sen verrokkipaikkakunnalla (taulukko 9).

Alaikäisiltä vaikuttavien asiakkaiden iän tarkistaminen tehostui projektin aikana Hämeenlinnan ja sen verrokin Alkoissa, ravintoloissa, kioskeissa ja huoltoasemilla. Ainoastaan Hämeenlinnan vähittäiskaupoissa tällaista tehostumista ei tapahtunut. Sen verrokissakin, jossa laiminlyönnin taso oli alun pitäen hyvin korkea, tapahtui vain vähän paranemista.

TAULUKKO 9. Miten helppoa ikäistesi on nykyisin ostaa keskiolutta kotisi lähikaupoista, kioskeista tai huoltoasemilta? Kouluterveystutkimus, 14–18-vuotiaat, %

	Interventio HML		Kontrolli		Interventio JKL		Kontrolli	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Hyvin helppoa	19	12	19	9	18	14	19	13
Melko helppoa	45	39	45	35	50	41	48	38
Melko vaikeaa	30	39	30	44	28	35	28	38
Hyvin vaikeaa	6	10	6	12	4	10	5	10
p(χ^2)	***	***	***	***	***	***	***	***

*** p = 0.001, ** p = 0.01, * p = 0.05

TAULUKKO 10. Niiden alle 25-vuotiaiden vastaajien osuus, joita ei ole pyydetty todistamaan ikäänsä alkoholin oston tai ravintolaan saapumisen yhteydessä, PAKKA-kysely, %

	Ravintola/baari		Alko		Vähittäiskauppa		Kioski/huoltoas	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Interventio HML	25	21	27	15	41	42	56	48
Kontrolli HML	24	19	33	25	54	50	73	61
Interventio JKL	17	20	24	15	46	38	62	42
Kontrolli JKL	22	24	29	13	51	47	65	60

Alkoholin välittäminen ja tarjoaminen alaikäisille: sosiaalinen saatavuus tiukentui

Pakka pyrki vaikuttamaan niin vanhempien kuin 18 vuotta täyttäneiden kavereiden asenteisiin, jotta he eivät välittäisi alkoholia alaikäisille. Useimmitenhan alaikäiset saavat juomia kavereiltaan ja sisaruksilta sekä myös kotoa ja vanhemmilta. Ei siis riitä, että myyjät kieltäytyvät myymästä alaikäisille. Esimerkiksi Hämeenlinnassa 77 prosenttia 15-vuotiaista sanoi saaneensa edellisen juomiskerran juomat kaverilta (Holmila et al. 2008). Kaveripiirin sisällä vallitsevat solidaarisuuden säännöt määrittävät, milloin ja kenelle alkoholia välitetään (Simonen & Tigerstedt 2006).

Molemmilla interventioalueilla niiden nuorten aikuisten lukumäärä, jotka ilmoittivat välittäneensä juomia sisaruksille, laski. Kontrollialueilla ei tässä tapahtunut merkitseviä muutoksia. Hämeenlinnan kontrollissa niiden määrä, jotka olivat välittäneet alkoholia jollekin muulle alaikäiselle, laski tilastollisesti merkitsevässä määrin. Vain muutama prosentti alaikäisten vanhemmista ilmoitti kyselyssä ostaneensa lapsilleen alkoholia, eikä tässä tapahtunut projektin aikana merkittävää muutosta millään tarkastelluista paikkakunnista. (Taulukko 11.)

Myös asenteet alaikäisten alkoholin käyttöä kohtaan muuttuivat Hämeenlinnassa ja Jyväskylässä merkitsevästi. Alaikäisten alkoholin käyttöä vanhempien seurassa pidettiin entistä harvemmin sopivana. Jyväskylän verrokin asukkaiden asenteet kiristyivät myös aterialla juomisen suhteen. (Taulukko 12, s. 84.)

TAULUKKO 11. Onko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana itse ostanut tai hankkinut alkoholijuomia alle 18-vuotiaalle? Pakka-kysely, alle 25-v. vastaajat, %

	Interventio HML		Kontrolli		Interventio JKL		Kontrolli	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Sisarelle tai veljelle	11	5*	4	5	8	4*	2	5
Jollekin muulle	13	10	13	6*	8	7	9	13

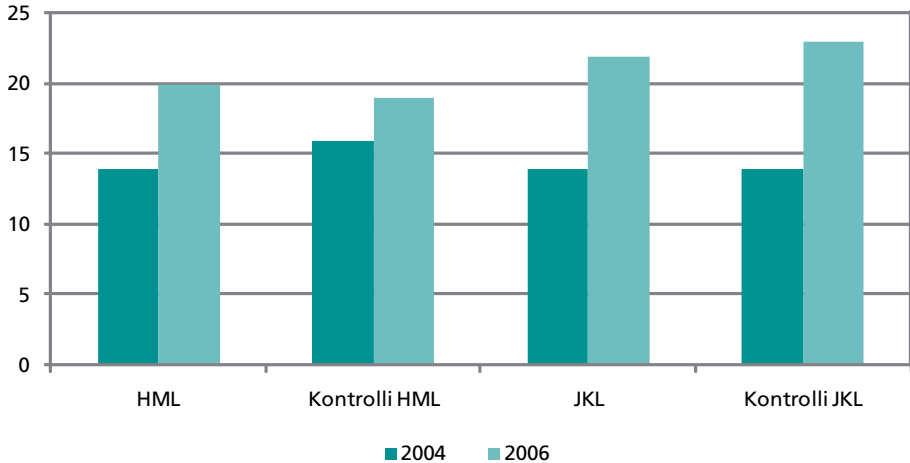
* $p \leq 0.05$

TAULUKKO 12. Miten hyvin tai huonosti mielestänne 15-vuotiaan sopii juoda pullo olutta tai lasillinen viiniä vanhempien läsnä ollessa? Pakka-kysely, kaikki vastaajat, %

	Vanhempien kanssa kotona aterialla								Perhejuhlissa vanhempien läsnä ollessa							
	Interv HML		Kontr HML		Interv JKL		Kontr JKL		Interv HML		Kontr HML		Interv JKL		Kontr JKL	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
erittäin huonosti	24	29	30	32	27	31	29	35	24	29	30	32	25	31	29	33
melko huonosti	25	28	25	28	25	25	27	26	25	28	25	28	25	25	26	27
melko hyvin	38	33	33	32	35	34	32	30	38	33	33	32	38	34	34	31
erittäin hyvin	13	10	12	8	13	11	12	9	13	10	12	8	12	10	11	9
p(χ^2)	.0076*		.0699		0.2024		0.0353*		.0076*		.0699		.0087*		.0587	

*** p = 0.001, ** p = 0.01, * p = 0.05

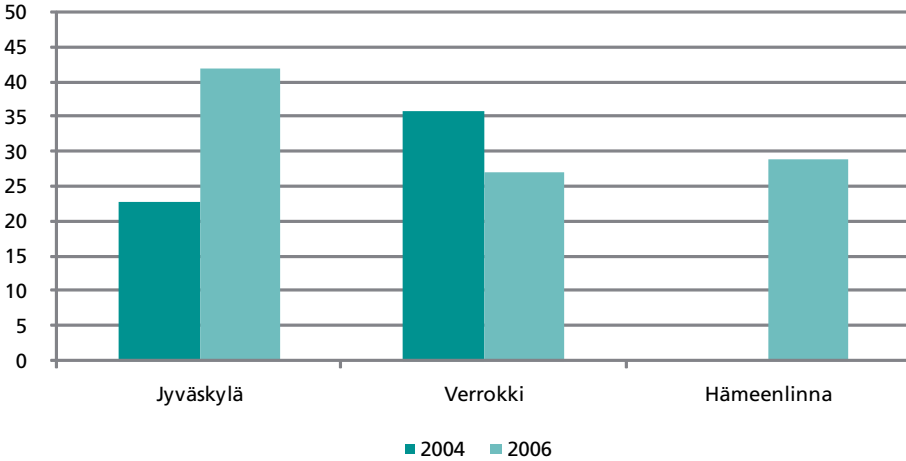
Alkoholilain merkittävyys riippuu osittain siitä, miten uskottavana sen toimeenpanoa pidetään. Pakka-kyselyssä kysyttiin vastaajien mielipiteitä väitteestä ”Alaikäisille myymisestä kiinni jäämisen riski on paikkakunnalla suuri tai aika suuri”. Tulokset on esitetty kuviossa 6.

KUVIO 6. Mielipide todennäköisyydestä jäädä kiinni alkoholin välittämisestä alaikäiselle

Humalaisille anniskelu väheni Jyväskylässä

Ravintoloissa, baareissa, pubeissa ja yökerhoissa tehtiin ostokokeita Jyväskylän ja sen verrokin alueilla. Tulokset osoittavat, että humalaisille anniskelua on mahdollista vähentää yhdistämällä viranomaisvalvontaa, tarjoiluhenkilökunnan koulutusta ja mielipidevaikuttamista. Humalaisille tarjoilu väheni Jyväskylän seudulla Pakka-vuosien aikana tilastollisesti merkitsevästi enemmän kuin vertailualueella. Humalaisille anniskelun kontrolli tiukkeni erityisesti baareissa ja pubeissa (ks. kuvio 7). Tuloksien tarkempi tarkastelu osoitti että varsinkin nuoret tarjoilijat, jotka lähtötilanteessa noudattivat lakia huonommin, lisäsivät anniskelukieltoja. Yökerhoissa tarjoilijoiden toiminnassa ei kuitenkaan tapahtunut paranemista, vaan siellä humalaisille tarjoilu oli myös jälkimittauksessa enemmänkin sääntö kuin poikkeus. (Warpenius 2005; Warpenius et al. 2008.)

KUVIO 7. Vaikutukset humalaisille anniskeluun: koeostajalle tarjoilusta kieltäytyminen

Kun anniskelukäyttäytymisen muutoksia tarkastellaan yhteydessä alkoholivalvonnan aktiivisuudessa tapahtuneisiin muutoksiin, voidaan todeta, että valvonnan lisääntyminen on keskeinen syy vastuullisen alkoholinmyynnin periaatteiden noudattamiseen. Jyväskylän seudun alkoholitarkastajat olivat erityisen aktiivisia juuri ennen ostokokeen jälkimittausta vuonna 2006 lisäten valvontaa. Kontrollialueellakin valvonta kasvoi, mutta vähemmän ja hiukan myöhemmin.

Paikallislehtien alkoholiaiheiset kirjoitukset

Lehdistöanalyysia varten kerättiin kaikki alkoholiaiheiset lehtikirjoitukset ajalta 1.1.2004–31.12.2007 Pakka-seutujen paikallislehdistä: Hämeen Sanomista (HäSa) ja Keskisuomalaisesta (KS). Ajanjakso kattaa Paikallinen alkoholipolitiikka -hankkeen toimintakauden. Toisaalta sen aikajänne on alkoholiverojen alennuksesta keväällä 2004 verojen nostoon vuodenvaihteessa 2007.

Alkoholiaiheinen kirjoittelu oli molemmissa lehdissä vilkasta: Hämeen Sanomista (HäSa) aineistoon kertyi 1 111 lehtileikettä ja Keskisuomalaisesta (KS) 2 222 lehtileikettä. Paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka) -hanketta käsiteltiin yksilöidysti Hämeen Sanomissa 33 jutussa (3,0 % kaikista alkoholiaiheisistä lehtikirjoituksista) ja Keskisuomalaisessa 21 jutussa (0,9 % kaikista alkoholiaiheisistä lehtikirjoituksista). Pakan näkyvyys oli siis suurempaa Hämeenlinnan kuin Jyväskylän paikallislehden julkisuudessa.

Molempien paikallislehtien kirjoittelussa korostui haittanäkökulma alkoholi-asioidiin. Kaikista alkoholiaiheisistä lehtikirjoituksista 73 % (HäSa) ja 77 % (KS) käsitteli alkoholin haittoja tai vahingollisia vaikutuksia yhteiskunnalle, lähiyhteis-

sölle tai yksilölle. Tässä suhteessa Hämeenlinnan ja Jyväskylän lehtikirjoitukset eivät poikenneet toisistaan.

Hämeen Sanomien alkoholiaiheisista lehtikirjoituksista 34 % (373 kpl) käsittelee nimenomaan Hämeenlinnan seudun alkoholiasioita ja Keski-suomalaisessa 42 % (927 kpl) jutuista käsittelee alkoholiaiheita Jyväskylän seudulla. Jyväskylän alkoholiasioita käsittelevistä jutuista miltei puolet koski rattijuopumuksia, Hämeen Sanomissa vastaava osuus oli vajaa kolmannes (taulukko 13). Hämeen Sanomien seudullisia alkoholioloja käsittelevä kirjoittelu painottui alkoholipolitiikkaan ja ehkäisevään päihdetyöhön useammin kuin Keski-suomalaisen. Näitä kirjoituksia oli Hämeen Sanomissa yhteensä 29 % ja Keski-suomalaisessa 12 % kaikista seutua koskevista alkoholiaiheisistä kirjoituksista.

TAULUKKO 13. Hämeenlinnan ja Jyväskylän seutujen alkoholiasioita käsittelevien lehtikirjoitusten sisällöt, % kaikista seutua koskevista lehtileikkeistä

	HäSa	KS
Alkoholipolitiikka	13	6
Ehkäisevä päihdetyö	16	6
Sosiaaliset ongelmat	15	11
Rattijuopumus	27	49
Hoito	5	3
Viihde	22	23
Muu	4	2
Yhteensä	100 (n = 373)	100 (n = 927)

Paikallisasioiden uutisoinnissa Hämeen Sanomissa ja Keski-suomalaisessa oli joitain eroja lehtikirjoitusten tyyppien mukaan (taulukko 14.). Hämeen Sanomat uutisoi seudun alkoholiasioita Keski-suomalaisesta näkyvämmiin, sillä Hämeen Sanomissa 44 % paikallisista alkoholijutuista oli uutisia ja 20 % pikku-uutisia (ts. yhden palstan lehtijuttuja), kun taas Keski-suomalaisessa uutisia oli 26 % ja pikku-uutisia 46 % paikallisjutuista. Seudun alkoholiasioita käsitteleviä mielipidekirjoituksia oli Hämeen Sanomissa prosentuaalisesti enemmän kuin Keski-suomalaisessa, mielipidekirjoitusten lukumäärissä lehdet olivat tasoissa (53 kirjoitusta Hämeen Sanomissa ja 54 Keski-suomalaisessa).

TAULUKKO 14. Hämeenlinnan ja Jyväskylän seutujen alkoholiasioita käsittelevien lehtikirjoitusten tyypit, % kaikista seutua koskevista lehtileikkeistä

	HäSa	KS
Pikku-uutinen	20	46
Uutinen	44	26
Viihdeuutinen	19	22
Mielilpide	14	6
Pääkirjoitus	0,3	0
Kolumni	2	0,5
Muu	1	0
Yhteensä	100 (n = 373)	100 (n = 927)

Paikallislehtien välillä oli selvä ero tavassa, jolla kirjoituksissa otettiin kantaa alkoholiasioihin.

Hämeen Sanomien kaikista alkoholiaiheisista kirjoituksista 39 prosentissa asetettiin kannattamaan alkoholihaittoihin puuttumista. Vastaava osuus Keskisuomalaisessa oli 23 % (taulukko 15). Keskisuomalaisen linja alkoholiaiheissa kirjoittelussa oli korostetun neutraali: 72 % julkaistuista jutuista ei ottanut kantaa alkoholin kulutuksen tai haittojen sääntelyyn vaan esitti ilmiöt neutraalisti. Vastaavasti neutraalien kirjoitusten osuus Hämeen Sanomissa oli 55 %. Molemmissa lehdissä julkaistiin hyvin vähän kirjoituksia, joissa asetettiin vastustamaan alkoholipoliittisia rajoituksia tai kyseenalaistettiin yhteiskunnan tai lähiyhteisön oikeus puuttua alkoholihaittoihin. Ainoastaan prosentti kummankin lehden alkoholiaiheisista jutuista on luokiteltavissa rajoitusten vastaisiksi.

TAULUKKO 15. Alkoholiaiheisten lehtikirjoitusten kanta alkoholihaittoihin puuttumiseen (Hämeen Sanomissa ja Keskisuomalaisessa), % kaikista lehtileikkeistä

	HäSa	KS
Alkoholihaittoihin pitää puuttua	39	23
Neutraali	55	72
Alkoholihaittoihin puuttuminen ei ole suotavaa	1	1
Kanta moniselitteinen	5	4
Yhteensä	100 (n = 1 111)	100 (n = 2 222)

Yhteenvedona voi todeta, että Hämeenlinnan seudulla Pakka-hanke oli Jyväskylää tiheämmin esillä paikallislehdissä. Alkoholiaiheiset kirjoitukset Hämeen Sanomissa asettuivat Keskisuomalaista useammin kannattamaan alkoholipoliittisia rajoituksia tai alkoholihaittoihin puuttuvia toimenpiteitä. Seudun alkoholioiloja koskevista jutuista Hämeenlinnassa käsiteltiin alkoholipoliitikkaa ja ehkäisevää päihdetyötä Jyväskylää useammin. Myös Hämeen Sanomien uutisointi seudun alkoholiasioissa oli juttutyyppin mukaan Keskisuomalaista näkyvämpää. On kuitenkin huomattava, että Keskisuomalainen on kaiken kaikkiaan Hämeen Sanomia isompi lehti. Myös alkoholiaiheisia juttuja oli Keskisuomalaisessa kaksi kertaa niin paljon kuin Hämeen Sanomissa, ja seutua käsitteleviä alkoholiaiheisiä juttuja enemmän kuin kaksi kertaa niin paljon kuin Hämeen Sanomissa. Niinpä artikkelien lukumäärissä laskettuna alkoholiasiat olivat varsin ”yhteiskuntavastuullisesti” esillä myös Keskisuomalaisessa.

4 Vaikutukset alkoholin käyttöön, riskikäsitteisiin ja haittoihin

Humalajuominen, itse raportoidut alkoholihaitat ja riskitietoisuus

Taulukkoon 16 on kerätty tietoja nuorten alkoholin käytön muutoksista interventio- ja kontrollipaikkakunnilla. Kustakin mittarista on laskettu muutoksen suuruus ennen Pakka-interventioita ja niiden jälkeen.

Kouluterveysaineistosta saadut tiedot osoittavat, että 14–18-vuotiaiden keskuudessa raittius lisääntyi niin Pakka-interventioalueilla kuin kontrollialueilla. Tulos on yhdenmukainen kansallisen trendin kanssa (Ahlström et al. 2008). Muutosta ei voi pitää yksin Pakka-projektin tuottamana. Pakka oli kuitenkin yksi niistä tekijöistä, jotka ylläpitivät kansallista ja alueellista keskustelua ja toimintaa alaikäisten juomisen haitallisuudesta. Pakka-kyselyn avulla voi tarkastella myös raittiuden yleisyyttä hieman vanhempien eli 18–24-vuotiaiden keskuudessa. Tämänikäisten keskuudessa raitistumistrendi näkyy selvimmin Hämeenlinnan ja sen verrokin nuorten miesten ja myös Hämeenlinnan verrokin naisten keskuudessa, mutta muutos ei minkään ryhmän kohdalla ollut tilastollisesti merkitsevää.

Humalakulutusta mitattiin kysymällä, kuinka monta alkoholiannosta vastaa tavallisesti joi kerralla, ja laskemalla yli riskirajan (miehillä 7 annosta ja naisilla 5 annosta) tavallisesti juovien prosenttiosuudet. Projektin aikana tapahtui positiivista kehitystä erityisesti Hämeenlinnassa, jossa humalajuomisen osuus laski niin nuorten miesten kuin naistenkin keskuudessa. Sama muutos on näkyvissä Hämeenlinnan verrokin ja Jyväskylän nuorten naisten, mutta ei miesten vastauksissa. Nämäkin tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, ja niitä voi siis pitää vain suuntaa antavina.

Vastaajilta kysyttiin myös, kuinka usein heille oli viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana sattunut alkoholin käytön yhteydessä erilaisia ikäviä asioita, kuten riitaan, tappeluun joutumista, joidenkin esineiden kadottamista, töistä myöhästymistä jne. Vastausvaihtoehdoista muodostettiin summamuuttuja, jonka arvon vaihteluväli oli 0–32. Paikkakuntia verrattiin summamuuttujan keskiarvon avulla (ks. taulukko 16). Haittakokemusten yleisyys väheni Hämeenlinnan seudun nuorten miesten ja verrokin nuorten naisten keskuudessa. Muutokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Alkoholin käyttöön liittyvän haittatietoisuuden tasoa mitattiin kysymällä haastateltavan käsitystä eri määrien nauttimiseen liittyvistä terveydellisistä tai muista riskeistä. Paikkakuntia verrattiin mittarista muodostetun summamuuttujan avulla (ks. Mustonen et al. 2006). Hämeenlinnan nuorten miesten riskitietoisuus kasvoi projektin aikana tilastollisesti merkitsevästi.

TAULUKKO 16. Alkoholin käytössä ja haitoissa sekä riskitietoisuudessa tapahtuneet muutokset, yhteenvetotaulukko

	Jälki- ja lähtömittauksen erotus (T2-T1)			
	Hämeenlinna	Verrokki	Jyväskylä	Verrokki
Raittiiden osuus				
14–18-vuotiaat pojat (%)	+10***	+12***	+10***	+10***
14–18-vuotiaat tytöt (%)	+14***	+10***	+9***	+11***
Raittiiden osuus				
15–24-vuotiaat pojat (%)	+7	+12	+3	+5
15–24-vuotiaat tytöt (%)	+4	+8	-1	+5
Tavallinen kerta-annos				
7 tai yli, 15–24-vuotiaat pojat (%)	-9	0	+2	-2
5 tai yli, 15–24-vuotiaat tytöt (%)	-8	-9	-12	-1
Juomistilanteessa koetut haitat				
15–24-vuotiaat pojat	-0,5	-0,1	+0,3	-0,2
15–24-vuotiaat tytöt	-0,3	-0,6	-0,2	+0,1
Tietoisuus alkoholin riskeistä				
15–24-vuotiaat pojat	-0,3*	+0,3	-0,3	-0,3
15–24-vuotiaat tytöt	+0,4	-0,4	-0,3	0

*** = $p \leq 0.001$, ** = $p \leq 0.01$, * = $p \leq 0.05$

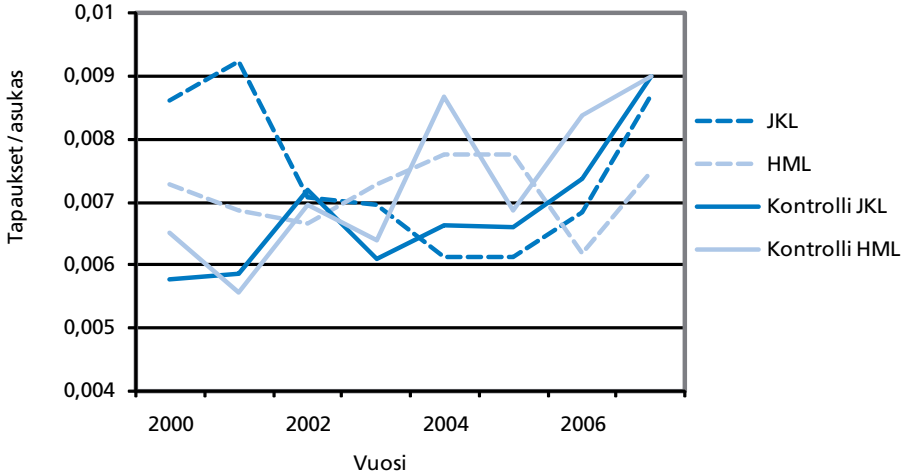
Väkivalta väheni ravintoloissa

Poliisin tietoon tulleiden väkivaltatapauksen määrät ovat tärkeä mittari Pakka-tyyppiselle toiminnalle. Väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyy usein päihtymys. Poliisitilastojen mukaan tekijä oli vuosina 2002–2006 alkoholin vaikutuksen alainen 79 prosentissa kuolemaan johtaneista väkivaltatapauksista. Muissa väkivaltatapauksissa vastaava luku oli 67 prosenttia. Ryöstöjen tekijöistä 43 prosenttia oli alkoholin vaikutuksen alaisena (Lehti et al. 2007, 49–73).

Humalassakin toteutetun väkivaltaisen teon taustalla on luonnollisesti monia syitä. Pakka-näkökulmasta erityisen keskeisiä ovat tilanteiset syyt: mahdollisuus päihtyä (esim. humalaisille tarjoilu tai myyminen), aggressioita herättävät paikka- ja ympäristötekijät (esim. tungos tai melu ravintoloissa, jonotus, seksuaalinen kilpailu) ja kontrollin puute (esim. pimeys, myöhäinen ajankohta). Väkivallan ehkäisyyn yksi keino onkin tilanteiden muuttaminen väkivaltaa vähemmän suosiviksi. Ravintolahenkilökunnan ja muiden alkoholia myyvien on kieltäydyttävä tarjoilemasta humalaisille ja myös ammattitaitoisesti reagoitava alkaviin riitoihin. Pakka-toiminta sisälsi runsaasti tällaisia toimintoja.

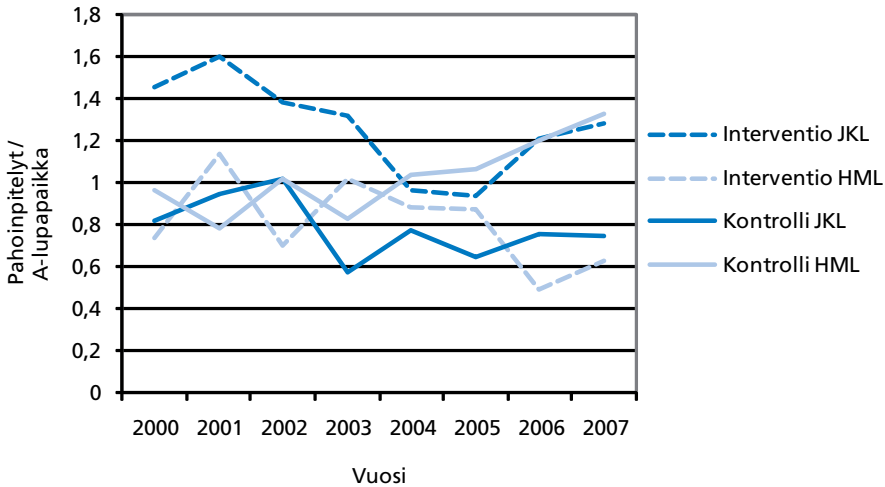
Poliisin tietoon tulleiden väkivaltatapauksen määriä tarkasteltiin niihin liittyvän paikkatiedon mukaan. Aineisto saatiin Hämeenlinnan ja Jyväskylän poliisitoimen tilastyksiköiltä.

Kuviossa 8 on esitetty poliisin tietoihin tulleiden kaikkien pahoinpitelytapauksien määrät kaupungin alueella. Laskua tapahtui Hämeenlinnassa ja sen kontrollissa vuosina 2004–2006, mutta tapauksien määrät lähtivät taas nousuun vuonna 2007. Jyväskylässä tapauksien määrä oli alhaalla vuosina 2004 ja 2005, mutta lähti sitten nousuun, samoin Jyväskylän kontrollissa.

KUVIO 8. Poliisin tietoon tulleiden väkivaltatapauksien kokonaismäärät kaupunkialueilla

Poliisin tilastoista oli mahdollista poimia tiedot väkivallan teon paikan mukaan. Ravintoloissa tehdyt pahoinpitelyt (lievät ja törkeät yhteensä) osoittivat Hämeenlinnassa laskua. Hämeenlinnan kontrollipaikkakunnalla taso pysyi ennallaan (kuvio 9). Jyväskylässä ja tämän verrokissa myös tämä indikaattori osoitti nousua. Kun siis koko kaupungin alueella tapahtuneiden pahoinpitelytapauksien määrät eivät vähentyneet Pakka-toiminnan aikana, ravintolaväkivallassa oli Hämeenlinnassa vähenemistä. Tämä tulos viittaa siihen, että ravintoloiden toimintaan tehdyt interventiot vaikuttivat Hämeenlinnassa ravintolaväkivaltaa vähentävästi (Kuvio 9).

KUVIO 9. Poliisin tietoon tulleet pahoipitelyt ravintoloissa

Vaikutukset päivystyspoliklinikalla asiointiin

Alkoholin käyttöön liittyvien vammojen ja tapaturmien määrä on tärkeä mittari haluttaessa selvittää ehkäisevien projektien tuloksellisuutta. Työn tuloksien mitaamisen yksi ongelma on ollut käytännön vaikeudet saada esimerkiksi tapaturma-aseilta tutkimusaineistoa, joka suoraan osoittaisi tapaturmapotilaiden veren alkoholipitoisuuden (Treno & Holder 1997; Young et al 2004). Päivystysasemien kiireisessä työssä on vaikeaa järjestää rutiiniluonteista alkoholimitausta. Kansainvälisessä tutkimuksessa onkin pyritty kehittämään surrogaattimittari, jotta voitaisiin arvioida alueellisten ehkäisyprojektien vaikutusta tapaturmien määrään. Useasta maasta kerätyn aineiston pohjalla tehdyn analyysin tuloksena tutkijat ovat päätyneet pitämään osuvimpana indikaattorina myöhään viikonloppuyönä tapaturmahoittoon tulleiden alle 45-vuotiaiden naimattomien miesten lukumäärää (Young et al. 2004).

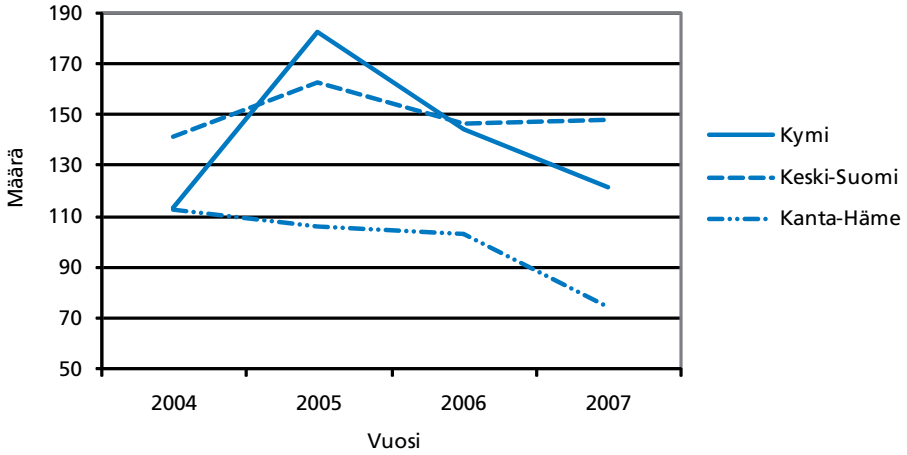
Käytössä olevat tiedot suomalaisilta ensiapuasemilta viittaavat siihen, että surrogaatin avulla voitaisiin meilläkin saada aika hyvä kuva alkoholiehoisten loukkaantumisten määrän muutoksista. Ensinnäkin tiedetään, että suomalaiset juovat alkoholia eniten viikonloppuiltoina. Juomisen vuoksi myös kuollaan useimmiten viikonloppuna, mutta kaikkein eniten humalakuolemia sattuu juhlapäyhinä. Humalaan liittyvät kuolemat ovat yleisimpiä kolmena viikonloppun päivänä, mutta etenkin lauantaina (Mäkelä et al. 2005; Mäkelä & Metso 2005). Toiseksi muutamissa aluesairaaloissa tehdyt mittaukset osoittavat, että hoitoon tulleiden korkeat veren alkoholipitoisuudet ja alkoholiin liittyvät tapaturmat ovat yleisimpiä juuri lauantain ja sunnuntain yöaikaisissa asioinneissa (Nurmi-Lüthje et al. 2007; Pohjola-Sintonen et al. 2006).

Pakka-tutkimuksessa pyydettiin tiedot interventioalueiden ja niiden kontrollialueiden yöaikaisesta (kello 23.00–6.00) päivystyksestä vastaavilta yksiköiltä vuosina 2004–2007. Jyväskylän verrokkialueen päivystyspoliklinikalta tietoja ei kuitenkaan saatu, joten tältä osin tieto puuttuu. Mukana tiedonkeruussa olivat siis Jyväskylän seudulta Keski-Suomen sairaanhoitopiirin terveyskeskusten yhteispäivystys ja erikoissairaanhoidon päivystyspoliklinikka, Hämeenlinnan seudulta Kanta-Hämeen keskussairaalan päivystyspoliklinikan Hämeenlinnan yksikkö ja Hämeenlinnan verrokin yöaikaisesta päivystyksestä vastaavat yksiköt.

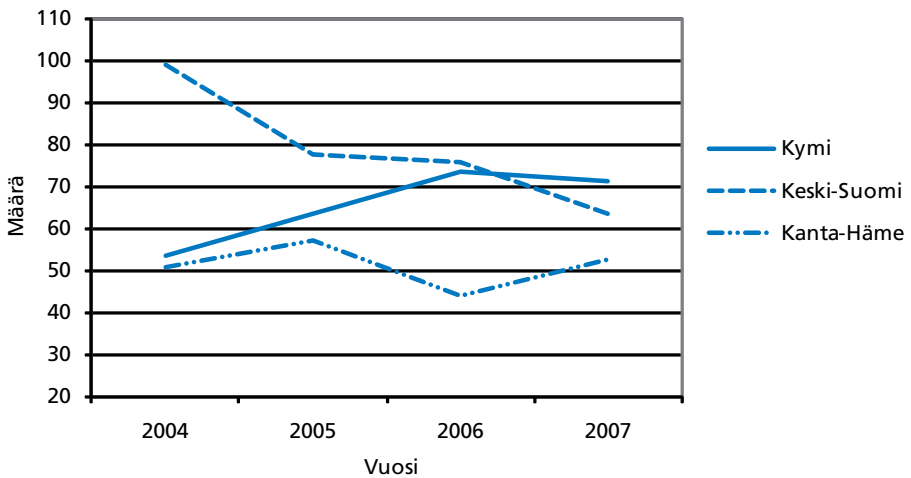
Kultakin alueelta pyydettiin 1) perjantain ja lauantain välisinä öinä vuoden aikana hoitoon tulleiden potilaiden lukumäärät kuukausittain yhteensä, 2) näistä 15–34-vuotiaiden miesten ja 3) 35–50-vuotiaiden miesten lukumäärät. Analyysissä tarkasteltiin ainoastaan miehiä koskevia tietoja. Kun tapausten kokonaismääriä tarkasteltiin kuukausittain, nähtiin, että yöaikaisten päivystystapausten määrät vaihtelevat vuoden aikana siten kuin voisi olettaa: huiput ovat vappuna, kesäkuukausina ja jouluna. Näinä aikoina myös alkoholin käyttö on runsainta (Mäkelä & Martikainen 2005). Vappu ja uusi vuosi asettuvat eri vuosina eri viikonpäiviin, ja vuosittaiset erot touko/huhtikuun ja joulutammikuun tiedoissa johtuvat tästä.

Kuvioissa 10 ja 11 on esitetty Pakka-vuosien kehitys 15–34- ja 35–50-vuotiaiden miesten osalta. Potilaskäyntejä kuvaavat luvut on suhteutettu kunkin alueen väestön kokonaismäärään.

Huomiota kiinnittää ensinnäkin lähtötasossa vuonna 2004 Hämeenlinnan seudun päivystyspotilaiden alhainen määrä verrattuna Jyväskylään. Hämeenlinnan alue ei lähtötilanteessa kuitenkaan poikennut merkittävästi verrokistaan. Merkittävää on, että nuorten miesten yöaikaisten päivystyskäyntien määrä laski Hämeenlinnan seudulla selvästi Pakka-projektin aikana. Hämeenlinnan verrokissa nuorten miesten käynnit sen sijaan kasvoivat hyppäyksenä vuonna 2005 (204 tapauksesta 328:aan) mutta lähtivät myös siellä sen jälkeen laskuun. Jyväskylän seudulla vanhempien miesten päivystyskäynnit laskivat vuoteen 2007 mennessä (251 käynnistä 161:een) ja ero Hämeenlinnan seutuun pieneni jonkin verran. Nuoremmassa eli 15–34-vuotiaiden ryhmässä ei Jyväskylässä ollut muutosta. Tulos viittaisi siihen, että Hämeenlinnan tilanne parani projektin aikana verrattuna verrokkialueeseen.

KUVIO 10. 15–34-vuotiaat yöaikaiset päivystyspotilaat; miehet 2004–2007

KUVIO 11. 35–50-vuotiaat yöaikaiset päivystyspotilaat, miehet; 2004–2007

5 Tutkimuksen rajoituksista ja kvasi-kokeellisen arviointiaselman ongelmista ja vahvuuksista

Pakka-projektin tutkimuksessa pyrittiin noudattamaan kvasi-kokeellista arviointiasetelmaa. Asetelma perustuu siihen ajatukseen, että toiminnan tuloksellisuus voidaan mitata, kun toimintapaikkakunnan olojen muutosta verrataan sellaiseen paikkakuntaan, jolla toimintaa ei ole. Verrokiksi tulee valita mahdollisimman samanlainen alue. Tällainen tutkimusasetelma on osoittautunut parhaaksi mahdolliseksi tavaksi mitata tuloksellisuuden muutosta. Siihen liittyy kuitenkin useita hyvin tunnettuja heikkouksia. Tärkeimmät näistä liittyvät vaikeuksiin hallita todellisuutta: niin interventio- kuin kontrollipaikkakunnillakin saattaa tapahtua asioita, jotka sotkevat päättelyn mahdollisuuksia. Paikallisten alkoholiehkäisyohjelmien arvioinnissa tunnettu pulma on ns. spill-over-effect (Wallin et al. 2005). Tällöin hyväksi koettu interventio otetaan käyttöön koepaikkakuntaa laajemmin.

Toinen kvasi-kokeellisen tutkimuksen yleinen pulma on tutkimusasetelman herättämä kilpailuhenki. Tietäessään olevansa mukana tutkimuksessa toimijat pyrkivät tehostetusti saavuttamaan projektin tavoitteet. Varsinkin vertailuasetelmassa kilpailuhenki voi mutkistaa tutkimuksen tavoitteenasettelua. (Cook & Campbell 1979.) Pakan vähittäismyyntiostokokeessa on erittäin todennäköistä, että verrokkipaikkakunnan keskeiset viranomaistahot olivat tietoisia tutkimusasetelmasta ja pyrkivät tehostamaan toimintaansa. Tässäkin tutkimuksessa interventio valui Pakka-paikkakunnilta vertailupaikkakunnille (”spill-over”), ja vertailupaikkakunnilla tapahtui myös Pakasta riippumatonta, päihdeoloihin mahdollisesti vaikuttavaa toimintaa (”contamination”).

Paikkakuntien välistä vertailua vaikeuttavat myös muissa kuin alkoholiloissa olevat väestörakenteen, sosiaalisten olojen jne. erot, joita on hyvin vaikea vakiodia paikallistutkimuksessa, jossa otokset jäävät väkisin aika pieniksi. Tutkimuksen aika ei sekään ollut kovin pitkä (3 vuotta) vaikka se onkin moniin muihin projekteihin verrattuna hyvä. Edellä mainitut ongelmat vaikeuttivat ennen kaikkea juomistavoissa tapahtuneiden muutosten tavoittamista.

Tutkimuksen vahvuuksia oli panostus rakenteiden ja prosessin tarkasteluun. Näistä saatiin riittävästi ja monipuolista aineistoa, jonka yhteyksiä yleiseen alkoholipoliittiseen muutokseen ja hallinnon muutoksiin on tutkimuksessa voitu tarkastella. Pakka-hankkeen toteutustapa mahdollisti kiinteän yhteyden prosessiarvioinnin ja tuloksien mittauksen välillä. Mitattavia tuloksia käytettiin toiminnan moottorina, epäkohtien osoittajana ja konkreettisten tavoitteiden yhteisen löytämisen keinona. Tutkijoiden tiivis yhteistyö toiminnan toteuttajien kanssa mahdollisti prosessia kuvaavien laadullisten aineistojen monipuolisen keräämisen ja edisti tutkijoiden ymmärrystä toiminnan luonteesta ja ehdoista sekä paikallisista erityispiirteistä.

6 Tutkimuksen yhteenveto

Paikallinen alkoholipolitiikka

Pakka edisti olennaisesti alkoholilain haittoja minimoivien, vastuullista alkoholin myyntiä edistävien määräysten toimeenpanoa interventioalueilla ja niiden kontrollialueilla. Se aktivoi vähittäiskaupan ja anniskelun alalla toimivat yrittäjät ja heidän etujärjestönsä ottamaan omavalvonnan entistä vakavammin työn alle.

Kahdesta interventioseudusta Pakka-hankkeen eri toimintamuodot ja organisoituminen olivat laajempia Hämeenlinnan seudulla. Yhteistyöverkostojen muodostumiseen ja hankkeen ripeään liikkeelle lähtöön vaikuttivat alueella jo olemassa olleet rakenteet ja toimintakulttuuri. Niinpä Hämeenlinnassa erilaiset alkoholihaittoja ehkäisevät toiminnot tukivat toisiaan monipuolisemmin kuin Jyväskylässä. Jyväskylässä toiminta keskittyi erityisesti vastuullisen anniskelun kehittämiseen, jossa onnistuttiin hyvin.

Alkoholiviranomaisten tehostunut valvonta vaikutti olennaisesti. Samanaikaisesti toteutui vähittäiskaupan oma, maanlaajuinen ikärajakampanjointi, joka oli erityisen näkyvää Alkoissa. Muutos alaikäisten alkoholin saatavuudessa tapahtui niin interventioaikkakunnilla kuin kontrollipaikkakunnillakin. Syynä tähän oli ensinnäkin projektin toiminnan ”valuminen” naapurialueille toimijoiden hyvien verkostojen ja yhteydenpidon ansiosta; vertailupaikkakunnat olivat samassa läänissä kuin koepaikkakunnat. Toiseksi kuuluminen osana valtakunnallista Alkoholihojelmaa ja keskittyminen lain implementointiin antoivat Pakalle puolivirallista luonnetta ja näkyvyyttä niin valvontaviranomaisten kuin yrittäjienkin silmissä. Pakan tutkimustulokset käynnistivät myös valtakunnallista keskustelua.

Alaikäisten alkoholin saatavuus eri mittareilla tarkastellen väheni kaikilla alueilla selvästi ja tähän kohdistuva valvonta tehostui. Saatavuuden väheneminen koski niin varsinaista alkoholikauppaa kuin myös alkoholin epävirallista (laitonta) välittämistä alaikäisille ystävien ja perheen toimesta. Myös asukkaiden mielipiteet ja asenteet alaikäisten juomisen suotavuudesta kiristyivät. Pakka-projektin aikana interventioalueiden ja kontrollialueiden väestön mielipiteet muuttuivat alaikäisten juomisen suhteen rajoittavammiksi. Muutos saattaa myös koskea koko maata, ja Pakka-interventioiden rooli tässä muutoksessa on mahdollisesti välillinen. Pakan konkreettinen ote, käytännönläheiset toimintatavat ja median osoittama kiinnostus antavat syyn olettaa, että se oli mukana muutoksen aikaansaamisessa, vaikka yhteyttä ei voidakaan suoraan osoittaa.

Humalaisille anniskelussa tapahtui vähenemistä interventioalueista vain Jyväskylässä, ei sen kontrollipaikkakunnalla. Jyväskylässäkään vähenemistä ei tapahtunut yökerhoissa. Hämeenlinnasta vastaavia tietoja ei ole. Mahdollisesti humalaisille tarjoilun kieltävä laki on vaikeammin implementoitavissa ja vahvasti ristiriidassa

vallitsevan humalahakuisen kulttuurin kanssa. Tulos viittaa siihen, että humalakontrolli on vaikeampi tavoite kuin alaikäisten juomisen vähentäminen.

Pakka selkiytti ja kehitti alueellisten toimijoiden ehkäisevän päihdetyön mallia, työlle asetettavia tavoitteita ja aluehallinnon rakenteita ehkäisevässä työssä. Sen antama kokemus vahvisti eri viranomaistahot, yrittäjät ja kansalaiset yhdistävien yhteisökoalitoiden merkittävyyttä, alkoholin myynnin valvonnan keskeisyyttä ja yhteisöllistä lähestymistapaa. Paikalliset ennalta ehkäisevän toiminnan rakenteet ovat edelleen heikot, ja kansalaiset eivät koe vaikuttavansa alueittensa alkoholipolitiikkaan juuri mitenkään. Hämeenlinnan seudun asiantuntijat toivat haastattelussa esiin selkeän käsityksen paikallisen toiminnan luonteesta ja mahdollisuuksista. Tämän ”voimaantuneen” ryhmän ajattelussa yhdistyivät kansalaisten osallistaminen, paikallisten alkoholimarkkinoiden säätely ja kuntien asukkailleen antamat hyvinvointipalvelut.

Lehtikirjoittelun seuranta osoitti, että Pakka-hanke oli Hämeenlinnan seudulla Jyväskylän seutua useammin esillä paikallislehdissä. Alkoholiaiheet kirjoitukset Hämeen Sanomissa asettuivat Keskisuomalaista useammin kannattamaan alkoholipoliittisia rajoituksia tai alkoholihaittoihin puuttuvia mielipiteitä. Hämeen Sanomien voidaan tässä nähdä heijastelevan Hämeenlinnan seudun päihdetyön voimakasta roolia yhteisössään.

Vaikutukset alueiden alkoholihaittoihin

Pakan toiminnan kesto, noin kolme vuotta, on lyhyt alkoholin käytön muutosten näkökulmasta. Oletus olikin, että alkoholin käyttöä ja alkoholihaittoja kuvaavissa mittareissa ei tapahtuisi mitään kovin radikaaleja muutoksia. Tutkimus sovelsi ns. triangulaation menetelmää, jossa useiden eri mittareiden avulla pyritään saamaan esille trendejä, jotka yksittäisillä muuttujilla mitattuna jäävät liian heikoiksi ja tilastollisesti ei-merkittviksi.

Tulokset osoittivat ensinnäkin, että Pakka-projektin aikana alaikäisten raittius lisääntyi. Tämä ei johdu Pakan toiminnasta, vaan on yleisempi trendi, jota Pakan käynnistämä keskustelu todennäköisesti kuitenkin tuki ja vahvisti. Myös hiukan vanhempien eli 18–24-vuotiaiden joukossa raittius lisääntyi, mutta ei tilastollisesti merkitsevässä määrin. Eniten muutosta oli Hämeenlinnan nuorten miesten keskuudessa ja Hämeenlinnan verrokissa.

Hämeenlinnan seudun ravintoloissa ja välittömästi niiden edustalla tapahtuneet väkivaltatapaukset vähenivät samalla, kun koko kaupungin alueella väkivaltatapaukset kasvoivat, niin kuin muillakin alueilla. Hämeenlinnan seudulla nuorten 15–34-vuotiaiden miesten yöaikaiset päivystyspoliklinikalla asioinnit vähenivät enemmän kuin verrokissa. Tulos viittaa siihen, että Hämeenlinnan tilanne parani projektin aikana enemmän kuin verrokissa.

Humalakulutuksen ja itse raportoitujen alkoholihaittojen suhteen projektin aikana tapahtui positiivista kehitystä erityisesti Hämeenlinnassa, mutta tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Hämeenlinnan nuorten miesten tietoisuus alkoholin runsaan käytön riskeistä sen sijaan kasvoi tilastollisesti merkitsevässä määrin.

Vaikutukset nuorten ja nuorten aikuisten alkoholihaittoihin ovat siis melko viitteellisiä, joskin jotkin tulokset ovat lupaavia. Hämeenlinnan nuoria miehiä koskevien tietojen nouseminen esille yhdenmukaisena eri mittareita käytettäessä vahvistaa käsitystä, että kyseessä saattaa olla todellinen muutos. Tätä vahvistaa myös prosessiarviossa saatu kuva Hämeenlinnan seudun vahvasta toiminnasta.

OSA IV

KESKUSTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Alkoholihaittojen ehkäisy on Suomessa ollut keskeisesti valtion keskushallinnon vastuualuetta. Alkoholilolaja säädeltiin vuosikymmenet pitkälti valtioneuvoston toimesta yhteistyössä alkoholimonopolin kanssa. Keskeisiä välineitä ovat olleet vero- ja hintapolitiikka sekä alkoholin myynnin ja anniskelun rajoitukset.

Valtion vahva rooli alkoholihaittojen torjunnassa on johtanut siihen, että ehkäisytoimenpiteet kuntatasolla ovat jääneet melko vieraaksi työalueeksi. Vuosittain tehdään kuntien sosiaali- ja terveysjohtajille kysely, ns. terveysbarometri. Tulokset osoittavat, että alkoholihaitat ja niiden aiheuttamat haittakustannukset kyllä tunnetaan ja tiedetään paikallisella tasolla. Ehkäisevän työn organisointi, toteuttaminen ja kohdentaminen ovat silti olleet monella tavalla ongelmallisia. Kuntien sosiaali- ja terveystoimen ominta vastuualuetta ovat olleet päihdeongelmallisista huolehtiminen ja päihdepalveluiden järjestäminen.

Viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana kunnista on lähes kokonaan saaneerattu ne ainoatkin rakenteet, joiden varassa myös ehkäisevää päihdetyötä voisi harjoittaa. Vaikka raittiustyö- ja päihdehuoltolait edelleen velvoittavat kuntia huolehtimaan myös päihdehaittojen ehkäisystä, ovat todelliset ehkäisytoimet jääneet kuntien ja järjestöjen vapaaehtoisuuden varaan ilman riittävää resursointia. Tähän asti paikallinen ehkäisevä päihdetyö on sekä strategioiden ja hankkeiden että toiminnan tasolla kohdistunut pääasiassa päihteiden kysynnän ehkäisyyn.

Pakka-hanke kehitti seututason alkoholihaittojen torjuntaan toimintamallin, jossa ehkäisevä työ pohjaa laajaan yhteistyöhön paikallisten toimijoiden kesken. Uutena painotuksena oli alkoholin saatavuuteen liittyvien rajoittamis- ja valvontatoimien tehostaminen, mikä toi paikalliseen ehkäisevään päihdetyöhön uuden näkökulman. Tavoitteina olivat alaikäisten alkoholin saatavuuden estäminen ja humalajuomisen vähentäminen. Mukaan ehkäisytyöhön saatiin alkoholivalvonta sekä vähittäiskauppa ja ravintolat. Pakka-toiminnan painopiste oli alkoholin saatavuutta rajoittavien, haittoja minimoivien alkoholilakien toimeenpano paikallis-
tasolla.

Pakka-hankkeen toiminnan perustana ei ollut ideologia tai aatteellinen kansalaistoiminta. Alusta asti tarkoituksena oli arviointitutkimuksen avulla osoittaa virkamieskoneistolle ja poliittisille päättäjille, että paikallisesti toimeenpantu ehkäisevä työ voi vähentää alkoholihaittoja. Vaikuttavuuden arviointi oli keskeinen seurantatutkimuksen tavoite. Koska kyseessä oli ennen kaikkea arviointitutkimus, hanke piti rajata riittävän selkeästi sekä kestoltaan että toimintasisällöltään.

Pakka-hankkeessa toteutetut ehkäisytoimet olivat yhtä aikaa sekä valtion että kuntahallinnon vastuulla. Jo alun pitäen hanke käynnistyi virkamieskoneiston sisältä käsin. Pakan paikalliset toimintaryhmät veivät eteenpäin keskusteluyhteyttä kunnallisen palvelusektorin ja valtion alkoholihallinnon välillä. Näiden lisäksi paikallisiin toimintaryhmiin kutsuttiin elinkeinoelämän edustus eli alkoholin vähittäismyyjät ja anniskeluravintolat. Omavalvonnan kehittäminen alkoholijuomien vähittäismyyntiin ja anniskeluun oli yksi keskeinen työalue. Kaikki toimijat etsittiin paikallisista organisaatioista ja malli haki hajautetun hallinnon muotoa. Paikallismedian hyödyntäminen hankkeessa oli oleellista mielipideilmastoon vaikuttamisessa. Kansalaisjärjestöjen vähäinen rooli projektissa oli mahdollisesti puute. Niiden myötävaikutuksella toimenpiteistä olisi voinut tulla entistä vaikuttavampaa, mutta on vaikeaa nähdä, miten päihdealan järjestöjen ja alkoholialan yrittäjien yhteistoiminta olisi saatu toimimaan kokeiluseuduilla.

Alkoholilain toimeenpanon vahva merkitys alkoholihaittoja ehkäisevän toiminnan sisällölle ja projektin yhteys hallituksen alkoholiohjelmaan tekivät interventioista puolittain valtiollisia. Kansan hyvinvointia edistämään pyrkivä alkoholilaki oli myös paikallisesti toimeenpantujen interventioiden selkäranka. Kuntahallinnon piiristä löytyivät hankkeen edistykselliset johtajat, paikalliset puolestapuhujat ja rahoittajat.

Pakka-hankkeen toimenpiteet kohdistuivat ennen kaikkea nuoriin ja nuoriin aikuisiin. Nuorilla oli myös interventioiden toteutuksessa muuta väestöä aktiivisempi rooli tiedon hankkijoina, tapahtumien järjestäjinä ja mittauksen kenttätöiden suorittajina. Prosessin seuranta osoitti, että tällainen työ tuottaa mm. mediaa kiinnostavaa keskustelua ja mahdollisesti vaikuttaa nuorten omaan ajatteluun enemmän kuin valistuskampanjat. Aikuiset kansalaiset olivat mukana kuluttajina, vanhempina ja kunnan veronmaksajina, eli vain rajatussa määrin kansalaistoiminnan aktiiveina.

Koko hankkeen ajan tehtiin taustatyötä toimintamallin juurruttamiseksi kokeiluseutujen pysyviksi käytännöiksi ja rakenteiksi. Kokeiluseuduilla oli olemassa paljon ehkäisevää työtä tukevaa infrastruktuuria. Hankekoordinaattorin tehtävänä oli tehdä näkyväksi tämä struktuuri ja valjastaa se toteuttamaan yhteisiä strategisia tavoitteita. Molemmille seuduille saatiin seutukunnan oma koordinaattori jatkamaan ehkäisevää päihdetyötä myös hankkeen loputtua.

Hankkeessa valtakunnan tason tutkimus- ja kehittämistyö nivoutui kiinteästi paikallisen tason kehittämistyöhön. Tutkimusmenetelminä olivat kyselyjen, haastattelujen ja kerättyjen rekisteritietojen ohella myös Pakkaa varten erikseen räätälöity menetelmä, ostokokeet. Ostokokeet suunniteltiin huolellisesti. Kokeiden tarkoituksena oli selvittää, miten helposti alaikäiset pystyivät ostamaan vähittäismyyntipaikoista alkoholijuomia ja miten helposti eri anniskelupaikoissa anniskeltiin selvästi päihtyneille asiakkaille. Pakassa ostokokeet olivat tutkimuksellinen elementti, jolla haettiin tietoa valvonnan ja omavalvonnan toimivuudesta. Seurantatutkimuksessa tutkimusasetelmat pyrittiin pitämään mahdollisimman samanlais-

sina. Ne osoittautuivat erinomaisiksi tutkimusvälineiksi, koska niiden avulla pystyttiin numeerisen tarkasti osoittamaan alkoholin saatavuuden aukkopaikkoja.

Ostokoetuloksia hyödynnettiin välittömästi tärkeinä kehittämisen välineinä. Niiden avulla hankkeen kehittäjien oli mahdollista osoittaa paikallisille toimijoille, miten alkoholilain myyntiä ja anniskelua koskevat säädökset toimivat omassa seutukunnassa. Ne sekä havahduttivat että motivoivat koko yhteisötason muutosta. Näin hankkeessa saatiin varsin tarkka kuva siitä, mihin omavalvonnan koulutus- ja kehittämistyötä pitäisi suunnata. Yhteistyö ja yhteisymmärrys elinkeinon toimijoiden kanssa takasivat koulutusjaksojen ja monenlaisen muun yhteisen toiminnan onnistumisen.

Jatkossa ostokokeita voisi mainiosti soveltaa myös kauppa- tai ravintolaketjun omavalvontaan, jolloin ne tulevat lähelle ns. lumeostoja (mystery shopping), joita liiketoiminnan laadun tarkkailussa jo nyt hyödynnetään. Laajemmin ostokokeella voi arvioida alkoholihaittojen ehkäisyn vaikuttavuutta yhteisötasolla, jolloin siinä heijastuvat sekä kysynnän että tarjonnan ehkäisyt: yhteisön ”valistuneisuus”, kansalaisten oma aktiivisuus sekä elinkeinon vastuu ja omavalvonta.

Tutkimustulokset vahvistavat aiempien arviointitutkimusten tuloksia siinä, että omavalvonta ja koulutusinterventiot eivät yksin ole riittä vastuullisen anniskelun takaamiseksi, vaan tarvitaan perinteistä viranomaisvalvontaa. Tulosten nojalla ei kuitenkaan voida väittää, että pelkkä viranomaisvalvonta olisi riittävä ratkaisu alkoholielinkeinojen vastuullisuuden takaamiseksi. Koulutuksella ja muilla mielipiteisiin vaikuttavilla toimilla, kuten kampanjoilla ja lehdistökirjoittelulla, lienee ollut tärkeä osansa. Samalla kun pidetään kiinni sanktioista ja puolueettomasta itenäisestä valvonnasta, voidaan valvontaa kehittää vuorovaikutteisella otteella ja koulutuksella. Prosessianalyysi toikin esiin, että ne ovat keskeisiä välineitä interventioiden aikaansaamisessa ja hyväksyttävyyden takaamisessa. Mediakeskustelu laajentaa myös valvonnan tehokkuutta, kun paikkakunnan yrittäjät tulevat ennalta tietoisiksi valvontaviranomaisten aktiivisuudesta.

Tulosten tulkinnessa on hyvä pitää mielessä ne olosuhteet, joissa Pakka-toimintavuosina 2005–2007 Suomessa oltiin. Vaikka alkoholiohjelman (2004–2007) tueksi tehty valtioneuvoston periaatepäätös (9.10.2003) omalta osaltaan tuki myös Pakka-seuduilla tehtävää alkoholihaittojen ehkäisytyötä, oli vuosi 2004 veronalennuksineen vielä kovin lähellä. Hintojen alennus lisäsi alkoholijuomien kulutusta ja haittoja merkittävästi koko maassa. Lisäksi aktiivisia toiminnan vuosia oli vain kolme, mikä tulosten näkyvyyden ja pysyvyyden kannalta ei ollut läheskään riittävä aikaväli. On suorastaan yllättävää, että tutkimuksessa pystyttiin näin lyhyellä aikavälillä osoittamaan vastuullisen anniskelun ja myynnin lisääntymistä ja saatiin jopa viitteitä siitä, että hanke olisi pystynyt kääntämään alkoholihaitat laskuun.

Kun otetaan huomioon hankkeen ajallisen keston lyhyys ja alkoholin kulutuksen kasvua suosiva toimintaympäristö, on saatuja tutkimustuloksia pidettävä varsin hyvänä näyttönä Pakka-tyyppisen työotteen toimivuudesta paikallisella tasolla. Tulokset osoittavat, että paikallisella alkoholihaittojen ehkäisytyöllä voidaan saada

aikaan yhteisötason muutoksia, mikäli interventioita toteutetaan systemaattisesti sekä kohdistetaan ja rajataan toimenpiteet hyvin.

Hankkeen kehittämistyössä huomataan, miten tärkeää on saada alkoholipoliittiset valtakunnan tason linjaukset tukemaan paikallisella tasolla tehtävää alkoholihaittojen ehkäisyä. Näitä ovat lainsäädännön vahvistaminen alkoholin hintojen ja saatavuuden sääntelemiseksi, viranomaisvalvonnan kunnollinen resursointi, omavalvonnan kehittäminen, kauppaketjujen sisäinen valvonta ja alan henkilöstön riittävä koulutus. Pakan tuloksia ei siis voi tulkita niin, että paikallinen taso voisi tulevaisuudessa kokonaan korvata valtakunnassa harjoitettavaa alkoholipoliittikkaa, vaan mieluummin päinvastoin: mitä jämäkemmän viestin valtakunnan päättäjät alkoholin kokonaiskulutuksen alentamiseen tähtäävistä toimista lähettävät, sen paremmin se tukee paikallisen tason toimijoita ja sen todennäköisemmin haittakehitys pystytään kääntämään laskuun.

Pakka lisäsi ennen kaikkea ymmärrystä siitä, mitä suomalaisessa paikallistodellisuudessa on mahdollista tehdä alkoholihaittojen vähentämiseksi ja miten se tehdään. Hankkeen prosessiarvio tuo selvästi esiin paikallisen työn organisatoristen rakenteitten tärkeyden. Verkostoihin perustuva työ on mallina mahdollinen, mutta verkostot eivät voi toimia ilman kunnollista vastuunjakoja, koordinaatiota ja yhteyttä muuhun paikalliseen päätöksentekoon.

Vain muutaman vuoden kestävä kehittämistyö on parhaimmillaankin vasta muutostyön alku. Tarvitaan pitkäjänteisyyttä ja jatkuvuutta sekä rahoittajilta että päättäjiltä sekä malttia odottaa työn tuloksia. Hankkeen tutkijat ja kehittäjät ovat vahvasti tiedostaneet jatkuvuuden tarpeen. Alkoholihaittojen vähentäminen on paikallisella tasolla mahdollista, mutta se ei toteudu yksittäisten valistustapahutumien tai päihdeohjelmien kautta. Siinä tarvitaan laajaa toimijoiden joukkoa ja kunnan koko päätöksentekojärjestelmää.

Hankkeen kokemukset seutukoordinaattoreiden sijoituspaikasta viittaavat vahvasti siihen, ettei päihdepalveluja tarjoavalla säätiöllä tai muulla yksityisellä palvelutuottajalla välttämättä ole hallinnassaan sitä toimintakenttää, jota vaikuttava alkoholihaittojen ehkäisy paikallisella tasolla edellyttää. Koordinaattorilla tulee olla hyvät yhteistyöverkostot elinkeinon harjoittajista alkoholivalvonnan alueviranomaisiin, ammattijärjestöihin, vapaaehtoistyöhön sekä poliisiorganisaatioon sosiaali- ja terveysalan, nuoriso- ja vapaa-aikatoimen sekä koulutoimen ohella.

Alkoholin suurkulutus aiheuttaa lopulta sellaisia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, että ne alkavat näkyä palvelujärjestelmän palvelutarpeena. Kuntaorganisaatio maksaa pitkälti sosiaali- ja terveyshaittojen korjaavan työn. Ennaltaehkäisy on siis kunnille kustannusten kurissa pidon näkökulmasta tärkeää. Haittojen ehkäisytyö ei kuitenkaan voi olla pelkästään palvelujärjestelmän sisällä tehtäviä interventioita, mikäli halutaan saada muutosta alkoholihaittoihin vähentämällä alkoholin suurkulutusta ja edistämällä päihhteettömyyttä. Pakan toimintamallissa ei toteutettu yhtään palvelujärjestelmän sisäistä interventiota ja silti pystyttiin saamaan viitteitä työn vaikuttavuudesta myös alkoholihaittoihin.

Kuntien palvelurakenne tarjoaakin itsenäisesti vain vähän pohjaa Pakan kehittämille ennaltaehkäisyn interventioille. Tämän kokemuksen pohjalta alkoholihaittojen ehkäisytyö on tärkeää sitoa kiinteäksi osaksi kunta- tai seutustrategiaa ja näin kohdistaa interventiot koko seutu- tai alueyhteisöön. Yhteistyö valtion aluehallintoa edustavien läänien ja toisaalta elinkeinoelämän kanssa on aivan erityisen tärkeää. Tässä suhteessa suomalainen alkoholihallinto eroaa mm. ruotsalaisesta, jossa kunnille kuuluvat myös alkoholilupahallinto ja myynnin valvonta.

Pakka-hankkeen kokemusten myötä huoleksi nousivat uudet alue- ja seuturakenteet, joissa toiminnan pohjana käytetään tilaaja-tuottaja -mallia. Siinä ehkäisevää työtä on vaikeaa määrittää riittävän laaja-alaisesti ja ehkäisevän työn tavoitteet ja vaikuttava toiminta voivat entisestään vain sirpaloitua ja hämärtyä. Kuntien, seutukuntien ja alueiden päättäjiltä vaaditaan erityistä ammattitaitoa tämän estämiseksi.

Pakka-hankkeella on ollut merkittävä vaikutus koko ehkäisevän päihdetyön sisällön kehittymiseen. Pakka on tuonut siihen tärkeän lisäelementin eli tarjonnan ja saatavuuden sääntelyn paikallisella tasolla. Pakan vaikutukset heijastuvat jo kuntien ja seutukuntien uusissa tai uusituissa päihdestrategioissa, erillisten kehittämishankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa sekä paikallisen tason käytännön työssä. Pakka-hankkeessa kehitettyjen toimintamallien saama kiinnostunut vastaanotto kaikkialla maassa jo kokeiluvuosina on omalta osaltaan osoittanut, että tämännäköisellä työotteella on ollut sosiaalinen tilaus.

Kirjallisuus

- Ahlström, S., Metso, L., Huhtanen, P. & Ollikainen, M. (2008). Missä nuorisoryhmissä päihteiden käyttö on vähentynyt? Suomen ESPAD -aineiston tuloksia 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (1), 73–92.
- Alkoholiohjelma 2004–2007. Yhteistyön lähtökohdat 2004. Sosiaali- ja terveysministeriö, julkaisuja 2004:7.
- Alkoholiyhtiön vuosikertomus ja yhteiskuntavastuun raportti 2007.
- Babor, T. et al. (2003). *Alcohol: No Ordinary Commodity. Research and Public Policy.* Oxford Medical Publications. Oxford, Oxford University Press.
- Biglan, A. et al. (2004). *Helping adolescents at risk. Prevention of multiple problem behaviors.* New York: The Guilford Press.
- Campbell, D. & Stanley, J. (1963). *Experimental and quasi-experimental evaluations in social research.* Chicago, Rand McNally.
- Casswell, S. (2000). A Decade of Community Action Research. *Substance Use & Misuse*, 35 (1 & 2), 55–74.
- Cook, T. & Campbell, D. (1979). *Quasi-experimentation.* Chicago, Rand McNally.
- Graham, K. & Chandler-Coutts, M. (2000). *Community Action Research: Who Does What to Whom and Why? Lessons Learned from Local Prevention Efforts (International Experiences).* *Action Research. Substance Use & Misuse*, 35 (1 & 2), 87–110.
- Holder, H., Gruenewald, P. J., Ponicki, W. R., Treno, A. J., Grabe, J. M., Saltz, R. F. et al. (2000). Effects of community-based interventions on high risk drinking and alcohol-related injuries. *Journal of the American Medical Association*, 284, 234–237.
- Holder, H. & Reynolds, R. (1998). Science and alcohol policy at the local level: a respectful partnership. *Addiction* 93 (10), 1467–1473.
- Holder, H. (1998). *Alcohol and the community: A systems approach to prevention.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Holder, H. (2000). *Community prevention of alcohol problems.* *Addictive Behaviors* Vol. 25, 6, 843–859.
- Holder, H., Saltz, R., Grube, R., Treno, A., Reynolds, R., Voas, R. & Gruenewald, P. (1997). Summing up: lessons from a comprehensive community prevention trial. *Addiction*, 92 (Supplement 2), 293–301.
- Holmila, M. (1997a). Päihdehaitat ja yhteisö. Päihdehaittojen ennaltaehkäisy ja sen tutkiminen. *Alkoholipolitiikka* 62 (6), 415–425.
- Holmila, M. (1997b). Johdanto. Teoksessa Holmila, Marja (toim.): *Yhteisö ja Interventio. Stakes, Tutkimuksia* 73, Helsinki, 19–37.
- Holmila, M. (2001). The changing field of preventing alcohol and drug problems in Finland: can community-based work be the solution? *Contemporary Drug Problems* 28/Summer 2001, 203–220.
- Holmila, M. (2002a). Asuinalue ja päihdehaitat. Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikkurilassa ja Myllypurossa. *Stakes, Tutkimuksia* 122, Helsinki.
- Holmila, M. (2002b). Tutkimusasetelma ja aineistot. Teoksessa Holmila, M. (toim.): *Asuinalue ja päihdehaitat. Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikkurilassa ja Myllypurossa.* *Stakes, Tutkimuksia* 122, 28–39.
- Holmila, M., Karlsson, T. & Raitasalo, K. (2005). Alaikäisten alkoholiostot. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (3), 305–310.
- Holmila, M. & Warpenius, K. & Tigerstedt, C. (2006). Paikallisten alkoholihaittojen ehkäisyn tila ja tulevaisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (6), 596–609.
- Holmila, M. & Warpenius, K. (2007). A study on effectiveness of local alcohol policy. Challenges and solutions in PAKKA-project. *Drugs: education, prevention and policy, October 2007*: 14 (5), 1–13.
- Holmila, M. & Warpenius, K. & Warsell, L. (2007). Elävä laki ja vastuullinen arki. Paikallisen alkoholipolitiikan kehittämisen haasteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (2), 205–210.
- Holmila, M., Karlsson, T., Raitasalo, K. & Warpenius, K. (2008). Controlling teen-agers' drinking. The outcome of a community-based prevention project. Unpublished manuscript 2008.

- Holmila, M., Holder, H., Andréasson, S., Baklien, B. & Rossow, I. (2008). Roles for researchers in community action projects to prevent alcohol and other drug problems: Methodological choices. *Drugs: education, prevention and policy*, August 2008: 15 (4), 410–423.
- Holmila, M. & Warpenius, K. (2009). Licensed premises and violence in Finland. In: Hadfield, P. (ed.). *Nightlife and Crime. Social Order and Governance in International Perspective*. Northamptonshire: Oxford University Press.
- Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi (2005). Oikeusministeriön julkaisu 2005:2, Helsinki: Edita Prima.
- Karlsso, T. (2001). Onks' tietoo? Arviointi kansallisen alkoholiohjelman toimeenpanosta. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysministeriö: 2000-luvun alkoholiohjelma. Yhteistyötä ja vastuuta. Työryhmämuitioita 2000:29*, Liite 1, 46–83.
- Karlsso, T. & Raitasalo, K. & Warpenius, K. (2008). "Onks henkkareita?" Ikäraja-kontrolli alkoholin vähittäismyynnissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (2), 153–161.
- Karlsso, T., Mäkelä, P., Tigerstedt, C. & Österberg, E. (2003). Alkoholipolitiikka tuontirajoitusten poistussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (1), 77–82.
- Kopiloff, S. (2007). Nuorten aikuisten humalajuominen ja sen vähentäminen. *Opinnäytetyö*, Pirkanmaan ammattikorkeakoulu.
- Laki alkoholilain muuttamisesta 764/2002.
- Laki seutuyhteiskutyökokeilusta 28.6.2002/560.
- Lehti, M. & Siren, R. & Hinkkanen, V. (2007). Muut väkivaltarikokset. Rikollisuustilanne 2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, pp, 49–76.
- Mustonen, H. & Holmila, M. (2006). Viinan riskit pysäyttävät vasta, kun terveys pettää. *Dialogi* 4/2006, 34–35.
- Mäkelä, P. & Metso, L. (2005). Eniten juodaan ja alkoholiin kuolla viikonloppuisin. *Dialogi* 3/2005.
- Mäkelä, P., Martikainen, P. & Nihtilä, E. (2005). Temporal variation in deaths related to alcohol intoxication and drinking, *International Journal of Epidemiology* 34 (4), 765–771.
- Nurmi-Lüthje, I., Karjalainen, K., Hinkkurinen, J., Salmio, K., Lundell, L., Salminen, M. et al. (2007). Tapaturmakäyntien tilastointi paljastaa riskiryhmät. *Terveydenhuoltoartikkeli. Suomen Lääkärilehti* 62 (38), 3434–3436.
- Pohjola-Sintonen, S., Niittynen, K., Kantonen, J., Mattila, J., Kuusela-Louhivuori, P. & Manninen-Kauppinen, E. (2006). Päihtyneet ja päihdeongelmaiset päi-vystyspoliklinikalla. Tutkimus HYKS, Peijaksen sairaalan yhteispäi-vystyspoli-kllinikalla syksyllä 2005. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri.
- Piirainen, A. (2006). Ravintolan alkoholin an-niskelun omavalvonta tarjoilijan näkö-kulmasta. *Opinnäytetyö*, Pirkanmaan ammattikoulu.
- Reynolds, R., Holder, H. & Gruenewald, P. (1997). Community prevention and alcohol retail access. *Addiction*, 92 (Supplement 2), 261–272.
- Riley, L. (1999). Commentary and reflections on the day. In Casswell, Sally et al.: *Kettil Bruun Society Thematic Meeting Fourth Symposium on Community Action Research and the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems*. Alcohol and Public Health Research Unit: University of Auckland, July 1999, 310–313.
- Simonen, Jenni & Tigerstedt, Christoffer (2006). "Mieluummin kavereille kuin lä-heiselle". Solidaarisuus nuorten aikuisten alkoholin välittämisessä alaikäisille. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (3), 239–249.
- Terborg, J. (1988). The Organization as a Context for Health Promotion. In Spacapan, S. and Oskamp, S. (eds.). *The Social Psychology of Health*. Newbury Park, Sage Publications, 129–174.
- Treno, A. & Holder, H. (1997). Community mobilization: evaluation of an environmental approach to local action. *Addiction* 92 (Supplement 2), 173–187.
- Treno, A. & Lee, J. (2002). Approaching Alcohol Problems through Local Environmental Interventions. *Alcohol Research & Health* 26, (1), 35–40.
- Treno, A., Gruenewald, P. & Johnson, F. (2001). Alcohol availability and injury: the role of local outlet densities. *Alcohol Clin Exp. Res.* Oct, 25 (10), 1467–1471.
- Wallin, E. (2002). Lokalt folkhälsoarbete. Teoksessa Andréansson, Sven (toim.): *Den svenska supen i det nya Europa. Nya villkor för alkoholprevention: en kunskapsöversikt*, 249–264.
- Wallin, E., Gripenberg, J. & Andréansson, S. (2005). Overserving at licensed premises in Stockholms. Effects of a commu-

- nity action program. *Journal of Studies of Alcohol* 66, 806–814.
- Warpenius, K. (2002). Kuka ottaisi vastuun? Ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkoston perustamisen arviointi. *Stakes, Raportteja* 270, Helsinki.
- Warpenius, K. (2005). “Paa iso tuoppi...” Näyttelijän avustama ostokoe ravintoloissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (3), 295–304.
- Warsell, L. & Mustalampi, S. (2002). Medianäkyvyys, tiedonvälitys ja tiedonkulku. Teoksessa Holmila, M. (2002a). *Asuinalue ja päihdehaitat. Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikurilassa ja Myllypurossa*. *Stakes, Tutkimuksia* 122, Helsinki, 198–208.
- Warpenius, K., Holmila, M., Mustonen, H. & Warsell, L. (2008). Omavalvontaa ja viiranomaiskuria. Miten paikallinen alkoholihaittojen ehkäisy vaikuttaa humalaisille anniskeluun? *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (2), 139–152.
- Warpenius, K., Holmila, M. & Mustonen, H. (2009). Effects of a community intervention on over-serving at licensed premises. Unpublished manuscript.
- Young, D. J., Stockwell, T., Cherpitel, C. J., Ye, Y., Macdonald, S., Borges, G., Giesbrecht, N. et al. (2004). Emergency room injury presentations as an indicator of alcohol-related problems in the community: A multilevel analysis of an international study. *Journal of Studies on Alcohol* 65 (5), 605–612.

Liite 1

Koulutusohjelma ”Osaamista anniskeluun – kunnossa kotiin”. Tiivistelmä palautteesta

Draamaan perustuva 3 h esitys iltapäivällä yhdistettynä alkoholitietoiskuilla (lainsäädännöstä, tilastoista yms.). Mitä hyvää?

Esitystapa: lyhyt ja tehokas; realistinen; esitykset vauhdikkaita ja monipuolisia; Sisältö: toi paljon tuoretta tietoa; huumori mukana; asiat jäivät muistiin; kuiva asia kerrottiin hauskasti; kiinnostavaa oli lainsäädäntö; neuvot ja ongelmatilanteiden ratkaisut hyviä; realistinen ote; tuoretta tutkimustietoa; asiat esitettiin oikeina tapahtumina.

Mikä huonoa?

Esitystapa: liian nopea tempo; olisi voinut olla pidempi; yleisö vähän ”laiskaa”; liikaa diaesityksiä.

Sisältö: liian paljon asiaa kokemattomalle; perustui juuri ”meidän jokapäiväiseen työhömmä”; ei ilmennyt miten byrokrania, maalaisjärki ja lainsäädännöt kohtaavat (idealismia liikaa?); olisin halunnut nimettömänä kirjoittaa anniskelupaikassani olevista puutteista; tietoa siitä kuka saa anniskella.

Puutteita: portsarit mukaan; luentomateriaalia mukaan; miten saada asiakkaat ravintolaan muutenkin viihtymään kuin humaltumaan; lisää oikeita ongelmatapauksia; liian lyhyt aika, keskinäiseen vuorovaikutukseen liian lyhyt aika; omavonnasta olisi voinut jotain sanoa; ensiaputaidot/pelastussuunnitelmat/ravintolan vastuu ulkopuolella tapahtuneista jutuista; turvallisuusnäkökohdista enemmän; enemmän tositilanteiden käsittelyä ; poliisin omat paikalliset käsitykset; edustajia puuttui joistakin ravintoloista; työtovereille myös jaettavaa materiaalia kouluttajilta; jäin kaipaamaan poliisin yhteenvetoa ja taxien kokemuksia; olisi voinut olla pidempi; esimerkeistä olisi pitänyt saada selkeitä ohjeita miten toimia.

Mitä kerrot työtoverille?

Koulutussisältö: kannattaa osallistua ettei vain luule tietävänsä; hyvistä esimerkeistä ja tilastoista ; miten tärkeää on kysyä paperit; mitä ovat lailliset henkkarit; olisi kannattanut tulla kuuntelemaan; miten hoidetaan erilaiset vaaratilanteet ja konfliktit; ravintoloiden ostokokeesta; vastuamme vakavuudesta; kerron loistavista esityksistä.

Jatkotoimet: mietitytti tuleva terassikausi ja erityisesti lapsiperheet; painotamme asiaa eritoten vahtimestareillemme; onnistuneesta koulutustavasta; samat säännöt kaikilla (pois ”mutkun muualla saa kaks juomaa samalla kertaa”); koko koulu-

tusanti puretaan työyhteisön kanssa; jatketaan tiukkaa linjaa; soitetaan tarvittaessa poliisi; lakia noudatettava; on aika ajoin hyvä käydä läpi alkoholiasiat ravintolassa (muistutan siitä); laitto ajattelemaan anniskelua uusista näkökohdista; pitää tehdä jo etukäteen suunnitelma erilaisten ongelmatilanteiden varalle; työpaikalle pitää tehdä turvallisuussuunnitelma; tuttujen asioiden kertaamista.

Liite 2

Vastuullisimman terassiin arviointilomake Jyväskylässä 16.6.2006

”SUNIA, SEURAA JA SÄPINÄÄ – SELVINKIN PÄIN?”

VASTUULLISIMMAN TERASSIN METSÄSTYS JYVÄSKYLÄN KÄVELYKADULLA 16.6.2006

ARVIOITAVANA OVAT KÄVELYKADUN TERASSIT (9 TERASSIA)
ARVIOIRAATI: NELJÄ- VIISI 18–21 -VUOTIASTA NUORTA; PAKKA-DIPLOMI MYÖNNETÄÄN
VOITTAJALLE 18.9.2006 JÄRJESTETTÄVÄSSÄ KOULUTUKSESSA
KOORDINAATTORI MUKANA KIERROKSELLA
AJANKOHTA: PERJANTAI-ILTA 16.6.2006 KLO 22–02 (PIENI SÄÄVARAUS)

VASTUULLISEN ANNISKELUN ARVIOINTIKYSYMYKSET (KAKSI KIERROSTA KLO 22 JA KLO
01)

TERASSIN NIMI _____ AIKA, JOLLOIN KIERROS
TEHTIIN _____

1. MONTAKO ALKOHOLITONTA JUOMAA ON TARJOLLA? _____
2. ONKO ALKOHOLITTOMIA DRINKKEJÄ TARJOLLA? _____
3. SAAKO TERASSILLA SYÖTÄVÄÄ (_____ KLO ASTI)? _____
4. KYSYTÄÄNKÖ SISÄÄNTULLESSA PAPEREITA? _____
5. ONKO MAHDOLLISTA OSTAA USEAMMAN ALKOHOLIJUOMAN KERRALLA? _____
6. ONKO TERASSILLA JÄRJESTYKSENVALVOJIA? _____
7. VALVOTAANKO TERASSILLE SISÄÄNTULOJA? _____
8. ONKO TARJOILJOITA MIELESTÄSI RIITTÄVÄSTI? _____
9. NÄKEEKÖ TARJOILIJA/BAARIMIKKO TERASSILLA JOKA PAIKKAAN? _____
10. ONKO ASIAKKAIDEN MÄÄRÄ SOPIVASSA SUHTEESSA TILOIHIN? _____
11. MONTAKO SELVÄSTI PÄIHITYNYTTÄ ASIAKASTA ON TERASSILLA? _____
12. ONKO HAVAITTAVISSA HÄIRITSEVÄÄ KÄYTTÄYTYMISTÄ, LASIEN RIKKOUTUMISTA,
RIITELYÄ TAI TAPPALEUA TAI MUUTA HÄIRIÖTÄ? _____
13. OVATKO TARJOILIJALLA TIEDOSSA ALKOHOLILAKIIN PERUSTUVAT SÄÄNNÖT
ALAIKÄISTEN OLOSTA TERASSILLA? _____
14. ONKO TERASSILLA LAPSIPERHEITÄ? _____
15. YLEISVAIKUTELMA _____

Liite 3

Kutsu Pakka-koulutukseen

HYVÄ YRITTÄJÄ !

15.4.2005

Paikallisen alkoholipolitiikan hanke, PAKKA järjestää alkoholin vähittäismyyjille, erityisesti kassahenkilöstölle räätälöidyn pari tuntisen koulutuksen 17.5.2005 klo 13.00–15.00 Koulutuskeskus Tavastiassa.

Koulutusta ovat olleet valmistelemassa mm. yrittäjien edustajat Hämeenlinnan Prismasta ja Siwa-ketjusta. Perinteisen esitelmöinnin sijaan asiaa käsitellään draama esimerkein.

Koulutus on osallistujille maksuton.

Toivomme, että yrityksellänne on mahdollisuus järjestää mahdollisimman monta osallistujia koulutustuokioon.

Pakka-hanke kiittää etukäteen teitä aktiivisuudestanne !

Terveisin hankekoordinaattori Irmeli Tamminen

Liite 4

Esimerkki koulutusohjelmasta

KASSAN KAUTTA!

– koulutus alkoholin vähittäismyynnin henkilöstölle –
toistamme koulutusta, ne jotka eivät ole vielä osallistuneet sekä uudet kassat ter-
vetuloa

Aika	9.10.2006 klo 13.00–14.30
Paikka	Koulutuskeskus Tavastia, Jaakonkatu 28 Hämeenlinna
Kohderyhmä	Vähittäiskaupan, kioskien, Alkon ja huoltamoiden alkoholia myyvä henkilöstö
Koulutusidea	Puolitoista tuntinen opiskelutuokio toteutetaan Draaman keinoin. Tarkoituksena on innostua, keskustella ja yhdessä ratkaista alkoholin vähittäismyynnin pulmia. Koulutuksen toteuttavat näyttelijä, taikuri Jarmo Luttinen ja näyttelijä, päihdeohjaaja Franz Lindström.

Ohjelma

klo 13.00	Kassan kautta Minä ostan ja Sinä myyt! Alkoholijuomien myynti, myyntiä ohjaava lainsäädäntö Draamaa, kommentteja ja poverpointia Luttinen & Lindström
13.30	Kahvit
13.40	Aika satsi! Alkoholin vähittäismyynnin osaaminen, pelinsäännöt ja henkilöstön turvallisuus Draamaa, keskustelua Luttinen & Lindström
14.15	Yhteinen asia – tarkastaja Irja Haljoki Etelä-Suomen lääninhallitus
14.30	Tilaisuuden päätös

Koulutuksen järjestää Pakka-hanke, paikallinen alkoholipolitiikka yhteistyössä al-
koholielinkeinon ja lääninhallituksen kanssa.

Koulutus on osallistujille maksuton, osallistujat saavat todistuksen.

**Ilmoittautumiset heti / viim. 6.10 men. p. 03-6212421, 040-8696481 tai sähköpos-
tina irmeli.tamminen@hameenlinna.fi**

Liite 5

Koulutusdiplomi (”myyjäpassi”)

D I P L O M I

On osallistunut alkoholin vähittäismyynnin **Kassan Kautta**-koulutukseen 14.2.2006 Hämeenlinnan Prisma-tavaratalossa. Koulutuksessa käsiteltiin alkoholijuomien vähittäismyyntiä, erityisesti alaikäisille, päihtyneille ja väkijärjelle myynnin estämistä. Koulutus sisälsi alkoholilainsäädäntöä draamoin ja käytännön harjoituksin toteutettuna.

Koulutuksen ohjasivat **Jarmo Luttinen** ja **Frans Lindström**.

Koulutuksen järjesti Paikallinen alkoholipolitiikka, Pakka-hanke yhteistyössä alkoholielinkeinon, lääninhallituksen ja muiden toimijoiden kanssa.

Hämeenlinnassa helmikuussa 2006

Marja Holmila
tutkimusprofessori, Stakes
Pakka-hankkeen johtaja

Irja Haljoki
tarkastaja, Etelä-Suomen lääninhallitus
Pakka-hankkeen
Tarjontatyöryhmän puheenjohtaja

Liite 6

Kuinka saat Pakka-mallin käyttöön ravintolassasi

Yrittäjä

1. Selvitä, onko ravintolassasi turvallista ja noudatetaanko alkoholilakia. Pakan ostokokeet, tarjoilijatutkimus, puhallutustutkimus ja asiakasarviointi on mahdollista uusina tai hyödyntää vanhaa yleistietoa. Ajantasaiset poliisin ja lääninhallituksen valvonnan tiedot kertovat epäkohdista tai onnistumisista.
2. Luo keskusteluyhteys lääninhallituksen alkoholitarkastajaan ja poliisin kanssa/kutsu neuvotteluun.
3. Järjestä Pakka mallinen henkilöstökoulutus koko henkilöstölle, erityisesti tarjoilijoille ja järjestyksensivalvoille, koulutuspaketit.
4. Kokeile asiakasarviointia Pakkamallilla, asiakasarviointilomake ja korjaa arvioinnissa havaitut epäkohdat välittömästi.
5. Mikäli alueellasi toimii viranhaltijoiden ja ravintolaelinkeinon tarjontatyöryhmä, osallistu toimintaan.

Ravintolapäällikkö

1. Tue yrittäjän Pakka linjausta ja vie tavoitteet käytäntöön, kuule säännöllisesti tarjoilijoita ja järjestyksensivalvoja.
2. Perekdytä aina erityisesti nuoret uudet tarjoilijat ja ovimiehet.
3. Ennakoi tulevia tapahtumia; varmista, että henkilökuntaa on töissä riittävästi.
4. Järjestä aina henkilöstöpalaveri, kun ravintolassa on ollut häiriöitä. Varmista, että ravintolan koko henkilöstö tietää yhteiset menettelytavat.
5. Sinä olet avainasemassa ja linjaat että ravintolasi ei ota vastaan liikaa päihtyneitä tai alaikäisiä. Tarjoilijat eivät tarjoile tuplia, eivätkä anniskele liikaa päihtyneelle.
6. Ole aina mukana viranomaisneuvotteluissa poliisin ja läänin alkoholihallinnon kanssa.
7. Pyri osaavan ja vastuullisen ravintolan maineeseen.
8. Sinun kanssasi yhteistyötä tekevät poliisi, alkoholilupaviranomaiset ja kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöt. Ota sinä yhteyttä, elleivät he ole jo sitä tehneet.

Tarjoilija ja järjestyksensivalvoja

1. Vaadi ravintolan johdolta, että ravintola noudattaa alkoholilakia, koska silloin sinun työsi on helpompaa ja vastuunotto on alkoholilain mukaista.
2. Muista, että vastuu on viime kädessä kuitenkin sinulla. Kieltäydy anniskelemasta liikaa päihtyneelle ja tarkistaa nuorelta ikä; vältty alkoholilain rikkomiselta ja sanktioilta.

3. Innosta muut mukaan vastuullisen toiminnan kehittämiseen. Muutos tapahtuu aina yhteistyössä kaikkien ravintolahenkilöiden kanssa.
4. Pakkamallista saat tietoa lääninhallituksen alkoholilupaviranomaisilta ja poliisilta.

Liite 7

Vinkkejä vähittäiskaupan yrittäjille ja myyjille

Kauppias – jos haluat onnistua alkoholin myynnissä, toimi näin!

- Kannattaa kerrata alkoholilain vaatimukset (ei alkoholin myyntiä alaikäisille ja päihtyneille). Tarkastuksessa kiinni jäämisestä seuraa alkoholin myyntikielto määräajaksi.
- Perehdytä henkilöstö omavalvontaan säännöllisen koulutuksen järjestämislä, erityisesti uusille ja nuorille kassoille. Tukea saa kaupan ketjuilta, lääninhallituksesta, PTY:ltä, Alko Oy:ltä, ehkäisevästä päihdetyöstä. Pakka-hankkeen kehittämää Kassan Kautta koulutusta voi tilata Lämpötila ry:ltä (myös valtakunnallisesti).
- Draama ja käytännönläheinen koulutus painuvat mieleen sekä toimivat myös virkistävänä tekijänä henkilöstölle.
- Koulutus kannattaa tarjota henkilöstölle työaikaan kuuluvana, silloin henkilöstö osallistuu.
- Kannattaa selkiyttää ja linjata koko henkilöstön kattavasti vastuu alkoholijuomien myynnin omavalvonnasta.
- Kannattaa kerätä palaute henkilöstöltä koulutuksesta ja myyntityöhän liittyvistä ongelmista säännöllisesti.
- Näin saat pian asiakkailtasi kannustavaa ja kunnioittavaa palautetta, sillä lähes joka taloudessa/perheessä on jossain vaiheessa alaikäisiä nuoria, jotka yleensä yrittävät ostaa lähikaupasta alkoholia.
- Kauppasi voi olla sertifikaatin arvoinen!

Myyjä, jotta onnistuisit myyntityössä, toimi näin:

- Kannattaa vaatia kassatyössä alkoholin myynnin perehdytys esimieheltä.
- Kysymällä toistuvasti nuorelta näyttävien ikää ja tarkistamalla henkilötodistus harjaannuttaa tekemään asian luontevasti.
- Kannattaa opetella luontevia tapoja kieltäytyä alkoholin myynnistä päihtyneille.
- Alkoholin välittämistä kannattaa tarkkailla ja ilmoittaa siitä tarvittaessa sekä myymälän esimiehelle että myös poliisille.
- Myymälässä on hyvä olla selkeä yhteistyökäytäntö vartijoiden, kassojen ja muiden kaupan henkilöiden kanssa koskien alkoholin myyntityötä.
- Jos tunnet turvallisuutesi olevan uhattuna, käänny välittömästi esimiehesi puoleen.

Liite 8

Vinkkejä tiedottamisesta koordinaattorille

- Tee mediasuunnitelma ja seuraa sitä.
- Tiedotustilaisuuksien yhteydessä varaa aikaa toimittajien puheluille sekä ennen tilaisuutta että sen jälkeen.
- Mieti valmiiksi riittävän selkeät tiivistämiset esimerkiksi radiohaastattelussa (muistilistat auttavat).
- Luo ja pidä yllä mediatietoja; sähköpostilista on nopea ja tehokas.
- Seuraa aktiivisesti mediaa. Voit reagoida paremmin, kun tiedät, mistä puhutaan tai kirjoitetaan.
- Tee myös mediatyötä yhdessä paikallistoimijoiden kanssa; on usein tehokkaampaa kuin koordinaattorin yksin suorittama tiedottaminen.
- Avaintoimijoilla on paremmat mahdollisuudet päästä mediassa läpi kuin hanketyöntekijällä tai koordinoijalla. Kuntien ja lääninhallinnon toimijoiden yhdessä sovittu tiedottaminen oli erityisen hyvää ja hyödyllistä ja meni läpi paremmin kuin suora hankelähtöinen tiedottaminen.
- Tutuilta toimittajilta saa tarvittaessa hyviä vinkkejä uutisointiin, vaikka he eivät kumppaneiksi suostuisikaan.
- Vaihda tiedottamisen tapoja; asiallista ja hauskaa sopivasti.
- Tuloksista tiedottaminen kiinnostaa, ei suunnitelmista.
- Lyhyt on kaunista kirjoittamisessa.
- Muista oma positiosi kannanotoissa.
- Mitä valmiimpi teksti, sen varmemmin se menee läpi mediassa.
- Kaikista tärkeistä tapahtumista ja faktauutisista pitää tiedottaa ja varata aikaa niille etukäteen.
- Pyydä juttu luettavaksi ennen sen julkaisua jos mahdollista.
- Asiallinen lähestyminen toimittajien ja mediajohdon kanssa kantavat.
- Media arvostaa myös huomioivaa kohtelua tiedotustilaisuuksissa, oikein ajoitettuja ajankohtia sekä tiedotustilaisuuksien että tiedotteiden lähettämisessä. Esim. alkuviikko, aamupäivät ovat parhaita aikoja!!
- Järjestä toimittajien saataville materiaalipaketti, mielellään myös kirjoitettu ohjelma, josta ilmenee, kuka esittelee ja mitä asiaa.
- Tiedotustilaisuuden asian esittelijät kannattaa valita niin, että esitystapa on virkeä ja tiivis.

Liite 9

Pakka-hankkeen kokemusten levittäminen muille paikkakunnille koordinaattorien toimesta

Hämeenlinna

2007

- 28.3.2007 Kouvolan seutu ehkäisevän päihdetyön (ept) kokous
- 7.5.2007 Helsingin Klaari, (Tamminen, Kesänen)
- 3.7.2007 Vantaa Välittää hanke (Tamminen)
- 4.9.2007 Riihimäki, Ept/Ravintola Linnea (Tamminen, Haataja)
- 7.9.2007 Lapin alue (Tamminen)
- 19.9.2007 Mainiemen kehittämissyksikkö (Tamminen)
- 18.10.2007 Oulun lääninhallitus, ept toimijatapaaminen (Tamminen, Haljoki)
- 30.10.2007 Ylivieska, ept toimijatapaaminen lääninhallituksessa (Tamminen)
- 13.11.2007 Vantaa Välittää hanke (Tamminen)

2008

- 4.2.2008 Vantaa Välittää hanke (Tamminen)
- 28.3.2008 Mainiemi, kehittämissyksikkö (Tamminen)
- 20.5.2008 Jyväskylä, Pohjanmaa hankeelle, Tampere ept neuvottelu Saara Långille, Tiina Heiliölle (Kesänen, Tamminen ja Anneli Virtanen)
- 30.6.2008 Vantaa Välittää hanke Tikkurila, Tiina Hörkkö (Tamminen)
- 14.8.2008 Lahti Osaamiskeskus Versolle Anne Kulmala ja Mainiemen kehittämiskeskukselle, Kimmo Mäkelä sekä ept Lahden seudun toimijoille (Tamminen)
- 26.9.2008 Vantaa Välittää, Tiina Hörkkö (Tamminen)
- 8.10.2008 Vantaa Välittää ohjausryhmä (Tamminen)
- 26.11.2008 Etelä-Suomen lääninhallitus, ept seminaari (Tamminen)
- 1.12.2008 Pohjanmaa-hanke; työryhmä-kokous Tre (Kesänen, Tamminen)
- 4.12.2008 Forssan seudun ept toimijoille, terveystieteiden tutkimuksessa (Tamminen, Haljoki)

Jyväskylä

2007

- Jyväskylän seudun päihdefoorumi 18.1. Pakka puheenvuoro
- Virrat, 20.4. (ehkäisevän päihdetyön toimijoiden työryhmä)
- Lääninhallitus JKL 13.2. Pakka puheenvuoro
- Helsingin klaari, Pakka-info (Niina Konttinen, Irmeli)
- Lääninhallitus Tampere 30.5. Pohjanmaa-hanke + läänin toimijat
- Lääninhallitus Helsinki 13.6. (Alkoholitarkastajat + Heli Hartikainen)

- Nordiska seminar Bergen 30.8. Pakka Puheenvuoro
- Jyväskylän seudun terveyden edistämisen foorumi 4.10. Pakka puheenvuoro
- Järvenpää 18.10. (Järvenpään väkivallan vähentämisen pilotti-hankkeen työryhmä)

2008

- Seinäjoki 20.2. Pohjanmaa-hanke + lääni palaveri
- Tampere 7.3. Ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöiden työkokous läänillä: Pakka esitys
- 19.3. Tampere Pakka esittely läänissä
- 20.3. palaveri lääkäri Pekka Puustisen kanssa; Pakan rooli K-S maakunnallisen terveyden edistämisen suunnitelmassa
- 20.5. Jyväskylä, Pohjanmaa-hanke Saara Lång, Anneli Virtanen, Tiina Heiliö, Irmeli Tamminen
- 27.5.2008 Tampere Juha Mieskolainen ja Tiina Heiliö; Pakka
- 14.8. Pori ja Satakunta, Matti Mäkelä, Matti Järvinen, Kimmo Mäkelä
- 10.9. Tampere, Raitsun henkilökunta; Pakka iltapäivä
- 9.10. Tampere Raitsu, Tampereen päihdehuollon johtaja, Juha Mieskolainen, Tiina Heiliö, Kimmo Mäkelä
- 27.10. Tampere vähittäismyynnin työkokous; Pakka esitys
- 3-7.11. ICAA conference Kypros, Pakka-esitelmä
- 11.11. Järvenpää väkivallan vähentämisen pilottihanke Ravintolatyökokous, Pakka-esitelmä

Liite 10

Projektiorganisaatio (tarjonta-, kysyntä- ja organisaatioryhmien jäsenet

Valtakunnallinen ohjausryhmä

Projektilla oli *valtakunnallinen ohjausryhmä*, jonka jäseninä olivat:

Kari Haavisto, Ismo Tuominen ja Veli-Matti Risku (STM)

Ilkka Suojasalmi (STTV)

Pekka Olkkonen ja Kari Pennanen (Alko Oy).

Ohjausryhmä kokoontui muutaman kerran vuodessa, suuntasi projektin toimintaa ja arvioi sen etenemistä. Alueelliset projektikoordinaattorit osallistuiivat näihin kokouksiin.

Tutkimus- ja kehittämisryhmä (Stakes)

Raija Ahtola, Marja Holmila, Thomas Karlsson, Saini Mustalampi, Heli Mustonen, Kirsimarja Raitasalo, Christoffer Tigerstedt, Katariina Warpenius, Leena Warsell, Esa Österberg

Alueelliset ohjausryhmät

Kummallakin interventiopaikkakunnalla nimettiin syksyllä 2004 alueelliset ohjausryhmät. Hämeenlinnassa jäseninä olivat:

Taiveaho Satu, kansanedustaja, pj ,

Torppa Erkki, Perusturvajohtaja, pj

Tamminen Irmeli, koordinaattori, ohjausryhmän sihteeri

Elovaara Antero, aluejohtaja, Alko, Tre

Svahn Peter ja Paula, vähittäiskaupan yrittäjät, Hml

Kiuru Tapio, ravintolayrittäjä, Hml

Partanen Pirjo, lääninhallitus, ylitarkastaja

Heikkonen Mika, poliisitoimi, apulaispoliisipäällikkö

Santala Juha, Hamk, lehtori

Myllykangas Juha, terveydenhuolto, lääkäri, Janakkala

Keränen Johanna, nuorisotyö 4-H Hauho-Hattula

Ulvinen Heli, seurakunta, kirkkoherra, Lammi

Rousi Mikko, HPK, juniorijääkiekon toiminnanjohtaja

Ripatti Veikko, seutukeskus, kansliapäällikkö

Hämäläinen Matti, päihdepalvelut, johtaja, Hml

Jyväskylässä:

Möttönen Sakari, kehitysjohtaja, Jyväskylän kaupunki, pj.
Salovaara Sami, yrittäjä, JazzBaari Jyväskylä, vpj
Vesterinen Eeva-Liisa (myöh. Kesänen, Minna), koordinaattori, ohjausryhmän sihteeri
Haaki Raili, suunnittelija, Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Happonen Riitta, sosiaalijohtaja, Hankasalmen kunta
Hiltunen Sirpa, sosiaalityöntekijä, Muuramen kunta
Ilmonen Eeva, vapaa-aikatoimen sihteeri, Laukaa
Keikkala Sirkka, terveydenhuollon kehittämisohj.yhdyshenkilö, lääkäri
Kesänen Minna, sosiaalityöntekijä, nuorten erityispalvelut Jyväskylän kaupunki
Lappi Juha, diakoniatyöntekijä, Jyväskylän kaupunkiseurakunta
Lavonen-Niinistö Mirja, toiminnanjohtaja, MLL Keski-Suomen piiri
Nieminen Heimo, yrittäjä, ravintola Ilokivi Jyväskylä
Pirttijärvi Eero, kehittämispäällikkö, Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiö
Raiski Tuula Leena, koulutussuunnittelija, JAMK
Suojasalmi Jussi, toimitusjohtaja, Jyväskylän Seudun Päihdepalvelusäätiö
Uusi-Mäkelä Petri, myymäläpäällikkö, Alko
Virtanen Anneli, alkoholitarkastaja

Koordinaattorit

Jyväskylä: Eeva-Liisa Vesterinen (2004–keväät 2006), Minna Kesänen (keväät 2006–2007)

Hämeenlinna: Irmeli Tamminen

Alkoholielinkeino-työryhmät ”Tarjontatyöryhmät”

Hämeenlinna: Marika Knuutila, Ravintola Metropoli, Marko Strand, K-supermarket, Marko Mäkelä, Kioskiliitto, Niklas Elomaa, Palvelualuejen ammattiliitto PAM ry, Tuula Niskanen, Siwa, Kari Kitinprami, Prisma, Pentti Kulla, Alko Oy, Kari Pitkänen, Hämeenlinnan poliisilaitos, Leena Warsell, Stakes, Tuovi Korkeakoski, Tavastia-oppilaitos, Anu Piirainen, Tavastia-oppilaitos, Irja Halajoki, Lääninhallitus, Irmeli Tamminen (sihteeri).

Jyväskylä: Mika Siikanen, Alko Oy, Anneli Virtanen, lääninhallitus, Sirpa Moilanen, Palvelualuejen ammattiliitto PAM ry, Jari Leppänen, Ravintola Amarillo, Anneli Oravainen, Ravintola Kurrenraitti, Jani Leppäaho, K-S Turvamiehet, Tuomo Viitaniemi, Jyväskylän poliisilaitos, Tuomo Korhonen, Jyväskylän poliisilaitos, Juha Virkki, Ravintola Hemingway’s, Minna Kesänen, Pakka, (sihteeri)

Alaikäiset/alkoholi-työryhmä ”Kysyntätyöryhmä”

Hämeenlinna: Satu Punkari, Janakkalan nuorisotyö, Anneli Liljenbäck, Hämeenlinnan koulutoimi, Pekka Paappanen, Hauhon koulutoimi, Kim Malmström, Lammi/Tuulos, poliisilaitos (pj), Tuula Sarkkoa, seudun sosiaalityö, Arto Ruhala, Tavastia-oppilaitos (sihteeri), Terhi Nyman, vanhempain edustaja, Elina Autere, terveystoimi, Juha Liedes, Lasten liikunnan tuki.

Ehkäisevän päihdetyön työntekijöiden seuturyhmä

Hämeenlinna: Erja Linnero, Hattula, Soile Kannosto-Nieminen, Hauho, Risto Holstila, (pj) Hämeenlinna, Riikka Selenius, Janakkala, Outi Rämö-Tasala, Kalvola, Katja Lemola, Lammi, Paula Lehmusmaa, Renko, Tarja Laari, Tuulos.

Jyväskylä: Seudun ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöt kokoontuivat säännöllisesti